

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

CIVILNÍ OBRANA NA LIBERECKU V LETECH 1976 - 1989

Diplomová práce

Studijní program: N7105 – Historické vědy

Studijní obor: 7105T021 – Historie

Autor práce: **Bc. Zuzana Černá**

Vedoucí práce: PhDr. Michal Ulvr, Ph.D.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Zuzana Černá**
Osobní číslo: **P12000881**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historie**
Název tématu: **Civilní obrana na Liberecku v letech 1976 - 1989**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je analyzovat řízení civilní obrany na Liberecku v letech 1976-1989. Vycházet budu převážně z dobové literatury k otázce civilní obrany a z rozhovorů s pamětníky. V diplomové práci představím organizační strukturu, legislativní úpravu a průběh cvičení. Poznátky získané z literatury následně porovnáám s výpověďmi pamětníků.

Metody práce:

Analýza a vyhodnocení literatury věnující se otázce civilní obrany.
Shromáždění výpovědí pamětníků pomocí metody oral history.
Vyhodnocení pramenů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Michal Ulvr, Ph.D.

Katedra historie

Datum zadání diplomové práce: **19. dubna 2013**

Termín odevzdání diplomové práce: **25. dubna 2014**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 19. dubna 2013

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

- BALABÁN, Miloš, DUCHEK, Jan, STEJSKAL Libor, editoři. Kapitoly o bezpečnosti, Praha: Karolinum, 2007. 428 s.
- Branná výchova pro první ročník středních škol, Praha: SPN, 1988. 143 s.
- Branná výchova pro třetí ročník středních škol, Praha: SPN, 1988. 127 s.
- Branná výchova v PO SSM: Metodika odborné specializace pro přípravu pionýrských pracovníků, Praha: MF, 1986. 231 s.
- Branná výchova. 2, Vojenskovevní a vojenskodoktrinální aspekty branné výchovy obyvatelstva ČSSR, Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, 1988. 147s.
- Civilní obrana ČSSR, Praha: NV, 1980. Nestr.
- Civilní obrana ČSSR, Praha: NV, 1983. 176 s.
- GRÉGR, Emil. Branná výchova: Určeno pro posl. fak. tělesné výchovy a sportu. 12. část, Teorie a didaktika ochrany obyvatelstva v branném konfliktu, Praha: SPN, 1976. 176 s.
- HANOUSEK, Petr. Branná výchova pro studující učitelství: Určeno pro posl. fak. pedagog. Sv. 1., Praha: SPN, 1988. 187 s.
- LUŇÁK, Petr (ed.). Plánování nemyslitelného: československé válečné plány 1950-1990, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR : 2008. 446 s.
- MERXBAUER, Václav. Technická opatření civilní obrany ČSSR v investiční výstavbě, Praha: Čs. středisko výstavby a architektury, 1987. 148 s.
- MICHŇÁK, Alois a kol. Obrana socialistické vlasti, Praha: Horizont, 1987. 138s.
- MUSIL, Čestmír. Branná výchova, Praha: Avicenum, 1988. 217 s.
- PRAŽÁK, Jiří. ČSSR v práci a obraně, Praha: NV, 1981. Nestr.
- PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 2. díl. Období 1945-1992, Brno: 2009. 1002 s.
- ROUS, Ivan. Liberecké podzemí, Liberec: Kalendář Liberecka, 2009. 249 s.
- SVOBODA, Stanislav. Branná výchova v SSM : Instruktorská čítanka, Praha: MF, 1987. 124s.
- ŠEDIVÝ, Václav. Obrana socialistické vlasti - ústavní povinnost občanů, Praha: NV, 1984. 170 s.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Mé vřelé díky patří všem, kteří mi pomáhali postupně zaplňovat stránky této práce. Především pamětníkům, jež mi poskytli svůj čas a své vzpomínky. Jmenovitě Jarině Žitné, Rudolfovi Černému, Milanu Regnerovi a Josefu Královi. Dále bych ráda poděkovala vedoucímu své práce, Ph.Dr. Michalu Ulvrovi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a vstřícný přístup, kterého si velmi cením.

Děkuji také své rodině a přátelům, kteří často trpí mým chaotickým přístupem k jakékoli činnosti, do které se pustím, a i přes osobní újmy se mnou mají stále trpělivost, poskytují mi podporu a vždycky mě podrží.

Anotace

Diplomová práce se zabývá civilní obranou a cvičeními v rámci Branné výchovy na školách v letech 1976 až 1989 a to z pohledu legislativy, organizační struktury a jejich dopadu na společnost. Vychází především z dobové literatury a její komparací s pamětníky.

Klíčová slova

Civilní obrana, cvičení civilní obrany, branný systém, branná výchova, branná cvičení, školství, normalizace, orální historie, sociální dějiny.

Annotation

The thesis deals with civil defense instructions and drills performed as a part of the civil defense subject taught at schools in 1976 to 1989, particularly from the viewpoint of legislation, organizational structure and impact on the society. It is based mainly on the period literature and its comparison with information received from the contemporaries.

Key words

Civil defense, civil defense drill, defense system, school subject of civil defense, defense drills, school system, normalization, oral history, social history.

Obsah

OBSAH	1
1 ÚVOD	2
2 VÝVOJ CIVILNÍ OBRANY NA NAŠEM ÚZEMÍ - OD PRVNÍ REPUBLIKY PO SOUČASNOST	10
3 OBRANA VLASTI – VĚC NÁS VŠECH?	21
4 BRANNÝ SYSTÉM A CVIČENÍ CO	32
5 OTÁZKA BRANNÉ VÝCHOVY NA ŠKOLÁCH A ČINNOST SPOLEČENSKÝCH ORGANIZACÍ V PRÁCI S DĚTMI	43
5.1 BRANNÁ VÝCHOVA V MATEŘSKÝCH ŠKOLÁCH	47
5.2 BRANNÁ VÝCHOVA NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH	48
5.3 BRANNÁ VÝCHOVA NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH	60
5.4 BRANNÁ VÝCHOVA NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH	69
5.5 KROUŽKY A MIMOŠKOLNÍ AKTIVITY	70
5.6 PŘÍPRAVA BRANCŮ	81
6 ZÁVĚR	83
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	87
7.1 LITERATURA	87
7.2 PRAMENY	88
7.3 TISK	90
7.4 LEGISLATIVA	94
7.5 ROZHOVORY	95
7.6 ZDROJE	96
8 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	97
9 TEXTOVÉ PŘÍLOHY	99
10 OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	111

1 Úvod

Cíl mé diplomové práce spočívá v analyzování řízení cvičení civilní obrany¹ a branných cvičení na Liberecku v letech 1976 až 1989 a jejich komparaci se vzpomínkami pamětníků. Těžiště výzkumu leží především na seznámení s dobovou literaturou a s narátory, kteří pomáhají dotvořit komplexní obraz toho, jak cvičení probíhala v reáliích tehdejšího světa. Zároveň představím organizační strukturu CO, legislativní úpravu a samotný průběh cvičení.

Na otázku CO a potažmo i branné výchovy lze nahlížet z několika úhlů. Jde o její legislativní rámec a roli v systému bezpečnostních složek státu, jelikož mezi ně patřila v celém sledovaném období. Další hledisko představuje propaganda v tisku a televizi. Ideologický podtón najdeme rovněž v dobových učebnicích branné výchovy. Poslední aspekt, a to významný, vidíme v CO a branné výchově jako integrovaných částí sociálních dějin Československa, protože se dotýkaly všech obyvatel bez výjimky. Prvotní setkávání probíhalo už v mateřské školce a pak dále po celou dobu školní docházky a při nástupu do zaměstnání.

Časové vymezení vyplývá ze skutečnosti, že v roce 1976 přešla otázka CO z *Federálního ministerstva vnitra* na *Federální ministerstvo národní obrany* a tento zcela zásadní krok vytvořil vhodnou spodní hranici pro dobu výzkumu. Hranice horní souvisí s revolucí v roce 1989 a pádem komunistického režimu. Není pravdou, že po listopadových událostech přestala cvičení okamžitě probíhat, avšak s jinou intenzitou a změněným pojetím. Nějakou dobu po revoluci část škol nadále provádělo branná cvičení a jejich pamětníky můžeme potkávat i mezi lidmi, navštěvujícími základní školy v 90. letech 20. století.²

¹ Dále CO

² Dle vzpomínek tehdejších žákyň libereckých základních škol v Barvířské ulici a na Sokolovské ulici. Cvičení absolvovaly během prvního stupně základní školy a zahrnovalo pravidelné měření obličejů do plynových masek, jejich zkoušení, rychlost natažení igelitových sáčků na ruce a pláštěnky, stopování přesunu do krytu. Největší zážitek ze

Období výzkumu zároveň zahrnuje etapu mezinárodních dějin, kterou rezonuje snaha o hledání odpovědí na otázky odzbrojování, spolu s několika krizemi a s pomalou, leč neodvratitelnou destrukcí sovětského bloku. Všechny tyto důvody následně ovlivňovaly problematiku CO, hlavně v období reaganovské politiky v 80. letech.

Reaganův nástup na post prezidenta USA v roce 1980 znamenal konec politiky uvolňování, k čemuž vydatně napomohla invaze SSSR do Afghánistánu, a nastalo období prostoupené mohutným zbrojením ze strany USA. SSSR na zbrojení svého rivala reagoval snahou o vyrovnání pozic, a i to nakonec přispělo k jeho zničení.

Z hlediska československých dějin jde o období, ve kterém se podařilo komunistický režim, po událostech z konce 60. let, opět plně konsolidovat. V souvislosti s apatií, která je příznačným rysem československé společnosti v období takzvané normalizace, často hovoříme o jakési nepsané smlouvě mezi stranou a obyvatelstvem. Základ této „smlouvy“ spočíval v rozdělení života na privátní a veřejnou sféru, přičemž samotnému režimu záleželo na vnějším zdání. Díky tomuto ambivalentnímu přístupu většina obyvatelstva vyvázla z přímého střetu s komunistickou mocí.³

Vláda dosáhla vzniku společnosti, která, ačkoli s režimem nesouzněla zcela a bez výhrad, zůstávala ve své podstatě neškodnou, rezignovanou. Lidé nahlíželi na možnost jakékoli změny spíše nedůvěřivě a v podstatě neviděli žádné řešení situace.⁴ Stabilizování systému společnosti zajistila okupace země sovětskými vojsky, spolu s tvrdými represivními postupy vlády a poměrně velkorysou sociální politikou režimu.⁵ Zhruba od poloviny 70. let

cvičení pravděpodobně spočíval v soutěži o to, kdo bude mít masku s „chobotem“, protože ten pak býval největší „borec“.

³ VILÍMEK, Tomáš. K otázce vztahu a vzájemné reflexi opozice a společnosti v Československu po roce 1968. In: *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, s. 176-220. ISBN 978-80-7285-122-5, s. 177.

⁴ KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: K dějinám české společnosti 1969-1993*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2047-7., s. 62.

⁵ Tamtéž, s. 178.

sice uspokojování potřeb společnosti naráželo na stále větší obtíže,⁶ obyvatelstvo ale zůstávalo konformním. Pochopitelně vznikaly i opoziční proudy, ovšem vesměs nedosahovaly masového charakteru a celková nespokojenost tiše doutnala v pozadí.⁷

Samotné cvičení CO a pojetí branné výchovy, celkovou situaci, jak v mezinárodní bezpečnostní a politické situaci, tak v domácích sociálních poměrech, odráží. To lze pozorovat v postoji obyvatel k CO i branné výchově, kterému věnuji pozornost v podstatě ve všech kapitolách, jelikož na těchto částech života v socialistickém Československu vidíme jistou dvojakost a rozdíly v pojetí oficiální moci a běžných občanů, kteří navzdory strašení jadernými a jinými zbraněmi, povětšinou neprojevovali v otázkách CO příliš entuziasmu.

Vzhledem k povaze zvoleného tématu práce, jsou hlavním zdrojem pro pochopení celé problematiky klíčové prameny, dobová literatura, spolu s legislativou a výpověďmi pamětníků. Literaturu současnou jsem používala jako sekundární zdroj k vysvětlení společensko-politické situace v ČSSR a ve světě v daném období.

Používané prameny lze rozdělit do několika bloků, na legislativu, ankety veřejného mínění, literaturu věnovanou přímo CO, školní literaturu, učebnice a skripta. Dále na příručky pro práci pracovníků s mládeží mimo školy, tisk a jako poslední pramen, ovšem nikoli poslední důležitostí, jsem využila pamětníky.

Pravidla pro CO i brannou výchovu na školách, vytyčoval propracovaný státní systém, zaštitěný ústavou a dílčími zákony, na které následně navazovaly různé vyhlášky a normy. Zákony, které vymezovaly fungování celé CO a branné výchovy, jsem používala v kapitole věnované vývoji CO v naší zemi. Seznámení s nimi bylo nutné, právě protože všechno ostatní na ně navazuje. Nejvíce na zákony **č. 143/1968 Sb. o československé federaci**, který měnil strukturu řízení CO, následně ústavní zákon **č. 10/1969 Sb.**, zřizující *Radu obrany státu* a zákon **č. 73/1973**

⁶ PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2009, ISBN 978-807-2392-285, s. 901.

⁷ VILÍMEK, Tomáš, pozn. 3, s. 182.

Sb. o branné výchově, který komplexně organizoval její výuku na školách. Dalším důležitým legislativním krokem bylo převedení CO pod patronaci *Federálního ministerstva obrany* v roce 1976.

Postoji obyvatel k CO a branné výchově věnují pozornost ve druhé kapitole, zaměřené na tisk, televizi a na výzkumy veřejného mínění, které jsou dobrým ukazatelem celkové situace v tehdejší společnosti.

Ankety veřejného mínění jsem využila dvě, *Mínění o obraných otázkách mezinárodní politiky a obrany socialismu*, složenou z dílčích anket *Otázky války a míru a obrany socialismu ve vědomí občanů ČSSR* a *Evropa-náš společný dům* z roku 1988, a pak anketu z roku 1981, *Názory občanů ČSSR na otázky války a míru a brannou výchovu*. V obou výsledky autoři interpretují tendenčně, s ohledem na dobu vzniku, avšak vzhledem na celkové vyznění jsou relevantní a v podstatě odráží i postoj pamětníků, s kterými jsem mluvila.

Zástupce tisku, zaměřeného na brannou tematiku, zde představuje *Svarazmovec*, kterého vydával *Orgán českého ústředního výboru Svazarmu*. Informoval o sportovních akcích, které sám pořádal, ovšem kromě sportovních zpráv tu nalezneme informace o CO a branné výchově, vzhledem k tomu, že s obojím Svazarm souvisel. Slouží jako zdroj i proto, že uveřejňoval reportáže přímo z větších cvičení CO, případně branných cvičení ve školách, o kterých dále píšu.

Rétorika užívaná v novinách si nic nezadá s jiným dobovým tiskem a je plně poplatná režimu, ovšem z hlediska relevance informací, právě například o fungování CO, to myslím příliš nesouvisí a jako zdroj těchto poznatků je více než vhodný.

Literatura věnovaná CO v období 70. a 80. let 20. století souvisela s několika tématy. Šlo o informace legislativního charakteru pro občany, co pro ně vyplývá z povinností stanovaných zákonem. Mezi ně patří kniha od Václava Šedivého, *Obrana socialistické vlasti: Ústavní povinnost občanů*, vydaná v roce 1984, nebo sborník prací *Obrana socialistické vlasti* z roku 1987, jehož hlavním autorem je Alois Michňák. Obě tyto knihy soustředí pozornost na vysvětlování rizik spojených s imperialismem, s důležitostí válek a spojenectvím s Varšavskou smlouvou, a osvětlují, proč je CO

důležitá, a také její fungování. Celé je to doprovázeno nemalým důrazem na ideologickou stránku věci.

Další typ literatury k CO představují obrazové publikace, mnou používané jako zdroj obrazového materiálu pro přílohy. Jde o knihy ČSSR *v práci a obraně* a dvakrát *Civilní obrana ČSSR*, z roku 1980 a 1983. Ve všech těchto knihách najdeme fotografie, například z výcviků vojsk, cvičení a zásahů CO, zdravotnického personálu. *Civilní obrana v ČSSR* má ještě úvod s vysvětlením vzniku CO u nás.

Dále existují knihy zaměřené na stavební práce spojené s CO. Ty jsem používala opravdu okrajově, pro historickou práci jsem neshledávala jejich využití příliš relevantní, kvůli spíše technickému rázu a jde pouze o doplnění v rámci komplexnosti řešené otázky. Jedná se o práci *Technická opatření civilní obrany ČSSR v investiční výstavbě*, a o *Příručku pro budování protiradiačních úkrytů svépomocí obyvatelstva*, z roku 1976. Ta, byť opět technická, nepostrádá určitou zajímavost a nabízí množství obrazového materiálu a návody pro stavbu úkrytů v „domácích“ podmínkách.

Brannou výchovu rozebírám v poslední kapitole této práce, jejíž součástí je i krátký exkurz do fungování spolupráce mezi školami a společenskými organizacemi.

V otázce školní literatury jsem nejvíce používala učebnice pro brannou výchovu z celého sledovaného období. Všechny vyznívají stejně a odchylky v nich najdeme minimální. Pouze v učebnici pro zdravotní školy je mnohem více prostoru věnováno ošetřování zraněných, třeba po zásahu bojovými plyny či popálenin způsobených radiací, ale i běžnými požáry. Dále v učebnicích najdeme informace o armádě ČSSR, Varšavské smlouvě, fungování systému CO, měření azimutů, orientaci v terénu a instrukce pro správnou techniku střelby. Úvodní kapitoly tvoří úvod do momentální politické situace, samozřejmě s patřičným ideologickým podtónem. Tímto se však zabývám v kapitole věnované branné výchově.

Mezi školní literaturu patří i skripta, sestavené na Univerzitě Karlově v Praze, jedny z roku 1976 a druhé z roku 1988. Skripta vzniklá v roce 1988 poskytla velmi obsáhlý materiál, jelikož vpravují branný obsah do hodin jiných předmětů, mnohdy s dávkou přílišného nadšení a s využitím značně kreativního pojetí.

Instruktorské příručky pro práce v SSM a jeho kooperace s dalšími organizacemi, poskytují další pramen, užitečný z hlediska vysvětlení fungování této spolupráce s organizací řady branných aktivit, které k tématu patří.

Součást bádání spočívala i v orální historii, tedy v práci s pamětníky, kterými doplňuji literaturu. Orální historie jako technika výzkumu představuje pro badatele jistá úskalí a s poznatky je nutné zacházet opatrněji, nicméně v tomto případě si troufám říct, že pamětníci jsou opravdu důležití, jelikož dodávají „lidský rozměr“ suchým faktům. Důvod vidím v tom, jak už jsem psala na začátku, že daná problematika patří mezi sociální dějiny a přímá zkušenost lidí zde hraje nezastupitelnou roli. Komparaci obou zdrojů, jak oficiálního, tak toho na bázi přímého zážitku, vyhodnocuji jako vhodnou, snad i zcela nezbytnou, kvůli faktu, že řada požadavků na cvičení zůstávala nenaplněná a dobová literatura a pamětníci nejsou vždy zcela v souladu.

Navzdory tomu, o jak potenciálně velké téma pro zkoumání této součásti našich sociálních dějin tu jde, byl opravdu problém najít lidi, kteří by se o své vzpomínky podělili. Často jsem narážela na nepochopení toho, proč projevují zájem zrovna o tuto otázku, protože z pohledu lidí, kteří cvičení prožívali „na vlastní kůži“, na jejich konto nejednou zazníval despekt a je opravdu s podivem, že ačkoli se minimálně branná výchova týkala všech, tak dnes o ní téměř nikdo nechce mluvit.

Během výzkumu jsem nakonec zpovídala paní Jarinu Žitnou, která byla učitelkou na Základní škole Vrchlického v Pavlovicích, dále Milana Regnera, který Brannou výchovu učil na Základní škole v Ruprechticích a zároveň zde vedl střelecký kroužek. Pak pana Rudolfa Černého, styčného důstojníka CO v rámci liberecké nemocnice a Josefa Krále, dobrovolného hasiče a učitele na Průmyslové škole v Liberci. Informace o svých zážitcích z branných cvičení mi i poskytli moji rodiče, zvláště má maminka, která měla na brannou výchovu soudružku učitelku s velkou dávkou horlivosti.

Všichni pamětníci k rozhovoru přistupovali vstřícně a chtěli skutečně pomoci. Paní Žitná byla jediná z pamětníků, která s cvičeními skutečně nesouhlasila a neviděla v nich žádný smysl. Pánové se vesměs shodli na tom, že ačkoli šlo někdy o značně přemrštěné požadavky a o nesmysl, vzhledem k tomu, že by přežití kohokoli pravděpodobně nezajistily zrovna

pytlíky na rukou a kapacitně omezené kryty, tak alespoň děti měly zábavu. Z hlediska pana Krále šlo pak ještě o jiný rozměr v tom, že jako dobrovolný hasič mohl vidět výsledky cvičení v praxi, sice protipožárních, ale ta s celou CO souvisela.

Při práci jsem pro dokreslení dobové situace používala několik publikací, zaměřených na české a světové dějiny. Tematicky jdou rozdělit na monografie k politickým, sociálním a vojenským dějinám.

Knihy k sociálním dějinám jsem využila hlavně k vykreslení dobové atmosféry v ČSSR, k postojům obyvatel k vládnoucí straně a jejich každodennímu životu. Patří sem monografie od Lenky Kalinové *Konec nadějí a nová očekávání: K dějinám české společnosti 1969-1993*, věnovaná sociálním dějinám ČSSR. Práce Kalinové komplexně zpracovává dějiny každodennosti od prvního stadia zděšení po začátku okupace, až do prvních let po revoluci, včetně fungování sociálního systému, poměrů na pracovištích, po školství a zdravotnictví. Především část věnovaná době takzvané „normalizace“ mi byla užitečná, vzhledem k tomu, že toto období spadá také do sféry mého výzkumu.

Využila jsem i *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992* od kolektivu autorů, vedených Václavem Průchou, věnované sociálnímu a hospodářskému vývoji ČSSR s mnohými oborovými přesahy. A jako poslední jsem využila sborník prací *Opozice a společnost po roce 1948* z roku 2009, věnující se stavu společnosti ve čtyřech studiích, a to především studii od Tomáše Vilímka o vzájemném působení společnosti a moci, založenou na dobových pramenech a orální historii.

K otázce světových politických dějin, vztahu USA a SSSR, který hrál v tomto období prim, a odvíjelo se od něj vše ostatní, jsem využila hlavně komplexní a dobře strukturované práce českého historika Vladimíra Nálevky. Jde o *Světovou politiku ve 20. Století II. a o Horké krize studené války*. Stejně užitečné byly *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995* od Běly Plechanové a Jiřího Fiedlera, vydané *Institutem pro střeoevropskou kulturu a politiku* roku 1997.

K dějinám CO na našem území jsem čerpala informace z různých zdrojů, kromě přímo legislativy jde o webové stránky *Institutu ochrany obyvatelstva*, a pak knihu od Danuše Kratochvílové, *Ochrana obyvatelstva*,

zaměřenou sice na fungování dnešního systému, nicméně s přehledně zpracovanou otázkou vývoje CO u nás.

2 Vývoj Civilní obrany na našem území - od první republiky po současnost

Legislativa, která upravuje podobu CO u nás, vznikala během 30. let 20. Století, ale už od roku 1929 existovalo *Ústředí obrany obyvatelstva*.⁸ Organizace neměla vlastní členskou základnu, pouze koordinovala činnost mezi požární službou, *Červeným křížem* a s tělovýchovnými jednotami. Kvůli zesilující hrozbě ze strany hitlerovského Německa, vláda v říjnu roku 1934 zřídila *Nejvyšší radu obrany státu*, která připravovala plány k ochraně obyvatelstva.⁹ Ovšem za první krok k ustanovení povahy CO na našem území lze pokládat recepci zákona **č. 82/1935 Sb. o ochraně a obraně proti leteckým útokům** z 11. Dubna 1935. Zákon povoloval zřízení poradního sboru pro protiletadlovou ochranu a místní poradní výbory pro protiletadlovou ochranu a ustanovil *Civilní protiletadlovou ochranu*¹⁰, jako celostátní orgán pod dohledem Ministerstva vnitra. Do té doby dobrovolná činnost tak nabyla právního závazku.¹¹ Jednotlivá nařízení na lokální úroveň přenášely výše zmíněné místní poradní výbory. Jako hlavní úkol převáděly nařízení Ministerstva vnitra do praxe, poskytovaly konzultace úřadům a koordinovaly činnost jednotlivých složek, například vojska, zdravotníků, hasičů a různých spolků.¹² Ve městech vzniklo několik bezpečnostních a pořádkových služeb, spojovacích, zastíracích (zatemňování), technické, zpravodajské.¹³ Také začaly fungovat lekce cvičení protiletadlové ochrany pro obyvatelstvo. Úplně první z nich proběhlo roku 1936 v Lutíně u Olomouce, kde následně vznikla *Škola protiletadlové ochrany*.

⁸ MRÁČEK, Vladislav. *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1980, s. 7.

⁹ GRÉGR, Emil. *Branná výchova č. 12: Teorie a didaktika ochrany obyvatelstva v branném konfliktu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, s. 13.

¹⁰ dále CPO

¹¹ GRÉGR, Emil, pozn. 9, s. 13.

¹² KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Ochrana obyvatelstva*. 1. vyd. Ostrava: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství, 2005, 140 s. ISBN 80-866-3470-1, s. 4.

¹³ GRÉGR, Emil, pozn. 9, s. 14.

V obytných domech vznikaly domovní hlídky CPO, v blocích na ně navazovala domovní družstva. U veřejných budov a podniků pak jejich majitelům, případně provozovatelům,¹⁴ zákon stanovil povinnost garantovat odpovídající zabezpečení zaměstnancům či jiným uživatelům budov, přičemž obranu jako takovou zajišťovalo vojsko. U starších budov zákon počítal s tím, že k rozhodnutí o stavbě krytu dojde po posouzení jejich stavu a u novostaveb schvalování probíhalo přímo v rámci povolování výstavby. Stavební úřady zároveň evidovaly prostory, které pro výstavbu krytů měly předpoklady. Bohužel, jak už to tak bývá, tak praxe poněkud zaostávala za teorií. Dobudované veřejné kryty chyběly na mnoha místech a soukromé ještě více. Přestavba často přecházela hlavně k úpravě sklepních prostor nebo podzemních chodeb, nicméně požadavky CPO se mnohdy nedodržovaly, převážně kvůli chybějícím financím.¹⁵

Revize objektů a zařízení prováděly pověřené osoby, kterým předpisy výslovně zapovídaly prozrazovat interní záležitosti kontrolovaných podniků, nebo cokoli o rozsahu užitých bezpečnostních modifikací. Případné provinění kohokoli, kdo by ohrozil bezpečnost dalších osob, tím že by zničil jakékoliv prostředky využívané k obraně, znamenalo jeden až pět let vazby. Pokud došlo i k porušení jiných zákonů, tak pobyt ve věznici mohl vyústit až k dvaceti letům a jestliže došlo ke smrti člověka, čekal na viníka trest smrti. Nedbalost s následky ohrožení spoluobčanů pak končila několikaměsíčním vězením či pokutou.¹⁶

Kromě krytů obce obyvatelům zajišťovaly i „úplné plynové masky“, jejichž výroba nabyla postavení koncesované živnosti.¹⁷ Na jejich financování však chyběly peníze, takže obce nakoupily pouze omezené množství masek a majetnější obyvatelstvo si je muselo obstarat samo. Nedostatek masek i krytů vyplul na povrch už při cvičení CPO, která v Praze prováděla nácvik ohrožení chemickými zbraněmi v březnu roku 1938.

¹⁴ Tamtéž, s. 14.

¹⁵ Zákon č. 82/1935 Sb. O ochraně a obraně proti leteckým útokům, In: Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Praha, 28. dubna 1935, roč. 1935, částka 28, s. 243-250, Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1935.html>., oddíl I., s. 244-246.

¹⁶ Tamtéž, oddíl III, s. 247.

¹⁷ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše, pozn. 12, s. 5.

Případné další bezpečnostní služby (požární ochranu, poplachy) mohla obec zabezpečit pomocí výběru poplatků nebo na základě žádostí o pomoc (poskytnutí vozidla, manuální práci) od obyvatel. Stejně tak stát, potažmo obec, mohl vyvlastňovat nemovitý a movitý majetek. Výjimku tvořily budovy vlastněné telegrafní, poštovní a železniční správou, kde k tomu muselo dát souhlas jejich vedení. Vyvlastňování realizoval okresní úřad, který současně stanovoval výši náhrady. Existovala i eventuální možnost navrácení majetku původním vlastníkům i s odškodněním za případné poškození.¹⁸

Přijetím zákona došlo k rozdělení obcí do různých kategorií dle rozsahu případného nebezpečí. Třídění vyhotovila Ministerstva vnitra a národní obrany. Do skupiny nejohroženějších oblastí pochopitelně patřila velká města a průmyslové zóny. I proto některé podniky spolupracovaly s Ministerstvem národní obrany a spoléhaly na vlastní *Závodní protiletectkou obranu* a zároveň obstarávaly zbraně pro obranu zaměstnanců a zařízení.¹⁹

Nedlouho před druhou světovou válkou 8. dubna 1938, československá vláda schválila zákon **č. 75/1938 Sb.**, kterým reflektovala možnost ohrožení Československa z německé strany a novelizovala tak předchozí ustanovení. Při vyhlášení mobilizace v září roku 1938 CPO zajišťovala zatemnění. Pořád ale platilo, že k dispozici měla jen omezené množství krytů, masek a také zdravotnického materiálu. Jako problém se ukázalo i to, že chyběla ústřední organizace pro evakuaci obyvatelstva a celorepublikově nefungovala ani asanační služba, její jednotky pracovaly pouze ve větších městech. Tudíž za nejlépe fungující složky v záchranném systému platily poplachová a požární služba.

Oba předválečné zákony však přestaly platit už v roce 1939, od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Po obsazení Československa přešly povinnosti CPO na protektorátní policii, která zprostředkovávala spolupráci Červeného kříže a hasičů.²⁰ Od roku 1941 až do konce války, podléhala CPO, spolu s veškerým svým vybavením, říšskému *Luftschutzu*, tedy

¹⁸ Tamtéž, s. 4-5.

¹⁹ Tamtéž, s. 5.

²⁰ GRÉGR, Emil, pozn. 9, s. 14.

německé *Protiletecké ochraně obyvatelstva*, direktivně vedené německým ministerstvem letectví.²¹ *Luftschutz* převzal CPO v roce 1941, avšak v Liberci k vytvoření výboru *Luftschlutz* došlo už v roce 1938, poté co Liberec získal statut hlavního města Sudetské župy. Prvně začaly jednotky *Luftschlutz* upravovat sklepení a vyklízet půdy. V roce 1943 vznikl „*Štolový projekt*“, v rámci kterého byly zřizovány protiletecké kryty, letecké pozorovatelný a průlezy sklepními prostory, jejichž budování probíhalo až do jara 1945.²² Na území Protektorátu a v Sudetech tak vznikala řada pozorovatelem a krytů *Luftschlutz*. Ty po válce často odolaly vlně ničení a to kvůli enormní finanční zátěži, kterou jejich odstranění provázelo – zasypávání, strhnutí vchodů.²³

První poválečná léta, provázená úlevou z konce válečného konfliktu probíhala ve znamení snižování protileteckých zabezpečení a likvidací některých zařízení, jen jejich menší část unikla zničení a prošla konzervací.²⁴ Kryty pak soužily například ke svozu odpadu. Došlo také k odstranění masek a jiného vybavení ze skladů CPO, která po válce také ukončila svou existenci.²⁵ Z bývalého množství skladů zůstalo zhruba deset procent, zbytek se odprodal. Řešení otázky bezpečnosti a odstranění předválečných struktur vedení CO dostalo na starost Ministerstvo vnitra²⁶ a v jeho kompetenci CO zůstala až do druhé poloviny 70. let. Už v roce však 1947 prodej vybavení CPO vláda zakázala a to po zřízení oddělení k protiletecké a požární ochraně na Ministerstvu vnitra.²⁷

Definitivní změna pohlížení na CO přišla spolu s únorovým převratem v roce 1948. Činnost zahájily třeba mezirezortní sbory obrany státu při

²¹ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše, pozn. 12, s. 5.

²² ROUS, Ivan. *Liberecké podzemí*. Liberec: Kalendář Liberecka, 2009. ISBN 80-87213-04-9, s. 163.

²³ Tamtéž, s. 163.

²⁴ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše, pozn. 12, s. 5.

²⁵ MRÁČEK, Vladislav, pozn. 8, s. 8.

²⁶ Tamtéž, s. 8.

²⁷ ŠACH, Jan. Civilní obrana v minulosti. In: *60. výročí podepsání Ženevských protokolů: mezinárodní seminář: Mikulov, 12. srpna 2009 : sborník*. Vyd. 1. Lázně Bohdaneč: Ministerstvo vnitra - generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, Institut ochrany obyvatelstva, 2009. 2009, s. 46-51. ISBN: (OCOLC)649799101.

Ministerstvu národní obrany.²⁸ Také svou činnost začínaly štáby CO v jednotlivých městech, k jejich prvotním úkolům patřilo vyhledání a zrevidování protiletceckých krytů. Během 50. let pak dále pokračoval rozvoj předpisů pro CO. Už v roce 1951 vznikla *Nařízení o základních úkolech a povinnostech v civilní obraně*, jako příloha *Vládního usnesení o civilní obraně*, v jejímž rámci docházelo k formování nové struktury CO.²⁹ V tuto dobu CO řídilo ministerstvo vnitra, prostřednictvím národních výborů a spoluprací s ostatními ministerstvy v jednotlivých odvětvích.³⁰ Fungovaly zde nejen územní štáby, vojenské útvary CO a zařízení CO, jako vojenská část, ale současně i nevojenské úseky, například ve výrobě. Služby CO byly rozděleny dle zaměření na zdravotnickou, protipožární, komunální, energetickou, krytovou, obnovovací, silniční, pořádkovou, bezpečnostní, veterinární, protichemickou, zatemňovací, maskovací.³¹ Vznikaly laboratoře, rostl objem materiálu určeného k ochraně obyvatelstva, který postupně zaplnil zhruba pětasedmdesát tisíc³² skladů po celém území republiky. Usnesení také vymezilo prvořadě cíle CO, jak ve válce, tak v době míru a zároveň zakotvilo název „civilní obrana“ jako oficiální.³³ Znovu odstartovala i etapa výstavby krytů, která pokračovala až do 60. let. Logicky napřed vznikaly projekty dostavby německých krytů. V Liberci se zřejmě prvním štábním krytem stal ten na Husově ulici, jehož výstavba započala roku 1952.³⁴

V první polovině 50. let CO patřila k utajovaným státním projektům, čímž de facto ztrácela smysl. Těžko mohla vést k ochraně obyvatelstva, jestliže o ní samo nevědělo. Tento fatální nedostatek vyřešilo až přijetí zásad o propagaci z roku 1956. Ovšem pouze částečně, neboť paranoia režimu fungovala až do osmdesátých let. Přesto v daném období vznikla velká část

²⁸ MRÁČEK, Vladislav, pozn. 8, s. 9.

²⁹ Tamtéž, s. 11.

³⁰ Tamtéž, s. 11.

³¹ Tamtéž, s. 12.

³² Stav v šedesátých letech.

³³ MRÁČEK, Vladislav, pozn. 8, s. 10.

³⁴ ROUS, Ivan, pozn. 22, s. 164.

propagandistického materiálu.³⁵ Například vznik většiny instruktážních filmů spadá do období 50. a 60. let.

V roce 1958 byla schválena *Směrnice o civilní obraně Republiky československé*, která reagovala na změnu technologií ve zbrojení a zavedla opatření proti zbraním hromadného ničení.³⁶ Na rozvoji ochrany proti nim pracoval *Výzkumný ústav CO*³⁷, vzniklý v roce 1955. Napřed sídlil v Praze a od poloviny 80. let v Pardubicích. Technologie, které zde vznikaly, často užívaly nejen jednotky CO, ale i armáda.³⁸

Definitivní zrušení obou zákonů ze třicátých let a zároveň změna v nastavení CO nastala s přijetím zákona **č. 40/1961 Sb. O obraně Československé socialistické republiky**, z 18. dubna 1961. Jím se pak CO řídila až do revoluce, samozřejmě s různými obměnami a vyhláškami. Zákon stanovoval obranu vlasti jakožto prvořadý úkol každého občana a předpokládal jeho plné nasazení při obraně.³⁹ Nastavuje podmínky vyhlášení branné pohotovosti a vymezuje povinnosti občanů během mobilizace. Stát očekával, že občané budou nadále vykonávat svou práci, případně tu která jim bude přidělena a také předpokládal spolupráci během případné evakuace. Zákonem si vyhrazoval právo měnit hospodářské směřování země tak, aby zajistil chod republiky a v případě, že by nestačil „národní majetek“ mělo dojít k využití soukromého vlastnictví obyvatelstva, kupříkladu civilních vozidel.⁴⁰ Poskytnutí privátní věci právně ošetřoval § 11, který stanovoval dopravu nepoškozeného předmětu na místo určené příslušným úřadem, spolu s příslušenstvím. Mohlo také dojít k nařízení

³⁵ Tamtéž, s. 162-164.

³⁶ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše, pozn. 12, s. 5.

³⁷ V roce 1991 z něho vznikl *Institut ochrany obyvatelstva*. Ten je stále funkční a sídlí v Lázních Bohdaneč.

³⁸ KUBÁNEK, Vladimír. *Historie chemického vojska: 1919 - 2009*. Vlastní náklad autora, 2009, s. 118.

³⁹ Zákon č. 40/1961 Sb. O obraně Československé socialistické republiky, In: Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky, Praha, 8. prosince 1961, roč. 1961, částka 18, s. 121 – 131. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1961/018-1961.pdf>, část I., s. 121-122.

⁴⁰ Tamtéž, část II., s. 122-123.

úpravy pozemku pro účely CO, a i při výstavbě podniků hrála roli ochrana obyvatel.⁴¹

Stát mohl zavést opatření ze zákona i mimo dobu branné pohotovosti státu pokud bude ohrožena státní svrchovanost, socialistické zřízení a také v případě, že by šlo o návaznost na mezinárodní smlouvy o společné obraně.⁴² Je zde tedy reflektována i příslušnost Československa k *Varšavské smlouvě*.

U CO zákon předpokládal plnou účast občanů na obraně a cvičeních CO, které obsahovalo zdravotní, tělesnou a brannou přípravu. Organizaci zajišťovaly svazy, jako třeba *Československý svaz tělesné výchovy*, *Svaz pro spolupráci s armádou* nebo *Československý svaz požární ochrany* a také instituce jako školy a podniky.

Při federalizaci republiky zakomponovala vláda do zákona **č. 143/1968 Sb. o československé federaci** i část o CO. Jde o změnu ve struktuře a řízení CO, kdy její organizace přešly do kompetence ministerstev vnitra na úrovni jednotlivých států. CO na federálním stupni pak náležela do působnosti Ministra vnitra ČSSR.⁴³

Ústavní zákon **č. 10/1969 Sb.** zřizoval *Radu obrany státu*, jejíž hlavní úkol spočíval v koordinaci obrany Československa. K tomu sloužily orgány na krajích a okresech, které jí podléhaly.⁴⁴ V souvislosti s jejím schválením přešla odpovědnost za obranu na celou řadu orgánů a institucí, vojenských i nevojenských, a na ministerstva, kterým náleželo zajištění obrany v rámci jejich působnosti. Rada obrany vytvářela plány ochrany státu, CO a plánovala systém hospodářství státu v případě napadení.⁴⁵ Hlavní slovo patřilo federálnímu ministerstvu národní obrany, zřízenému k prvnímu lednu 1969, zákonem **č. 171/1968 Sb., o zřízení federálních ministerstev a federálních výborů,** které působilo podle zákona **č. 126/1970 Sb.,**

⁴¹ Tamtéž, část II., s. 122-123.

⁴² Tamtéž, část II., s. 122-123.

⁴³ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše, pozn. 12, s. 6.

⁴⁴ ŠEDIVÝ, Václav. *Obrana socialistické vlasti: Ústavní povinnost občanů*. Praha: Naše vojsko, 1984, s 41.

⁴⁵ Tamtéž, s. 49.

o opatřeních v soustavě ústředních federálních orgánů.⁴⁶ Dále se obrana opírala o federální ministerstvo vnitra, Státní plánovací komisi, která zajišťovala chod hospodářství, Výbor lidové kontroly ČSSR, ten dozoroval plnění plánů Rady národní obrany. Dále o Národní výbory krajské a okresní.⁴⁷

Školní podobu branné výchovy, která provázela studenty po celou dobu docházky, probíralo předsednictvo UV KSČ a celou její koncepci, stejně jako pojetí vojenského systému, schvalovalo Federální shromáždění.⁴⁸

Od roku 1971 platilo usnesení o *Jednotném systému branné výchovy obyvatelstva ČSSR*. Ke konci sedmdesátých let, v roce 1978, předsednictvo ÚV KSČ odsouhlasilo další usnesení, *Ke zvýšení úrovně branné propagandy a účinnější propagaci ČSLA ve společnosti*. Tímto branná výchova přešla do kompetence Socialistického svazu mládeže.⁴⁹

V roce 1973 pak přijalo Federální shromáždění zákon **č. 73/1973 Sb. o branné výchově**, který uspořádával její celkovou organizaci, zavedl jednotný systém výuky a určil její rozsahovou i obsahovou stránku a zároveň rozšířil pole působnosti společenských organizací.⁵⁰ Dle zákona branná výchova zajišťovala vychovávání občanů k tomu, aby vždy odhodlaně povstali k „*obraně socialistické vlasti a komunismu*“ a pěstovala v nich „*vlastenectví a proletářský internacionalismus a uvědomělý vztah k obraně Československé socialistické republiky*“.⁵¹ Šlo tedy o běžný výukový předmět, silně podléhající ideologické interpretaci a snaze o indoktrinaci populace v co nejranějším stádiu jejího života. Tomuto ideologickému tlaku, který lze najít kupříkladu v dobových učebnicích, věnuji jednu z dalších

⁴⁶ Tamtéž, s. 51.

⁴⁷ Tamtéž, s. 54-57.

⁴⁸ Tamtéž, s. 45.

⁴⁹ SVOBODA, Stanislav. *Branná výchova v SSM.: Instruktorská čítanka*. Praha: Mladá fronta, 1987, 10-12.

⁵⁰ ŠEDIVÝ, Václav, pozn. 44, s. 60.

⁵¹ Zákon č. 73/1973 Sb. o branné výchově, in: Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky, Praha, 3. července 1973, roč. 1973, částka 21, s. 221-226, Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1973/021-1973.pdf>, část I., s. 222.

kapitol. Zákon zahrnoval i přípravu branců, vojáků v záloze, občanů v CO a zájmovou brannou činnost.⁵²

Brannou výchovu organizovala federální ministerstva a hlavní slovo náleželo ministerstvům národní obrany a vnitra. Ta stanovovala metodické pokyny, dohlížela na jejich provádění a také poskytovala pomoc při organizování branné výchovy. Ministerstva školství jednotlivých republik pak určovala náplň a zásady branné výchovy, pochopitelně v součinnosti s ministerstvy národní obrany a vnitra. Ve školách pomáhaly zavádět nařízení Národní výbory krajů a okresů. Výcvik, který probíhal u žáků, učňů, studentů, branců a všeho ostatního obyvatelstva pečlivě dbal i na instruktáže pro vyučující. Faktorem, který rozhodoval o vyučujícím, nebyla pouze odborná kvalifikace, ale i politický profil. To samozřejmě souviselo s cíleným vychováváním loajálního obyvatelstva. Nicméně ne všude se politické názory vyučujících řešily a pochopitelně také jejich faktický dopad na výběr lektorů postupem doby klesal.

Značná část odpovědnosti za CO a brannou přípravu ležela na společenských organizacích. Ty v případě ohrožení státu měly poskytovat zajištění obyvatelstva a spolupráci s bezpečnostními složkami, pomocí výcviku obyvatel v branné problematice, zdravotědě a tělesné přípravě. Mezi tyto organizace patřil Červený kříž, Československý svaz tělesné výchovy, Československý svaz požární ochrany a některé další⁵³, které zmiňují v kapitole věnované branné výchově na školách a v kapitole o branném systému ČSSR.

Nejdůležitější společenskou organizací byl *Svaz pro spolupráci s armádou*⁵⁴, založený roku 1951. Právě ten poskytoval pomoc dalším, už zmíněným, sdružením a zároveň připravoval brance od osmnácti let a vojáky v záloze. Vedle školní, podnikové nebo vojenské branné přípravy fungovala i „zájmová branná činnost“, zajišťovaná těmito organizacemi, které pak samy organizovaly i soutěže technického a sportovního zaměření. O takových činnostech informoval tisk, zaměřený na danou tematiku. Příkladem může

⁵² ŠEDIVÝ, Václav, pozn. 44, s. 74.

⁵³ Tamtéž, s. 59-60.

⁵⁴ Dále Svazarm.

být třeba časopis *Svazarmovec*, vydávaný přímo Orgánem českého ústředního výboru Svazarmu.

Zásadní změnou CO prošla 1. ledna 1976, kdy pravomoc nad ní převzalo Ministerstvo národní obrany. Tím vznikla integrovaná složka obrany státu „*štáb CO ČSSR*“ v rámci složek *Československé lidové armády*, v níž vznikly *pluky civilní obrany*. A to 4. Pluk CO Varnsdorf, 1. Pluk CO Kutná Hora, 7. Výcvikový pluk CO Bučovice, které všechny podléhaly *Západnímu vojenskému okruhu* a 6. Pluk CO Malacky náležející pod *Východní vojenský okruh*.⁵⁵ O něco později, v roce 1977, vznikl 5. Pluk CO v Žilině, též náležející pod *Východním vojenský okruh*. Pluky sloužily k vedení záchranných prací a odpovídalo tomu i jejich vybavení. Kromě klasické vojenské techniky, vlastnily i techniku vyprošťovací, protipožární, protichemickou, na úpravu vody a zdravotnický materiál.⁵⁶

V boji proti chemickému zamoření fungovaly další organizace. Sběr vzorků ze vzduchu, vody a země měly na starosti *mobilní skupiny analytického zjišťování*. Vzorky následně procházely kontrolou v *okresním vyhodnocovacím středisku* a výsledky pracovníci předávali na štáb CO okresu. Během let došlo k vybudování sítě hlásičů radiace, jejichž hlášení používala jak CO, tak i *ústřední radiační monitorovací síť*.⁵⁷

Během 80. let vznikaly útvary CO v podnicích a zároveň mobilní nevojenské jednotky, které vždy fungovaly v určité oblasti. Smysl jejich existence spočíval primárně pro připravenost k zásahům při haváriích, přírodních katastrofách a také při možném napadení země.⁵⁸

Nevojenské jednotky CO tak spolupracovaly s těmi vojenskými. Už na počátku 80. let vznikly dvě směrnice, první vyšla v roce 1981 a druhá o rok později. Jde o „*Komplexní zdokonalování CO ČSSR*“ a „*Směrnice o zabezpečení obyvatelstva prostředky IPCHO*“. Na jejich základě probíhala cvičení CO a distribuce prostředků Improvizované protichemické ochrany⁵⁹

⁵⁵ KUBÁNEK, Vladimír, pozn. 38, s. 135.

⁵⁶ Tamtéž, s. 135 - 136.

⁵⁷ Tamtéž, s. 136.

⁵⁸ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše, pozn. 12, s. 6.

⁵⁹ Dále IPCHO

mezi obyvatele rozdělené do čtyř skupin – příslušníci CO, lidé ve výrobě, děti do patnácti let a „neaktivní obyvatelstvo“.⁶⁰

Po revoluci nastala etapa renovací systému i zařízení ve snaze technologicky i jinak dostihnout západní země. Především došlo k ratifikaci Dodatkového protokolu I. a II. k Ženevským úmluvám o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů a konfliktů nemajících mezinárodní charakter z roku 1977.⁶¹ V roce 1991 pluky CO nahradily *vojenské záchranné pluky civilní ochrany* s navýšeným počtem jednotek. Přibyly pluky v Jindřichově Hradci, Kozově a Humenném. Změnou prošla i terminologie a místo *civilní obrany*, vznikla *civilní ochrana*, jako vyjádření přeměny v pojetí CO.⁶² Roku 1993 přešla civilní ochrana pod okresní úřady, poté co vláda zrušila štáby civilní ochrany na okresech a ve statutárních městech. Na počátku roku 2001 přešla CO z kompetence ministerstva obrany na ministerstvo vnitra a složky Hlavního úřadu CO se integrovaly pod nově vytvořené *Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky*.⁶³

S počátkem tisíciletí došlo ke zvýšení hrozby ze strany teroristických organizací, což následně vyústilo k přijetí opatření a vyhlášek. Povinnosti k ochraně obyvatelstva pro záchranné sbory, obce a ministerstva vymezuje zákon **č. 239/2000 Sb. o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů**, spolu s příslušnými vyhláškami ministerstva vnitra, které už reagují na nové hrozby.⁶⁴

⁶⁰ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše, pozn. 12, s. 6.

⁶¹ Tamtéž, s. 7.

⁶² Tamtéž, s. 7.

⁶³ Tamtéž, s. 7.

⁶⁴ Tamtéž, s. 7-8.

3 Obrana vlasti – Věc nás všech?

Branná výchova a cvičení civilní obrany oficiálně náleželo mezi důležité části života v socialistickém Československu. Vycházely k nim publikace, učebnice, směrnice a tiskoviny. Od 70. let vyučování branné výchovy náleželo na tento předmět přímo aprobovaným studentům pedagogických škol a k předmětu vznikala skripta a diplomové práce. I dle ústavy měl jakýkoli občan hájit vlast, nejlépe se zbraní v ruce. V bipolárně rozděleném světě docházelo k systematickému zastrašování obyvatelstva, pomocí zpráv v novinách, v televizním vysílání, ve školách a na pracovištích. Soudruzi očekávali vedení ideologické války o duše socialistického lidu a podle toho jednali.

Není ovšem překvapením, že mezi obyvatelstvem otázka obrany vlasti ne vždy podléhala takové vážnosti, jakou předpokládala vláda. Část obyvatel cvičení CO považovala za nic nepřinášející povinnost, část dokonce za úplný nesmysl, vzhledem k tomu, že po použití zbraní hromadného ničení, by nemalé procento obyvatelstva zemřelo okamžitě a další pak na následky ozáření. Že by snad někdo přežil natolik dlouho, aby mohl bránit vlast v souladu s ústavou, obyvatelstvo nebralo jako příliš pravděpodobné, už jen proto, že nevybavenost ochranným materiálem ve skladech byla veřejným tajemstvím. A často, hlavně ke konci osmdesátých let, k tomu nacházíme i vyjádření v novinách.⁶⁵ Tím pádem obyvatelstvo bralo CO spíše jako zpestření pracovní doby. Ke slovu přicházely i generační rozdíly a osobní zkušenosti lidí. Předválečné generace v CO viděly mnohem větší smysl, než ty poválečné. Vyplývalo to nejen z přímého zážitku z války, ale roli nejspíš hrálo i těsně poválečné období, vyplněné strachem z dalšího světového konfliktu. V této době probíhala ve veřejných budovách, například na školách, CO pomocí promítání instruktážních filmů. Na cvičení spolu s maminkou dorazil pan Král, později dobrovolný hasič, který si z něho odnesl následující vědomosti o tom, jak vytáhnout druhého ze zavaleného

⁶⁵ ČÍŽEK, Stanislav. Civilní obrana. Úkol nás všech. *Svazarmovec*. 1989, roč. 38, č. 4, s. 3.

prostoru: „Promítali film o záchraně osob ze závalů. Takže jsem si zapamatoval, že když je něco spadlého, tak se člověku dají spoutat ruce, jdete na čtyři, hodíte si ty ruce za krk a táhnete ho pod sebou.“⁶⁶

Největšího úspěchu dosahovala cvičení u dětí, kterým díky pochodům do přírody, odpadlo vyučování. Samozřejmě různé sportovní aktivity spojené s brannou tematikou představovaly pro děti atraktivní způsob vyžití, zvláště střelba ze vzduchovek mívala pravidelný úspěch. Stejně lákaly akce typu *Leteckých dnů*, které oficiálně probíhaly v souvislosti s branností a významnými armádními dny, avšak jejich „politický“ či propagandistický význam nacházel úrodnou půdu spíše v novinách než mezi běžným obyvatelstvem, které to vesměs bralo jako cíl víkendového výletu, aniž by si dělalo starosti s formálním důvodem pořádání. Taktéž nošení hesel s proklamací věrnosti komunistické vlasti, SSSR a o budování míru v prvomájovém průvodu, bylo v podstatě volitelným doplňkem ke stánkům s občerstvením. Postupem času, nepřítomnost v průvodu přestala poskytovat záminku pro šikanování a část obyvatelstva to oslavila tím, že na ně přestala chodit.⁶⁷ Podobné akce sloužily, hlavně v pozdějších letech, spíše k povyražení otupělého obyvatelstva, než k čemukoli jinému.

Reflexi cvičení potkáváme i v literatuře. Například populární dvojice komiků a spisovatelů, Miloslav Šimek a Jiří Grossmann, věnovali této otázce jednu ze svých povídek s názvem *Branné cvičení naší školy*, které přikládám v příloze. Povídka je součástí souboru *Jak jsme přechovávali bělogvardějce* poprvé však, zcela pochopitelně, vyšla až v roce 1990 ve sbírce *Besídka žáků zvláštní školy*.

Zde na osobě ředitele školy, Karla Vachty, autoři ilustrují absurdnost počínání některých odpovědných osob. „*Tento muž, na první pohled apatický, jehož nevyvedl z míry ani napínáček přilípnutý na klice ředitelny či krotký ježek, jistě ne náhodou schoulený na židli za katedrou, se týden před branným cvičením změnil k nepoznání. Ke škole se blížil rychlým pružným krokem a oblečen do hasičské uniformy, vyřazené někdy kolem roku 1912, zamířil do rozhlasové kabiny, aby s úderem osmé pustil desku s vojenskými*

⁶⁶ Rozhovor, Josef Král, 25. 3. 2015.

⁶⁷ Podle výpovědí několika na sobě nezávislých pamětníků.

*pochody plnými optimismu a vzápětí nám oznámil, že branné cvičení se blíží a vyžaduje celých mužů a žen, neboť nepřítel se neptá na věk, ale na sílu. O přestávkách pak vyzvídal na učitelích ve sborovně zda se žactvo na cvičení těší tak jako on. Byl ujištěn, že ano, a odběhl do sklepa kreslit tajné mapy.*⁶⁸ Samozřejmě jde o satiru, kde je celá situace dovedená do krajnosti. Žáci jsou nuceni bránit vytyčenou kótu, kterou dobývá jiná skupina studentů v čele s učitelem. „*Vachta dal pokyn k dobytí kóty 415. Naneštěstí to byla kóta naše. Jana Modřanská, neschopná boje, pověřila velením žáka Karla Matýska, velkého znalce husitství. Pod jeho taktovkou jsme také odrazili první útok pomocí balvanů a útržků skal.*“⁶⁹ Nakonec kótu ubrání díky přesnému hodů horkým krajícem chleba, který zasáhne učitele, a ten se s poznámkou, že s atomem nepočítal, vzdá.⁷⁰ Jistě, vidíme tu velkou míru nadsázky, přesto tu lze vysledovat bagatelizování a zesměšňování branné výchovy a CO ve společnosti, nepochybně způsobeném zkušeností s přílišným tlakem na plnění branné povinnosti ve školách a až směšným postojem některých vyučujících.

Režim nutně potřeboval popularizovat brannou výchovu, potažmo tedy CO, a za tímto účelem šířil mezi obyvatelstvo propagandu, v čemž mu pomáhala média. Nejčastěji pak noviny, které snadno našly cíl, díky své dostupnosti širokým masám. Pokud tedy pomineme přímo výuku na školách, která s indoktrinací obyvatel silně souvisela. Ať už prostřednictvím některých zběsilostí v učebnicích, o kterých píšu dále, nebo v osobě příliš agilního učitele.

O aktivitách souvisejících s CO a branně výchovnými akcemi informovaly i běžné, denní noviny. V severočeském kraji třeba *Průboj*, kde šlo spíše o informace o *Dnech otevřených dveří* u vojska, případně průběh průvodů. Nicméně přímo k problematice branných aktivit vycházela další periodika. *Ústřední orgán Federálního ministerstva národní obrany* vydával *Obranu lidu*, ve dvou provedeních. „Červenou“ jako deník vycházející od úterý do soboty, který ovšem nešel volně do prodeje a patřil výhradně vojákům,

⁶⁸ ŠIMEK, Miloslav, GROSSMANN, Jiří, *Povídky*. 2. vyd. Ilustrace Michal Hrdý. Praha: Šulc - Švarc, 2008, ISBN 978-80-7244-233-1, s. 192.

⁶⁹ Tamtéž, s. 194.

⁷⁰ Tamtéž, s. 192-194.

a „zelený“ týdeník, který informoval o dění u všech armád Varšavské smlouvy.⁷¹ Dále pak vycházel *Svazarmovec*, který přinášel řadu reportáží o důležitosti branné výchovy a CO jako takové. Kromě toho informoval o probíhajících cvičeních, nejrůznějších sportovních a jiných soutěžích, vzhledem k tomu, že je i sám pořádal. Organizoval také čtenářské soutěže, například několik let probíhala soutěž „Co víš o CO?“, vždy s nějakou otázkou právě na tuto oblast.

Prostor *Svazarmovec* propůjčoval i lidové tvořivosti. Kromě toho, že na svých stránkách uveřejňoval soutěžní práce, přinášel i povídky a básnické skladby. Obvykle o partyzánech, vojácích, příslušnících pohraniční stráže, ale i díla reflektující dobovou politickou situaci. Třeba báseň, reagující na stále trávající rozhovory o omezení počtu jaderných zbraní, nazvaná, *Lidé bděte!*⁷², jejíž ústřední myšlenka zní: „*Tak drž si v suchu prach!*“. Její plný text předkládám v příloze.

Mezi nástroje propagandy patřil také film, jako médium, které dokáže masově působit na publikum a ovlivňovat jejich smýšlení. Instruktažní filmy k CO vznikaly především od poloviny 50. let do 70. let. Obvykle šlo o formu krátkých filmů, které připravoval Svazarm za pomoci svých členů, ti dělali figuranty. Vznikaly filmy propagační, politickovýchovné a náborové pro Svazarm a o Svazarmu, o jeho historii, nebo činnosti.⁷³ Jeden z dokumentů, *Činnost CO v obci*, získal i pohár z festivalu *Branných filmů v Kišiněvě*.⁷⁴ Svazarm pořádal také *Festivally audiovizuální tvorby Svazarmu*.⁷⁵ Distribuce

⁷¹ <http://www.csla.cz/> [online]. 2015 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.csla.cz/armada/vliterature/tisk.htm>

⁷² MILEC, Josef. Lidé bděte!. *Svazarmovec*. 1985, roč. 34, č. 9, s. 3.

⁷³ Například šlo o filmy: *Branná výchova*, 1974, Náš hlavní úkol z roku 1975 o naplňování JSBVO. *Budovat a bránit z roku 1979* o výchově k socialistickému vlastenectví. *Věrní tradicím* z roku 1980 o výchově mládeže dle revolučních tradic. *Částečná sociální očista při radioaktivním zamoření*, rok 1972. *Proč CO* z roku 1969, dokument o zvyšujícím se počtu civilních obětí válek. *Účinky v prostoru jaderného výbuchu*, rok 1970. *Vyprošťování v CO*, 1971. *Činnost CO v obci*, 1975, *Protiradiační úkryty*, 1978.

⁷⁴ CHMELOVÁ, Radka, et al. Budovat a bránit: Z výstavy k 30. výročí Svazarmu v Paláci kultury. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 24, s. 2.

⁷⁵ REDAKCE. Svazarm řekl o polytechnické výchově první slovo: Ze závěrů XVI. Sjezdu KSČ. *Svazarmovec*. 1983, roč. 32, č. 2, s. 3.

filmů následně prováděl *Infor film servis*, jako specializované oddělení *Krátkého filmu Praha*, které provozovalo bezplatné půjčovny průmyslových, dokumentárních, branných, instruktážních a vědeckých filmů.⁷⁶ V důsledku toho, že nové filmy vznikaly ve velmi omezeném množství, můžeme především na konci 80. let, pozorovat řadu stížností na jejich technologickou zastaralost a nereflexování nové politické situace. S čímž se potýkali především pracovníci sekcí CO v podnicích.

Kromě vyloženě instruktážních filmů vznikla i řada klasické filmové nebo televizní produkce, zaměřené tímto směrem. Mezi asi nejznámější filmy patří *Copak je to za vojáka*, *Zelená léta*, *Pod nohama nebe* o letectvu, anebo seriály *Velitel*, případně dodnes vysílání *Chlapci a chlapi*. Pochopitelně obdobná díla vznikala už dříve, například *Dnes večer všechno skončí*, který patří mezi klasická propagandistická díla 50. let.

Od 1978 Česká televize vysílala pořad *Hlásí se Civilní obrana ČSSR* o metodách práce CO, kterou propagoval, informoval o aktualitách ze štábů a jednotek CO.⁷⁷ Obdobné zaměření měl *Azimut*, armádní a branný magazín, jenž přinášel vojenské reportáže, které doplňovaly agitační písně. Například v jednom z dílů můžeme vidět zpěvačku, která během chůze po lese zpívá o své lásce k jednomu z vojáků, přičemž záběr plynule přejde na vojenské cvičiště, kde probíhá výcvik. Pořad dále pokračuje předváděním vojenské techniky a reportáží o zimní výbavě vojáků s dlouhým výčtem garderoby od plukovníka armády, který působí poněkud koženě a velmi připomíná postavu z Černých baronů. Pořad končí další písní o vojákovi, v níž zpěvačku vidíme přes hlaveň tanku.⁷⁸

K agitační práci vznikaly i výstavy. Jednu z těch větších pořádalo *Vojenské muzeum Žižkov*, a sice *Třicet let Civilní obrany*, která trvala od dubna 1981 do dubna 1982. Její motto znělo „Vše, co lid vybudoval, musí být spolehlivě chráněno“. Obsahovala popisy a nákresy základních typů zápalných zbraní a ochranu proti nim, schéma radioaktivního zamoření po

⁷⁶ REDAKCE. Film slouží svazarmovcům. *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 6, s. 5-6.

⁷⁷ FEH. Soutěž „Co víš o Civilní obraně“. *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 16, s. 1.

⁷⁸ *Azimut*, režie: Ladislav Chocholoušek, dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=iGZB2OV92BA>

jaderném výbuchu, mapu rozvržení vojsk NATO.⁷⁹ V roce 1981 také proběhla výstava k třicátému výročí Svazarmu „*Budovat a bránit*“ a to od 3. listopadu v budově *Paláce kultury*. Přinášela fotografie, modelářské práce, například maketu plachetnice nebo řízený model zemědělského letadla.⁸⁰ Jak problematiku CO vnímali běžní občané, můžeme sledovat i v čtenářských rubrikách. Přičemž v době těsně před revolucí vidíme tendence k mnohem větším stížnostem. Cyklicky po celé sledované období potkáváme stejné výtky, a to především na nevybavenost materiálem, což potvrzovali i pamětníci. Například na začátku 80. let ve svazarmovské čtenářské rubrice cvičitel CO píše, že přístup k CO některých spoluobčanů je příkladný, ovšem jiní spíše spoléhají na armádu a ohledně cvičení CO jsou rezervovaní a stěžují si na přílišné požadavky. Problém vidí v tom, že tehdejší mladá generace válku nezažila a odpovědnost za jejich chápání nutnosti CO nesl školitel, jelikož jim samým na tom nezáleželo.⁸¹ Koncem 80. let už přichází mnohem ostřejší kritika s reflexí špatné připravenosti lektorů a jejich nedostatek v oblasti CO, respektive kolektivního posuzování úspěchů v CO, což vedlo k problémům s malou výkonností cvičitelů. Doporučené řešení spočívalo v odstranění lidí, jež dostatečně necvičí a místo toho jen promítají obrázky a celkově jsou ustrnutí v rutíně a neřeší současnou politickou situaci.⁸² Další výtka patřila nedostatečnému chápání důležitosti CO ze strany obyvatel i vedení podniků, kteří si opatření CO odškrtovali pomocí čtení tezí z rozhlasu.⁸³ Problémem CO bylo i to, že lidé obvykle ignorovali výzvy k návštěvě schůzí⁸⁴, a tím pádem ani nerekrutovali nové lektory. Podle pracovníka liberecké nemocnice, který zde zastával funkci styčného důstojníka CO, fungovala celá věc spíše jako „zašívána“,

⁷⁹ CHMELOVÁ, Radka, et al., pozn. 81, s. 2.

⁸⁰ Tamtéž, s. 2.

⁸¹ MUSEK, Ladislav. Na téma: Civilní obrana. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 1, s. 6.

⁸² SVRČINA, Ladislav. Sladké plody snadno k mání?. *Svazarmovec*. 1988, roč. 37, č. 10, s. 3.

⁸³ ČÍŽEK, Stanislav. pozn. 72, s. 3.

⁸⁴ RAK. CO potřebuje lektory a kvalitní pomůcky. *Svazarmovec*. 1989, roč. 38, č. 6, s. 3.

protože její schůze neprobíhaly příliš často, zhruba jednou za tři měsíce. I tak ale dobrovolníci nepřicházeli a v podstatě všichni dostávali CO na příděl.⁸⁵

S otázkami souvisejícími s celkovou problematikou CO, branné výchovy, případně armády, souvisel také vznik průzkumů veřejného mínění. Krátce před revolucí, v druhé polovině roku 1987, a pak na počátku roku 1988, provedl *Ústav pro výzkum veřejného mínění* průzkumy na téma „*Otázky války a míru a obrany socialismu ve vědomí občanů ČSSR*“ a „*Evropa- náš společný dům*“. Vyhodnocení vyšlo v souboru „*Veřejné mínění o obraných otázkách mezinárodní politiky a obrany socialismu*“. Výzkumy zjišťovaly stav „branného vědomí“ obyvatelstva, zaměřeného především na to, jakým způsobem společnost reflektuje novou situaci ohledně mezinárodních jednání o odzbrojování, ať už v rámci *Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě*, konané mezi lety 1986-1989 ve Vídni, a pak hlavně setkání Raegana s Gorbačovem ve Washingtonu v prosinci roku 1987, kde podepsali „*Smlouvu o likvidaci raket středního a kratšího doletu*“, což pochopitelně vzbuzovalo velkou vlnu zájmu.

Anketa zjišťovala názory společnosti na armádu, její poslání, vojenské povolání a na požadavky obrany socialismu.⁸⁶ Celkem měla čtyři tematické celky, tedy názory obyvatel na mezinárodní politiku, na tehdejší vojenskopolitickou situaci, na armádu a také na principy obrany vlasti, včetně „mínění o všelidovém charakteru obrany“.⁸⁷ Průzkum vznikl na základě vyhodnocení 2 729 dotazníků, rozdělených do tří volně na sebe navazujících skupin. Zkoumal mínění obyvatel od čtrnácti let, přičemž zvláště autoři vyhodnocovali výsledky ve věkové skupině od čtrnácti do devatenácti let a u obyvatel Prahy. Výsledky komparovali s obdobnými průzkumy, hlavně z 80. let, ale i z dřívějších.

Jednání o snižování počtu zbraní hromadného ničení, a nejspíše také celková změna společenského a politického klimatu, přineslo

⁸⁵ Rozhovor, Rudolf Černý, 4. 3. 2015.

⁸⁶ RYCHTAŘÍK, Karel, HERZMANN, Jan. *Veřejné mínění o obraných otázkách mezinárodní politiky a obrany socialismu: Souborná zpráva z výzkumu č. 88-4 „Otázky války a míru a obrany socialismu ve vědomí občanů ČSSR a č. 88-6 Evropa- náš společný dům. 1988.* Praha: ÚSTAV PRO VÝZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ, 1987, s. 8.

⁸⁷ Tamtéž, s. 9.

v Československu pokles nedůvěry v zahraniční politiku USA, respektive v její vojenskou agresi. Dodržení uzavřené smlouvy ze strany USA sice věřilo jen 19% lidí, ovšem dalších 50% předpokládalo, že ji bude „pravděpodobně“ dodržovat. U dodržování ze strany SSSR šlo o 52 % lidí přesvědčených v jeho prospěch.⁸⁸ Z průzkumu také vyplynulo, že obyvatelstvo je ovlivněno k socialismu „nepřátelskou koncepcí“, tedy přesvědčením, že odpovědnost obou velmocí za zachování míru je stejná, tu nacházíme u 40 % občanů (v roce 1985 47 %). Tento postoj, celkem očekávaně, nejčastěji vycházel od obyvatel větších měst s vyšším vzděláním, nejmenší pak u členů KSČ ve vysokých funkcích,⁸⁹ ostatně průzkumy u straníků pochopitelně vždy dopadaly jinak, než u zbytku populace. Všeobecně platilo, že odpovídali způsobem naplňujícím očekávání podle momentálních stranických zásad. Zároveň většina obyvatel věřila ve vylepšení vztahů mezi oběma velmocemi a nadpoloviční část dokonce v úplné odstranění jaderných zbraní z Evropy a v o něco delším časovém horizontu i ze světové scény.⁹⁰

Obavy však nadále vzbuzoval americký program na ničení balistických střel v kosmu SDI z roku 1983. První testy proběhly, a to úspěšně, už v letech 1984 a 1985 a SSSR síly nevyrovnal technologicky ani ve výši vynaložených peněžních prostředků.⁹¹ Hvězdné války, jak se programu říkalo, přispěly k znovuzahájení jednání o zbraních hromadného ničení. Vzhledem k propagandistické kampani, která v souvislosti s programem probíhala v socialistických médiích, obyvatelstvo pociťovalo obavy, zda armády Varšavské smlouvy dokážou této síle vzdorovat a jak dlouho. Pouze malá část populace necítila v souvislosti s programem ohrožení. Nadpoloviční většina obyvatel si připadala neinformovaná o prostředcích, které vlastní Varšavská smlouva a které lze použít v případě nutnosti obrany před těmito zbraněmi.⁹² Zřejmě vidíme pokračující skepsi z počátku 80. let, kdy průzkum na stejné téma odhalil, že vládou proklamované vyrovnanosti

⁸⁸ Tamtéž, s. 44.

⁸⁹ Tamtéž, s. 53.

⁹⁰ Tamtéž, s. 64-65.

⁹¹ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století*. Vyd. 2. Praha: Aleš Skřivan, 2005, ISBN 80-864-9316-4, s. 230.

⁹² RYCHTAŘÍK, Karel, HERZMANN, Jan, pozn. 86, s. 68-70.

zbrojního arzenálu socialistických a imperialistických zemí, věří jen necelá polovina obyvatel.⁹³

V průzkumu padla otázka také na případný vojenský konflikt, jenž by vyvrcholil použitím jaderných zbraní. Z výsledků jednoznačně vyplynulo, že obyvatelstvo v drtivé většině vidí v použití zbraní hromadného ničení naprostou destrukci nejen evropského kontinentu, ale i celého světa. V hodnocení autoři vyjadřují obavu, zda toto přesvědčení nebude mít negativní dopad na angažovanost občanů v otázce obrany vlasti.⁹⁴ Takový trend lze skutečně vysledovat, ačkoli proces úpadku „prestíže“ podílu na obraně, patrně nastal mnohem dříve. Brannou přípravu jako prostředek k ochraně země při vojenském konfliktu považovalo za důležitou pouze 21 % lidí, což je oproti roku 1985 sedmiprocentní sestup. Skeptický postoj k branné výchově obvykle vykazovali lidé s vyspělejšími politickými stanovisky, obvykle vycházejícími z toho, že o mír se musí starat obě velmoci a také obyvatelé s pacifistickými názory.⁹⁵ Tentýž vzorek občanů požadoval i zkrácení doby nutné k absolvování základní vojenské služby.⁹⁶ Většina obyvatel také neviděla mnoho smyslu v branné práci Svazarmu a nepovažovala ho za důležitou součást ochrany země.⁹⁷ A konečně, na otázku „*Co si myslíte, že může dělat prostý občan pro zachování míru?*“, odpovídali respondenti poměrně vágně. Zhruba čtvrtina pojala názor, že nelze dělat nic a 39 % odpovědělo v tom smyslu, že mír bude zachován díky poctivé práci a budování vlasti. Jinak padaly odpovědi typu „*zachovávat mír, žít čestně, výchova dětí.*“⁹⁸ Lze soudit, že lidé opravdu přesně nevěděli, co po nich vláda vlastně žádá a většinově viděli odpovědnost za zachování bezpečnosti na politicích a „vedoucích pracovnících“ na pracovištích. Výsledky ankety nejsou příliš překvapivé, zvláště v kontextu staršího

⁹³ DRAŽILOVÁ, Marie. *Závěrečná zpráva z výzkumu č. 80 -2: Názory občanů ČSSR na otázky války a míru a brannou výchovu*. Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, 1981, s. 13.

⁹⁴ Tamtéž, s. 25.

⁹⁵ RYCHTAŘÍK, Karel, HERZMANN, Jan, pozn. 86, s. 105.

⁹⁶ Tamtéž, s. 111.

⁹⁷ Tamtéž, s. 104-105.

⁹⁸ Tamtéž, s. 105.

průzkumu, kde sice nadpoloviční skupina obyvatel považovala brannou výchovu za podstatnou k ochraně, avšak při konkrétních dotazech na to, jak by ona ochrana probíhala, často nedokázali odpovědět, a to přestože většina obyvatel přicházela pravidelně do styku s programy *Jednotného systému branné výchovy*.⁹⁹

Roli v poklesu zájmu o obranu nepochybně hrálo více faktorů, třeba už zmiňované nedostatečné vybavení nebo špatný stav mnohých krytů a vzrůst počtu lidí, pro něž válka znamenala spíše abstraktní pojem, nikoli životní zkušenost. Ovšem, i s ohledem na výpovědi pamětníků, zřejmě jednou z hlavních příčin laxnosti obyvatel v otázkách CO byl právě pocit, že po nasazení zbraní hromadného ničení, především atomové bomby, která vzbuzovala největší obavy, nepochybně z toho důvodu, že její sílu svět už pocítil, nebude moc co zachraňovat. Dalším důvodem úpadku zájmu o CO u obyvatel, který také vylívá z průzkumu, mohl být fakt, že ačkoli většinově obyvatelstvo nepodceňovalo vznik vojenského konfliktu, zároveň předpokládalo, že mu v konečném důsledku zabrání diplomacie a pokud ne, použití jaderné zbraně není příliš pravděpodobné, právě kvůli jejímu zkázonosnému potenciálu.¹⁰⁰

Malé nadšení pro obranu obyvatelstvo projevovalo i v další části výzkumu, a to u otázek na postoj k právu na obranu, pacifismu a vztahu k Varšavské smlouvě. Většina obyvatel zastávala jednoznačné právo obrany v případě napadení, ale zároveň lidé projevovali celkem silné pacifistické tendence, vycházející z morálního odsouzení války, což ovšem vidíme i ve starších průzkumech ze 70. let a z počátku 80. let, přičemž v každém z nich zaznamenáme vzestup „pacifismu“.¹⁰¹ Značně tím také ztrácela na popularitě armáda, respektive u obyvatelstva klesala schopnost vyhodnotit důvody její existence v době míru, což není nijak neběžné a obdobný postoj můžeme sledovat i v současnosti. Vyústění lze pozorovat v pochybnostech okolo příprav na obranu, především pak v navyšování peněžních prostředků na její zajištění. Zajímavé je zjištění průzkumu, že podíl na státním rozpočtu,

⁹⁹ DRAŽILOVÁ, Marie, pozn. 93, s. 50-51.

¹⁰⁰ RYCHTAŘÍK, Karel, HERZMANN, Jan, pozn. 86, s. 38-39.

¹⁰¹ DRAŽILOVÁ, Marie, pozn. 93, s. 8.

který drží armáda, připadal vysoký především lidem, kteří prošli základním vojenským výcvikem a od těch s příbuznými v profesionální armádě.¹⁰² Občané, kterým poznatky o armádě poskytovaly sdělovací prostředky, případně filmy nebo literatura vykazovali s rolí armády větší spokojenost.¹⁰³ Z toho poměrně jednoznačně vyplývá, že přímá zkušenost z armádního prostředí rozhodně nepřispěla k pozitivnímu vnímání ozbrojených sil. Na rozdíl od obdobného průzkumu ze začátku 80. let pozorujeme i markantní propad v důvěře v podporu armády u veřejnosti, a to z 89 % na 69 %.¹⁰⁴ Naopak spojenectví s Varšavskou smlouvou dostávalo velkou subvenci a většina obyvatel ho považovala za základní pilíř obranyschopnosti země, přestože i zde, oproti polovině 80. let, vidíme patrný pokles důvěry.¹⁰⁵

¹⁰² RYCHTAŘÍK, Karel, HERZMANN, Jan, pozn. 86, s. 98.

¹⁰³ Tamtéž, s. 117.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 99.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 90-91.

4 Branný systém a cvičení CO

V kapitole věnované vývoji CO u nás jsem již zmiňovala, že otázce obrany vlasti vláda věnovala značnou pozornost, což následně promítala i nově přijatá ústava, která obyvatelstvu přesně vymezovala jeho roli v branném systému země. I z kapitoly, věnované otázce branné výchovy na školách, jasně vyplývá, že brannou přípravu obyvatelstvo mělo pěstovat už v raném věku. Způsobovalo to již vnímání role Československa ve světě, spolu s proklamováním maximální loajality SSSR a Varšavské smlouvě: „*Ve výchovné práci – a zejména v branné výchově – musíme zdůrazňovat, že jen zachování obranyschopnosti socialistických zemí na patřičné úrovni a udržování reálné protiváhy vojenským silám imperialismu jsou schopny odvrátit nebezpečí jaderné války, v níž by zahynuly celé národy a v níž by byl ohrožen veškerý život na našem kontinentě.*“¹⁰⁶

Systém CO reflektoval geografickou polohu Československa, tedy bezprostřední blízkost zemí mimo socialistický blok a případný vznik „středoevropského válčiště“ na československém území.¹⁰⁷ Zároveň se poukazyvalo na neschopnost bránit vlast bez jistění mezinárodních spojeneckých smluv a tedy nutností spolupráce s vojsky Varšavské smlouvy a SSSR především.¹⁰⁸ Celá Varšavská smlouva však měla vlastní problémy. Váleční stratégové vypracovávali plány útoku, aniž by vzali v úvahu skutečné možnosti svých vojsk. Například armáda ČSSR podle konceptu z roku 1977 měla vyrazit na západ a už během osmi dnů stát na francouzské hranici, přičemž možnost použití jaderné zbraně ležela pouze na pokynu

¹⁰⁶ KRAJC, Josef. *Branná výchova II.: Vojenskovední a vojenskodoktrinní aspekty branné výchovy obyvatelstva ČSSR*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1988, s. 10.

¹⁰⁷ ČERNOCH, Felix. *Branná výchova: pro třetí ročník středních škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 19.

¹⁰⁸ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, *Branná výchova pro studující učitelství: Svazek I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 54.

z Moskvy.¹⁰⁹ Dále zde vypukaly vnitřní spory o velení, především Rumunsko na sklonku 70. let ostře protestovalo proti koncepci jednotného velení, řízeného SSSR a tento spor následně pokračoval po celá 80. léta a do zrušení Varšavské smlouvy nebyl uspokojivě vyřešen. Ve stejném období zároveň začaly USA dohánět Varšavskou smlouvu v počtu zbraní konvenční armády, zejména díky konfliktu ve Vietnamu.¹¹⁰

Přes tyto problémy ČSSR kooperovalo s Varšavskou smlouvou i brannou přípravu obyvatelstva.¹¹¹ Blízká součinnost panovala mezi Svazarmem a sovětských DOSAAFem. Obě organizace vysílaly své delegáty a československé noviny poměrně často uveřejňovaly dění přímo v DOSAAFu, například při změně vedení.

Důležitost branné připravenosti obyvatel nejčastěji vláda, potažmo tisk a směrnice, obhajovala pomocí poukazování na roztahovačnost imperialismu a na neustálou hrozbu jadernými a jinými zbraněmi hromadného ničení. Západní země tak pro obyvatele, za vydatné pomoci propagandy, představovaly zdroj neustálých snah o válku a o potlačení svých dělnických tříd: *„Proto na agresivní záměry mezinárodního imperialismu musí socialistické země, v čele se Sovětským svazem reagovat upevněním obranyschopnosti svých zemí, vojenské branné koalice Varšavské smlouvy a udržováním svých ozbrojených sil na takové bojové pohotovosti a připravenosti, aby byly schopné zajistit bezpečnost a neporazitelnost socialismu a podstatně přispět k vyloučení válek ze života společnosti.“*¹¹²

K hrozbě zbraněmi hromadného ničení v 80. letech propaganda přidala hrozbu vedení ideologické, nátlakové kampaně USA. Obyvatelstvo nemělo zanedbávat přípravu psychické odolnosti, aby mohlo čelit „páté koloně“ uvnitř socialistického bloku, případné letákové kampani, vydávání falešných novin a podvržených pokynů k evakuaci a obraně, s cílem vyvolat

¹⁰⁹ LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného: Československé válečné plány 1950-1990*. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-222-9, s. 63.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 62-64.

¹¹¹ MILER, Milan. Poslání a úkoly branné výchovy obyvatelstva. In: MICHŇÁK, Alois. *Obrana socialistické vlasti*. Praha: Horizont, 1987, s. 107.

¹¹² FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 50.

v obyvatelstvu paniku.¹¹³ „Jde o promyšlený, rafinovaný program sociálně psychologické manipulace jedinců a skupin, působení ne na jejich intelekt jako na jejich emoce. Předmětem manipulace je především mládež. Psychologickou válku proti socialistickým zemím nevedou jen sociální výzkumná centra, diverzní organizace, špionážní služby a jejich vysílače, ale prakticky všechny hlavní články státního aparátu USA a řídí ji osobně prezident se svými poradci.“¹¹⁴ Že propaganda fungovala, potvrzují i pamětníci: „Tam se naprosto vážně bralo ohrožení západem. Ideologie těžce fungovala. To bylo jako opravdu, že jsme ohrožení. Vítr žene atomový mrak na obyvatele.“¹¹⁵

Proklamovaný cíl socialistického bloku, spočíval v budování „trvalého míru“ a budoucího přivedení imperialismu k rozumu, čemuž se podřizovala organizace a nutnost připravit na válku veškeré obyvatelstvo, včetně nejmenších dětí, branné povinnosti jako takové podléhalo obyvatelstvo mezi sedmnácti a šedesáti lety.¹¹⁶

Branný systém vytvářela celá síť spolupracujících státních institucí. Přičemž jejich funkce a pravomoci vymezovala legislativa, spolu s vyhláškami a usneseními ÚV KSČ. Funkce základního pilíře systému branné výchovy, náležela armádě, avšak cílem branné výchovy obyvatelstva byla komplexnost, takže na armádní složky CO navazovaly další organizace.¹¹⁷

Ve sledovaném období stál v čele CO náčelník CO ČSSR, zástupce ministerstva národní obrany¹¹⁸, který pro CO plnil funkci poslední instance. Nařízení a koordinaci CO řídil štáb CO a to v linii teritoriální, pro obě republiky, kraje a okresy zvlášť, přičemž funkce náčelníka CO ve městech

¹¹³ KRAJC, Josef, pozn. 106, s. 141.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 139.

¹¹⁵ Rozhovor, Rudolf Černý, 4. 3. 2015.

¹¹⁶ ŠEDIVÝ, pozn. 44, s. 102.

¹¹⁷ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 51.

¹¹⁸ Do roku 1976 CO náležela pod jurisdikci ministerstva vnitra.

a obcích náležela předsedovi národního výboru. Dále pak fungovalo rozdělení na resortní a vojenské.¹¹⁹

CO měla vojenskou a nevojenskou část. Mezi Vojenské složky patřily *štáby CO*, dělené dle správních jednotek na *federální, republikové, krajské, okresní, městské*. Dále na *okruhové vojenské útvary CO, územní vojenské útvary CO, zabezpečující jednotky štábů CO*.¹²⁰

Nevojenské složky členíme na *územní složky CO*, rozdělované, stejně jako ty vojenské, podle jednotlivých úseků na *federální, republikové, krajské, okresní, městské* a dále na služby CO, s technickým, zdravotním, zemědělským, požárním, komunálním, zásobovacím zaměřením.¹²¹ Pak na *jednotky a útvary CO na objektech* (zdravotnické, vyprošťovací, požární, protichemické) a *útvary svépomoci CO v obcích* (požární, zdravotnické, průzkumné).¹²² Z toho plyne, že nevojenská složka CO početně značně převyšuje vojenskou.

Nejdůležitějšími složkami branného systému Československa byly ozbrojené síly, které kromě armády jako takové, tvořila *Pohraniční stráž*, i s branci. Následoval *Sbor národní bezpečnosti, Lidové milice*, systém CO, národní hospodářství a branná výchova v rámci škol.¹²³

Už usnesení vlády o CO ze srpna 1958 stanovilo, že CO patří mezi záležitosti všech obyvatel, vyjma příslušníků armády, bezpečnostních složek, *Lidových milicí* a školních dětí.¹²⁴ Zcela logicky, neboť všichni procházeli jiným typem výcviku. V roce 1961 vláda odsouhlasila zákon **č. 40/1961 Sb. O obraně Československé socialistické republiky**, který stanovil, že systém CO plní funkci speciální složky obrany státu s cílem ochrany a připravenosti obyvatelstva na případné napadení země zbraněmi hromadného ničení nebo na útok konvenčními armádami nepřátelských států a pomocí výcviku obyvatel, má zachovat co nejplynulejší chod hospodářství

¹¹⁹ MUSIL, Čestmír. *Branná výchova: Učebnice pro zdravotnické školy*. Praha: Avicenum, 1988, s. 123-124.

¹²⁰ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 59.

¹²¹ MUSIL, Čestmír, pozn. 119, s. 121.

¹²² FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 59.

¹²³ Tamtéž, s. 52.

¹²⁴ MILER, Milan, pozn. 111, s. 129.

země, bránit kulturní hodnoty a bezpečí obyvatelstva. Prakticky štáby CO prováděly nácviky, instruktáže a zasahovaly při haváriích, katastrofách a kalamitách. Dále připravovaly plány na evakuaci obyvatel a budovaly objektové jednotky CO.¹²⁵ Organizovaly hlídky, jednotky útvarů svépomoci CO obcí, zdravotní skupiny na sídlištích a seznamovaly obyvatele s jejich úkoly při napadení země.¹²⁶ Vše vedeno s důrazem na psychologickou či ideologickou stránku věci, s tím, že nepřipravené obyvatelstvo bude zmatené a tedy nebude plnit dané úkoly a pochopitelně chtěli zabezpečit i to, aby se na obraně vůbec někdo skutečně chtěl angažovat.¹²⁷ Tento propagandistický tlak ne vždy fungoval, většina obyvatelstva měla poměrně jasno v tom, že zbraně hromadného ničení, by jakoukoli snahu o obranu pohřbily poměrně rychle. Někteří to i celkem otevřeně přiznávali během prověrek, jak zmiňovala pamětnice, která říkala, že jedna její kolegyně u prověrky prohlásila: „*Modlila bych se, abych tam v tom zůstala hned při tom prvním výbuchu.*“ *Z čehož měla pochopitelně problémy a prý ji téměř vyhodili z práce.*¹²⁸ Tuto paní vyhodili sice jen málem, ovšem za „špatné“ odpovědi v této problematice opravdu přicházela výměna na pracovním postu. Čím vyšší měl daný člověk funkci, tím bral celou otázku obrany vlasti vážněji, už kvůli obraně vlastní.¹²⁹

Postupně vznikl systém spolupráce mezi Ministerstvem národní obrany, Svazarmem a CO, a to na základě „*Zásad vzájemné spolupráce mezi Federálním ministerstvem národní obrany, štábem CO ČSSR a ústředním výborem pro spolupráci se Svazarmem v oblasti přípravy k CO do roku 1985*“, pocházejících z roku 1978. Na základě tohoto usnesení štáby CO zabezpečovaly instruktáže pro členy Svazarmu v *Ústředním výcvikovém středisku CO* a Svazarm následně školil nevojenské členy CO a občany v rámci *Přípravy občanů k CO*.¹³⁰ *Příprava občanů k CO*¹³¹ patřila

¹²⁵ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 59.

¹²⁶ MILER, Milan, pozn. 111, s. 129.

¹²⁷ Tamtéž, s. 131.

¹²⁸ Rozhovor Jarina Žitná, 80 let, 20. 11. 2014

¹²⁹ Rozhovor, Rudolf Černý, 4. 3. 2015.

¹³⁰ ČÍŽEK, Stanislav, et al. Civilní obrana třicetiletá. Významná součást obrany.: Výstava v pražském Vojenském muzeu. Svazarmovec. 1981, roč. 30, č. 22, s. 4.

k *Jednotnému systému branné výchovy obyvatelstva* a v rámci ní obyvatelstvo probíralo vojenská, politická, technická témata, související s obranou. Technická stránka věci představovala instruktáž o zbraních hromadného ničení a přípravu na spolupráci s vojenskými a bezpečnostními složkami státní správy při napadení.¹³² Z ankety veřejného mínění, kterou zmiňuji v předchozí kapitole, však vyplývá, že tato proklamovaná snaha zůstala spíše v teoretické rovině, neboť obyvatelstvo problematice příliš nerozumělo. Nicméně POCO navazovalo na brannou výchovu, která probíhala na školách. Určitá nadstavba spočívala v tom, že obyvatelstvo bylo připravováno na plnění úkolů v součinnosti s nevojenskou částí CO.¹³³ Na čemž, kromě jednotek CO a Svazarmu, spolupracoval i *Československý Červený kříž a Svaz požární ochrany*.¹³⁴ Na základě této spolupráce pak probíhala instruktážní-metodická cvičení i za účasti armády. Mívala i různá témata. Například režim života v radioaktivní stopě s nácvikem přípravy a výdeje stravy v zamořených prostorech.¹³⁵

Diferenciace CO probíhala podle oblastí na velká města a obce, a dále podle oborů obyvatel. Města měla provádět přípravu na kolektivní opatření, úkryty a evakuaci a obce na budování krytů a na příjem evakuovaných obyvatel z měst.¹³⁶ Přičemž obyvatelstvo mělo zvládat stanovený limit základních znalostí: používat ochranné masky a vědět, kde jsou k dostání, znalost IPCHO, rozpoznat signály CO, provádění očisty, použití osobního zdravotního balíčku, způsob ukrytí, tedy krytů, zdravotní pomoci, zásady zásahu v případě požáru, znalost plánu evakuace.¹³⁷

Na konci 70. let začala fungovat sekce CO ÚV Svazarmu. Za cíl si vytyčila školení funkcionářů a zajištění odpovídající úrovně technického vybavení a prostor. Jelikož shledala, že celá polovina okresů k ochraně

¹³¹ Dále POCO

¹³² MILER, Milan, pozn. 111, s. 130.

¹³³ Tamtéž, s. 130.

¹³⁴ FEH. Co víš o Civilní obraně. *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 26, s. 4.

¹³⁵ OLEJNÍK, Zdeněk. Názorně v branné výchově. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 1, s. 6.

¹³⁶ MILER, Milan, pozn. 111, s. 130-131.

¹³⁷ Tamtéž, s. 132.

vybavená není.¹³⁸ Asi nepřekvapí, že oba tyto cíle opět zůstávaly především na papíře. K celé problematice budování nových objektů vznikaly metodické pomůcky a otázka CO pronikla i k budování nových sídlišť, případně podnikových a jiných budov. Šlo spíše o problematiku požárních předpisů (stavby z nehořlavých materiálů), ale vznikaly i kryty, tedy upravené prostory v rámci normálně funkčních budov¹³⁹ a před okna sklepů se umísťovaly betonové zdi. Plány krytů pak následně nepatřily k dokumentaci staveb a jejich rozmístění podléhalo utajení.¹⁴⁰

Mezi publikacemi k problematice lze nalézt také příručku, jak si vybudovat kryt v domácích podmínkách. Radila s výběrem vhodných prostor, s vybavením a utěsněním krytu, jak postupovat v době ukrytí a jeho celkovému vybudování. Typy jednotlivých krytů jsou zde rozděleny na ty v rodinném domku, ve vícepodlažní obytné budově a v „polním“ krytu.¹⁴¹

Vzhledem k nízké kapacitě většiny veřejných krytů, vidíme spíše snahu o psychologický vliv a vytvoření iluzorního pocitu bezpečnosti, než úsilí o nějakou skutečnou ochranu. Respektive by, v případě napadení, kryty skutečně ochranu poskytly, ale naprostému minimu obyvatel a pouze těm, kteří by zrovna pobývali poblíž. Před obyvatelstvem to pochopitelně nebylo tajemstvím.

Problém spočíval i v tom, že některé kryty nedosahovaly požadované úrovně na ochranu. Příkladem budiž kryt liberecké nemocnice, kde jeho alarmující stav odhalila havárie vody dvě patra nad ním. V krytu, který měl odolat případné jaderné válce a poskytnout ochranu nemocničním pacientům a personálu, vznikla potopa. Nehoda neutekla pracovníkům nemocnice a nevyvolala příliš libé pocity. Slovy zaměstnance nemocnice, který měl na starosti CO v objektu: „*Někdy to bylo až tragikomický, když voda tekla do*

¹³⁸ NĚMEČEK, Josef. Příprava občanů k Civilní obraně. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 6, s. 2.

¹³⁹ BALCER, Milan, MERXBAUER, Václav. *Technická opatření Civilní obrany ČSSR v investiční výstavbě*. Praha: Československé středisko výstavby a architektury, 1987, s. 21.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 23.

¹⁴¹ BALCER, Milan. *Příručka pro budování protiradiačních úkrytů svépomocí obyvatelstva*. Praha: Naše vojsko, 1976.

*toho krytu, tak si člověk říkal: „co já tady vlastně dělám.“*¹⁴² Na situaci je alarmující obzvláště to, že nemocnice dodnes patří mezi jedny z hlavních institucí, které by v případě jakéhokoli problému měly zůstat funkční a jejich personál schopný činnosti, což v tomto případě neplatilo a lze jednoznačně říct, že bezpečnostní pojistka zde selhala. Nicméně i přes zjevný nevyhovující stav krytu pořádala nemocnice cvičení a kontroly, pomocí nichž pracovníci zjišťovali jeho provozuschopnost. Probíhala revize vybavení, kontrola dostatku dek, a zda na sobě nemají plíseň, funkčnost telefonu, vybavenost dozimetry a trvanlivými potravinami.¹⁴³ Kryt štáb CO v nemocnici udržoval ve stavu připravenosti, i když věděl, že jeho spolehlivost je minimálně diskutabilní, opět si vypůjčím slova pamětníka, který vidí existenci krytu jako pouhou berličku: *„V tom krytu byste byla v pasti, celé by to spadlo a už byste se nedostala ven. Přežila byste možná tak 40 dní a pak byste stejně byla odkázaná na smrt.“*¹⁴⁴ Absurdnost celé situace je mišlím zcela jasná.

Štáby CO jednotlivých úrovní posuzovaly stavbu z hlediska bezpečnosti v mantinelech přesně vymezených směrnici. Jejich účast na hodnocení stavby definovala částka vynaložená na stavební projekt. Například přímo štáb CO ČSSR, jako nejvyšší orgán CO v zemi, schvaloval celofederální projekty, jejichž částka přesáhla 50 milionů korun, na republikové úrovni stavby nad 300 milionů a u krajů nad 400 milionů korun.¹⁴⁵

Jednotlivá ministerstva v době krize měla soustředit síly na ochranu obyvatel a části důležité pro fungování státu, dle svého zaměření. Ministerstvo zdravotnictví zajišťovalo péči o děti do tří let, Ministerstvo školství o děti od čtyř let, Ministerstvo vnitřního obchodu na zabezpečení potravin.¹⁴⁶ Samotná příprava k CO podléhala Ministerstvu národní obrany, které vydávalo příručky, odsouhlasilo materiály, normy, stanovilo metodické pokyny a vyhodnocovalo závěry cvičení. Některé své povinnosti mohlo ministerstvo delegovat na některé jiné organizace, například Svazarm, SSM

¹⁴² Rozhovor, Rudolf Černý, 4. 3. 2015.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ BALCER, Milan, MERXBAUER, Václav, pozn. 139, s. 27-31.

¹⁴⁶ MILER, Milan, pozn. 111, s. 131.

a další, což také činilo, především v otázce přípravy na školách.¹⁴⁷ Ty pak mohly vyrábět vlastní propagační materiál, tady fungoval Svazarm, který nejenže vydával vlastní noviny, ale nechával vyrábět i náborové a instruktážní filmy. Organizace také pracovaly se svými vlastními lektory a pořádaly zájmovou činnost, o které píšu v souvislosti s brannou výchovou pro školy. U POCO organizace stanovovaly učební skupiny a v jejich rámci pořádaly přednášky, nácvik, výcvik a cvičení. K šíření informací organizace využívala média, vývěsky i film.¹⁴⁸

Propagování CO ve společnosti prováděl Svazarm pomocí politickovýchovné práce.¹⁴⁹ Fungovala k tomu sekce CO v ČÚV Svazarmu, která pořádala semináře o CO ve svých krajských a okresních sekcích od roku 1972. Jednotlivé krajské sekce pořádaly školení k různým tématům CO. Například v Jihočeském kraji místní oddíl PVP připravil pomůcky osvětlující SALT II a k jednomu typu řízené střely. Případně sekce pořádaly výstavy, exkurze do stálých objektů CO pro školy a besedy.¹⁵⁰ Příkladem budiž beseda „u samovaru“, při příležitosti vysílání sovětského seriálu *Velká vlastenecká válka*.¹⁵¹ Činnost PVP Svazarmu zahrnovala taktéž vysvětlování politické situace, vojenské problematiky, vše silně ovlivněné ideologií.¹⁵²

S tematikou CO probíhalo také velké množství soutěží. Například jednotlivé kraje pod sekci CO ÚV Svazarmu pořádaly *Socialistickou soutěž*. Ještě počátkem 80. let jí ovšem nevěnovaly pozornost všechny kraje (jihomoravský).¹⁵³ Putovní standartu Svazarmu zase mohla získat „Vzorná

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 133.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 132.

¹⁴⁹ Dále PVP

¹⁵⁰ KINDL. PVP v Civilní obraně. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 1, s. 2.

¹⁵¹ Seriál vznikl roku 1978 a spolupracoval na něm SSSR spolu s USA. Tvoří ho válečné záběry z archivů, jak SSSR, tak USA a Velké Británie, a to z Východní fronty. Má dvacet dílů.

¹⁵² REDAKCE. Nové formy a metody: Před 5. plénem českého ústředního výboru Svazarmu. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 2, s. 1.

¹⁵³ REDAKCE. Na téma – Civilní obrana: Rozhovor s vedoucím odboru CO ČÚV Svazarmu. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 16, s. 2.

okresní organizace Svazarmu.“¹⁵⁴ V roce 1983 ji dostal Liberec.¹⁵⁵ Dále pravidelně probíhala soutěž *Vzorný pracovník CO*.¹⁵⁶

I cvičení CO probíhala formou soutěže, kupříkladu u skupin analytického plánování. Účastníci pocházející z těchto skupin v podnikových jednotkách CO, cvičili v protichemickém a protiradiačním průzkumu, odebírali vzorky a zjišťovali míru zamoření. V tom spočívala i náplň soutěže. Soutěžily skupiny jednotek CO, které přijely do obce, aktuálně sloužící jako místo pro cvičení. Každoročně proběhla jinde, v roce 1982 například soutěž hostil Sychrov. Následně došlo k vyhlášení bojové pohotovosti a vyhlášení vzdušného poplachu, signalizujícího letecký útok „nepřátelských sil“, které vypustily otravné látky. Každá skupina vyjžděla podle mapy do určeného prostoru a prováděla měření radiace, které hlásila radistovi, a ten je zas odesílal do řídicích středisek, a to v časovém limitu. Každý velitel mobilní skupiny podával hlášení, jehož součástí byl určený prostor průzkumu, druh a způsob zamoření, určení charakteristiky terénu, označení místa odběru. Zároveň musel hlásit, zda lze prostor obejít, stav komunikací a nakonec určoval způsob odmoření.¹⁵⁷

Další cvičení probíhala v součinnosti složek bezpečnostního systému. V podstatě šlo o totéž, co dnes probíhá v rámci *Integrovaného záchranného systému*, tedy velká cvičení policie, hasičů, zdravotníků i armády s nácvikem situací zahrnující například povodně. Cvičení měla a stále mají určený „scénář“, tedy téma. Například proběhlo cvičení soustředěné na chemičku v Mníšku, zaměřené na únik chlóru. Případně na nádraží rozlili čpavek, přičemž hasiči ho měli odstraňovat, zatímco pracovníci nemocnice zajišťovali zdravotnickou péči. Museli vyklidit prostor a zajistit záchytné body, kam svážet lidi a umístění stanů s lehátky. Figuranty, rekrutující se obvykle ze studentů, personál nemocnice protřídil na více a méně postižené, na ty, kteří

¹⁵⁴ NOVOTNÝ, Karel. Za další rozvoj socialistické soutěže. *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 24, s. 4.

¹⁵⁵ OR. Tvůrčí atmosféra na okresních konferencích u nositelů putovní standarty ÚV Svazarmu: Liberec: do sjezdu 10 400 členů. *Svazarmovec*. 1983, roč. 32, č. 10, s. 3.

¹⁵⁶ REDAKCE. K 30. výročí Civilní obrany. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 14, s. 1.

¹⁵⁷ HUŤKA, František. Průzkum hlásil: Zamořeno!, *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 11, s. 4.

budou potřebovat ošetřit v nemocnici, a další co můžou odejít, případně je převézt jinam.¹⁵⁸

Hasičské zahraniční sbory měly i svá cvičení, podíl nesly však i na těchto velkých. Většinou fungovala spolupráce mezi více oblastními sbory a cvičení bývala také tematická. Například v případě, že bude hořet internát, nebo pavilony libereckých výstavních trhů. Toto cvičení probíhalo v noci a hasiči o něm věděli dopředu, hasičské jednotky stály rovnou připravené v Liberci. Proběhl i nácvik požáru v kasárnách.¹⁵⁹

Velké plánované cvičení proběhlo ve Vratislavicích na sídlišti začátkem 80. let. Zahrnovalo v sobě jednotlivé tematické body: *„Třeba jak se s vodou dostat přes vlakovou trať, takže jsme se naučili vytahat šutry a podtahat hadice pod koleje. (...) Nebo se voda musela dopravovat přes tramvajovou trať, kdy se plošina vyzvedla, natáhla se vysoko nad trolej a pod tím mohla tramvaj jezdit.“*¹⁶⁰

Hlavní součástí cvičení představovala záchrana osob: *„Z věžáků se tahali dolu plošinou, anebo se zkoušely skokové plachty. Takže se učilo, jak je správně upevnit. Pak jsme plachtu ještě několikrát použili, ale nikdy u ostrého zásahu. Byl problém to upevnit a dnes už se to nepoužívá.“* (...) *Pak ochrana osob před žárem. To jsou takové mlhové proudnice, kdy se lidé postaví vedle sebe a utvoří takovou uličku, kde prší a mělo je to chránit.“*¹⁶¹

Nečekaná cvičení u dobrovolných hasičů pobíhala tak, že klasicky proběhlo vyhlášení poplachu a pravou podstatu hasiči zjistili až na místě. Zkontrolovalo se tak, kdo a za jak dlouho přijede, protože u dobrovolných podpůrných sborů platily víkendy a dovolené a občas někdo nedorazil.¹⁶²

¹⁵⁸ Rozhovor, Rudolf Černý, 4. 3. 2015.

¹⁵⁹ Rozhovor, Josef Král, 23. 3., 2015.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž.

5 Otázka branné výchovy na školách a činnost společenských organizací v práci s dětmi

Otázka branné výchovy obyvatelstva vznikla už v období první republiky, počátkem 30. let. Pochopitelně v tom hrály roli obavy z hitlerovského Německa. V roce 1933 vznikl *Výbor pro zvýšení brannosti lidu*, který nakonec sdružoval pětatřicet organizací, které zaváděly cvičení branné výchovy ve spolcích. Kolem poloviny 30. let přišly na scénu příručky s instrukcemi pro brannou výchovu a rychle vznikala hnutí za její přijetí do škol.¹⁶³

Prosazování této myšlenky nešlo úplně jednoduše. Zákon o branné výchově vláda odsouhlasila roku 1937, ale k přijetí prvních směrnic došlo až v květnu roku 1938. Díky tomu neměl příliš dlouhého trvání a k uvedení do praxe nedošlo. Nicméně stanovoval povinnost branné výchovy pro všechny, předpokládal výcvik v pomocných a ochranných službách od čtrnácti let a branný výcvik chlapců po dovršení sedmnácti let. Ovšem nikoli formou školního předmětu. Pouze na vysokých školách zavedl *Nauku o obraně státu* a povinnou tělesnou výchovu u žen do jednadvaceti a u mužů do dvaadvaceti let.¹⁶⁴

K provádění výcviku branné přípravy vznikl *Svaz brannosti*, který zajišťoval „branný tělocvik“, protiletectkou obranu, technické školení a přípravu pro strážní službu. K jeho zrušení však došlo už roku 1949, jelikož nevyhovoval novému režimu.

V celkovém pojetí branné výchovy po válce vláda z počátku navazovala na zákon z roku 1937. Hlavně v znovuzavedení *Nauky o obraně státu* na vysokých školách, spolu s povinným tělocvikem. V roce 1950 přestaly fungovat *Ústavy pro tělesnou výchovu a sporty* na vysokých školách a místo nich vznikly *katedry tělesné výchovy*, kde branná výchova probíhala pouze v kurzech.¹⁶⁵ Na školách vyučující organizovali pochody a vedli

¹⁶³ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 67-68.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 67.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 69.

výchovu „*mravní a naukovou*“, jako součást všech vyučovacích předmětů. K přípravě a koordinaci výuky ministerstvo školství zřídilo „sektor C“.¹⁶⁶

Zákon **č. 92/1951 Sb. o branné výchově** zřizoval *Svaz pro spolupráci s armádou*. U jeho zrodu stáli straničtí funkcionáři, armádní činitelé a Lidové milice. Vzor pro něj představoval sovětský DOSAAF¹⁶⁷, kam pracovníci Svazarmu jezdili na školení.¹⁶⁸ Zpočátku Branná výchova na školách spadala pod *Ministerstvo národní obrany*, což mnohdy přinášelo řadu problémů a stížností od samotných učitelů, vzhledem k vysoké náročnosti a nepřiměřeným požadavkům.¹⁶⁹

Nová legislativa pro zajištění branné výchovy byla diskutována během šedesátých let. Na základě toho roku 1966 vzniklo usnesení ÚV KSČ, jako předchůdce braného zákona, jehož cíl spočíval, krom branné připravenosti obyvatel, také v „*překonávání pacifistických a liberalistických tendencí*.“¹⁷⁰ K vydání ho vláda připravila roku 1968, ale kvůli srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy z něj sešlo. Jeho text následně předsednictvo strany roku 1971 přetavilo v usnesení *Jednotný systém branné výchovy* a to zase vyústilo ve vydání zákona **č. 73/1973 Sb. o branné výchově**, který už definitivně zavedl jednotný systém výuky.¹⁷¹ Zdržení způsobily problémy z počátku okupace a počínající normalizace. *Jednotný systém* si kladl za cíl „*aby každý československý občan cítil vysokou odpovědnost za osud naší socialistické vlasti, aby byl neustále připraven postavit se na její ochranu a obětavě bojovat za její ochranu a nezávislost, za vítězství komunismu*.“¹⁷²

Školení podle směrnic pro učitele středních škol prováděla oddělení branné výchovy ve *Výzkumném ústavu odborného školství a Výzkumném ústavu pedagogickém* a pro základní školy fungovala funkce obvodního

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 68.

¹⁶⁷ Všesvazová dobrovolná společnost pro spolupráci s armádou, letectvem a námořnictvem. Vznikla v roce 1951. Obdobné instituce fungovaly v SSSR od roku 1920.

¹⁶⁸ FENCL, Jaroslav. Zkušenosti s moskevské organizace DOSAAF. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 4, s. 5.

¹⁶⁹ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 69.

¹⁷⁰ MILER, Milan, pozn. 111, s. 108-109.

¹⁷¹ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 69.

¹⁷² MILER, Milan, pozn. 111, s. 110.

metodika branné výchovy na okresech. Školení probíhalo o otázkách zabezpečení CO, jeho kontrolu zajišťovali školní inspektoři.¹⁷³ Záleželo, jak se k tomu kdo postavil, ale někteří vyučující v tom viděli jen další zbytečnou věc. Pamětnice, učitelka na základní škole Vrchlického v Pavlovicích, popsala svou účast na školení takto: „*Na tom školení byly, samozřejmě, různé přednášky. Já si stejně vůbec nepamatuju, o co šlo, stejně jsem celou tu dobu seděla s knížkou pod lavicí. Nikdo neposlouchal. Absolutně to byla věc, která byla mimo zájem.*“¹⁷⁴

Předmět branná výchova na školách měl čtyři tematické celky: „*branně politická tematika, obsahující základní poučení o obraně socialistické vlasti, o Československé lidové armádě a o spojení socialistických zemí, ochrana proti škodlivým látkám včetně základu protipožární prevence, zdravotnický výcvik, obsahující zejména základy první pomoci a problematiku prevence úrazů a základy topografie.*“¹⁷⁵ Případně je možné rozčlenit ji do tematických bodů na morálně politickou, psychologickou, tělovýchovnou, odborně technickou složku.¹⁷⁶

Nejvyšší požadavky kladli na „morální a politickou“ část. Jak napovídá její název, zde měla probíhat ideologická výchova s poukazováním na nutnost obrany proti imperialistickým státům, které ohrožovaly socialismus. Stejně socialismus ohrožovaly i vnitřní faktory, jako „*pacifismus, nacionalismus a oportunistus*“, proti kterým režim zbrojil. Branná výchova k tomu poskytovala poměrně rozsáhlou platformu, neboť zasahovala do života občanů už od útlého věku,¹⁷⁷ tím spíš, že na ideologii navazovala i psychologická příprava, jakožto zdroj psychické odolnosti.¹⁷⁸ Psychická odolnost v souvislosti s přípravou obyvatel na brannou povinnost vůbec dostávala hodně prostoru. Probírala se například na konferenci *Psychické napětí v branných sportech*, pořádané v březnu roku 1979 v Ústředním domě ČSLA v Praze, ústřední radou Svazarmu, s cílem zlepšit výkonnosti pomocí

¹⁷³ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 89-90.

¹⁷⁴ Rozhovor, Jarina Žitná, 20. 11. 2014.

¹⁷⁵ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 70.

¹⁷⁶ MILER, Milan, pozn. 111, s. 110.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 111.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 113.

zjištění vlivu psychické přípravy sportovců.¹⁷⁹ Ideální typ sportovce vypadal takto: „*K profilu sportovce – obránce vlasti patří vedle tělesných vlastností (zdraví, zdatnosti, síly, obratnosti, rychlosti atd.) i nebojácnost, postřeh, hbitost, ukázněnost, odvaha a statečnost, jejichž základem je cílevědomost a láska k socialistické vlasti, vědomí odpovědnosti za její rozkvět a obranu.*“¹⁸⁰

Psychiku u dětí řešily směrnice a učebnice pro pracovníky v SSM, kteří při práci s dětmi museli dávat pozor na vhodné využívání prostředků výchovy a her, vybíraných podle věku skupin. U mladších ročníků šlo o dání vhodného příkladu pomocí učení o hrdinech, tedy o vojácích, partyzánech. Přičemž lektor měl dbát i na překonávání negativních emocí, které se mohly u dětí projevit například kvůli zbraním nebo u ošetřování, vzhledem k přítomnosti krve. Veškeré snahy směřovaly k tomu, aby děti k branným aktivitám získaly veskrze pozitivní vztah. Příklad, předpokládaného procesu budování takového vztahu, může vypadat třeba takto: „*Plížení a střelba, jež mohou být v hlavě dítěte spojovány s představou lupiče, mohou se správným navozením situace změnit v odvážnou akci průzkumníka nebo partyzána.*“¹⁸¹

Odborně technická složka branné výchovy pak vedla k zvládnutí zbraní a vojenské techniky a k tomu, jak používat pomůcky IPCHO, poznat různé signály CO a správně na ně reagovat.¹⁸²

Na přelomu let 1975 a 1976 vešly v platnost nové osnovy branné výchovy pro žáky středních škol. Zavedly brannou výchovu jako vyučující hodinu, a stanovily podmínky branných cvičení, kurzů a zájmové branné činnosti.¹⁸³ Později branná výchova z osnov základních škol zmizela jako samostatný předmět a nahradily ji kurzy, cvičení a zájmová činnost.¹⁸⁴

Nelze přímo říct, že by branná výchova sama o sobě nenesla jisté užitečné prvky. Obsahovala i výuku cenných dovedností, například základy

¹⁷⁹ ROTT. Soutěž o putovní zástavu ÚV svazarmu. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 8, s. 4.

¹⁸⁰ *Branná výchova v PO SSM: Metodika odborné specializace pro přípravu pionýrských pracovníků*. Praha: Mladá fronta, 1986, s. 65.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 62.

¹⁸² MILER, Milan, pozn. 111, s. 112 - 113.

¹⁸³ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 70.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 70.

první pomoci. Přesto se stávala terčem vtipů, kvůli vyhledávání branného obsahu tam, kde by za normálních okolností těžko vznikl. Praktický význam branné výchovy, spočívající ve zdravotě, nebo ve zvládnutí pravidel silničního provozu, však hravě zastínila ideologická náplň předmětu. Režim lpěl na výchově loajální populace, k čemuž využíval zastrašování jadernou válkou a jinými druhy zbraní, „popularitu“ v tisku získala třeba vodíková puma. Navíc, příprava dětí v rámci branné výchovy sloužila jako odrazový můstek pro další cvičení, tentokrát v rámci přípravy občanů k CO.

5.1 Branná výchova v mateřských školách

Teprve na středních školách branná výchova dostala prostor jako samostatný předmět, ale děti s ní přišly do styku už během mateřské školky. Dle směrnic pro organizaci branné výchovy vychovatelé děti připravovali při branných chvilkách, během branné průpravy, na vycházkách a pomocí her.¹⁸⁵ Přičemž primární cíl spočíval v naučení dětí nasazovat si masky, zvládat pochody, pobyt v krytu a případnou evakuaci.¹⁸⁶

Brannými chvilkami se nazývaly bloky trvající 20 až 30 minut. Sloužily k probírání „branného obsahu“ nějaké jiné aktivity. Příručka uvádí, že jejich účelem je udržení rovnováhy mezi přípravou v rámci tělesné výchovy a „ve výchově rozumové, mravní, pracovní a estetické.“¹⁸⁷ Cíl celého bloku směřoval k vštípení základů socialistického, stranického myšlení a v pěstování „*kolektivismu a sociálního vlastenectví*.“¹⁸⁸

Už od mateřské školky děti dvakrát ročně chodily na branné vycházky. Z toho jednou v zimě, kvůli „*zvyšování kondice*“. Na vycházkách děti překonávaly překážky, pochodovaly se zátěží, vzhledem k věku dětí nepřilíš velkou, a hrály hry. K vytyčení trasy směrnice doporučovaly přistupovat tak,

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 93.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 95.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 96-97.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 97.

aby vedla okolo budov organizací, sloužících jako obrané složky státu, takže kolem kasáren, stanic Veřejné bezpečnosti nebo nemocnic a na místa „připomínající revoluční bojové tradice našeho lidu“, tedy památníky nebo místa bojů.¹⁸⁹ Dvakrát ročně probíhala i branná průprava, přestože oficiálně patřila k jakémukoli výletu nebo exkurzi. V průběhu branné průpravy probíhalo: „vyprávění povzbuzujících příběhů, předčítání vhodně vybraných pohádek, tiché hry, hádanky, soutěže, apod., zvláště při dlouhodobějším nošení ochranné masky a pobytu v úkrytech.“¹⁹⁰

Teoreticky, tedy podle metodiky, během přípravy musely děti nosit masky, avšak nosily je spíše shrnuté z obličeje, protože nešlo o zrovna příjemnou záležitost. Totéž platilo i u branných cvičení na školách základních i středních, ovšem dost záleželo na vůli učitele.

5.2 Branná výchova na základních školách

Na základních školách žáky připravovali pomocí seznámení s různými brannými aktivitami v rámci školních výletů, branných kurzů a ostatních předmětů či během lyžařských kurzů,¹⁹¹ v třídnické hodině, exkurzích, výletech, v branných kroužcích, v družině nebo při oslavách výročí.¹⁹² Dokud branná výchova fungovala jako samostatný předmět, patřily k ní učebnice, sešity a podobně. Když pak došlo ke zrušení, učitelé měli ve svých předmětech brát zřetel na „branné aspekty“, které probíraná látka má, informovat o aktualitách v branné výchově a chystat žáky na plnění úkolu CO a: (...) „informovat o životě v armádě a připravovat je tak pro výběr

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 95-96.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 96.

¹⁹¹ IŠTOK, Josef, a kol., *Branná výchova pro první ročník středních škol*, Praha, 1984, s. 7.

¹⁹² FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 93.

*vojenského povolání.*¹⁹³ K probírání podobných záležitostí ve školách jednou týdně pořádali krátkou poradou s informováním o aktuálních zprávách z tisku.

Ohled na branné prvky v různých předmětech reflektují i metodické pomůcky pro učitele. Většina branných prvků byla uměle dosazována, s cílem dokázat, že brannou přípravu lze zkombinovat s čímkoli. Často naprosto beze smyslu. To, že agilnost některých odborníků neznala mezí, a sloužila k zakrytí myšlenkového vakuu předmětu, dokazuje například rada pro pěstování estetických aspektů branné výchovy, ačkoli rozhodně není jediná, cituji: *„Estetická výchova má své místo především v rozvíjené branného cítění, které je nutným předpokladem k vytváření pozdějšího branného přesvědčení a branných postojů ve školním věku. Branné chvílky v estetické výchově mají široké pole působnosti (literární, hudební, výtvarná a dramatické výchova) a oblast i formu odpovídající dětské mentalitě. Je však nutné střídat všechny prostředky estetické výchovy, navzájem sdružovat, kombinovat, především pak nikdy neztrácet ze zřetele branné výchovný cíl.*¹⁹⁴ Ve výtvarné výchově se zpracovávala témata, jako *Děti v prvomájovém průvodu, Z návštěvy vojáků, Den armády, Na jakém sídlišti bychom chtěli bydlet* (branná podstata v souvislosti s pěstováním lásky k vlasti a představou o zdravém bydlení), případně modelování figurek na náměty z osvobození Československa sovětskou armádou a vytváření maket sídlišť a hřišť.¹⁹⁵ Hudební výchova pak pomocí zpívání písní, jako *Já husárek malý, Jdou vojáci, Májová, O míru zpíváme si, Leť, holubičko* aj., vychovávala, alespoň teoreticky, k uvědomělému vztahu k ochraně socialistické vlasti, proletářskému internacionalismu a *„nenávisti k válce a touze po míru.*¹⁹⁶

Branný prvek v tělesné výchově spočíval v organizovaném nástupu, ať už šlo o nástup do řady, na značky nebo do družstev, v přesném plnění povelů a v kladném vztahu k armádě a kolektivismu.¹⁹⁷ Nejvíce branných prvků v tělesné výchově zřejmě nesla *„turistika“*, tedy školní výlet, u kterého

¹⁹³ Tamtéž, s. 90.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 97.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 102-113.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 104.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 101.

děti například vyhledávaly vhodné úkryty, nacvičovaly ošetřování drobných zranění, odhady vzdáleností, znalosti turistických značek.¹⁹⁸ Hraní her během „pochodáků“ zároveň sloužilo jako celkem dobré zajištění toho, aby se děti nenudily a, slovy tehdejší učitelky, neotravovaly. Organizovaly se hry s přenášením materiálu, běhy se zátěží a běhy lesem.¹⁹⁹ O hrách, které doporučovaly přímo směrnice pro lektory v rámci SSM, Svazarmu a jiných organizací, píše dále. Děti i střílely ze vzduchovek, což vzbuzovalo velké nadšení. V Liberci fungovala střelnice třeba v Ruprechticích.²⁰⁰ A právě v Ruprechticích měli střelecký kroužek poměrně úspěšný, počátkem 80. let budoval i střelecký areál a liberečtí funkcionáři řídili a rozhodovali branné akce po republice, a to ve střelbě nebo v biatlonu.²⁰¹ V tomto období kroužek vedl Milan Regner, kterého oslovili a požádali o vedení přímo ve škole, jelikož se vědělo, že střílí. Zároveň jako učitel, tělocvikář, dostal na starosti i brannou výchovu. Jeho vzpomínky na cvičení a výuku zmiňuji dále. Střelci běžně trénovali přímo ve škole, a na střelnici Svazarmu, jehož napojení na školu bylo těsné.²⁰²

Taktéž v pracovní výchově autoři směrnic objevili dílčí záležitosti kombinovatelné s brannou výchovou. Vytváření vojenských čepic nebo letadel z papíru předpokládalo budování kladného vztahu k vojenskému povolání. Výroba modelů továren zase sloužila k: „(...)“ „*popularizaci hrdinů dneška, formování vztahu k Lidové milici.*“²⁰³ Skutečné vzednutí kreativity autoři příručky projeví v nalezení branné podstaty v péči o květiny, jelikož podle nich podporovala pěstování květin na výzdobu památníků.²⁰⁴ Pracovní vyučování sloužilo i k vyrábění předmětů pro různá cvičení a jiné „branné“ příležitosti (vlaječky na Prvomájový průvod). Specifické rysy nesla příprava dívek, která „*vedla především k jejich roli v socialistické společnosti*

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 112.

¹⁹⁹ Rozhovor Jarina Žitná, 20. 11. 2014.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ TVRZNÍK, Jaroslav. Dovedou zaujmout mládež. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 2, s. 6.

²⁰² Rozhovor, Milan Regner, 5. 3. 2015.

²⁰³ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 103.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 104.

a *rodinnému životu*“.²⁰⁵ V osmém ročníku školy, dívky procházely tematickým okruhem, nazvaným *Kultura odívání*. Branný podtext zde nesmyslně figuroval v tom, že dívky naučí zhotovovat a udržovat oděv v pořádku a v souladu s hygienou. Stejně jako v bloku věnovaném *Kultuře a hygieně bydlení*, kde se zase dívky učily uklízet, a to i v „*mimořádných podmínkách*“.²⁰⁶

Během hodin matematiky šlo pro změnu poznávat bojové techniky v rámci počítání slovních úloh. Zvláště u rovnic, jakožto prostředku, kterým lze řešit otázky vojenského charakteru.²⁰⁷

V hodinách českého jazyka učitel připomínal *Říjnovou revoluci, osvobození Československa v roce 1945, Vítězný únor, boj partyzánů*. Třeba pomocí čítankových textů s názvy *Cestou do školy, Náš branný den, Naši letci, Tank...* Podobnými díly oslavovali *Varšavskou smlouvu*, jako záruku míru. Námětem slohových prací mohli být *Rudoarmějci, Kosmonauti, Aurora...* Všechna souvisela s bojem hrdinných Sovětů za druhé světové války, boje za mír, případně s úspěchy kosmonautiky, říjnovou revolucí. Dále slohy vznikaly na téma *Našeho Máje, Našim letcům a letušským, Vítězný únor, Oslavy svátku práce*.²⁰⁸ V čítankách našly uplatnění i další „výchovné“ texty. Třeba *Pod praporem komunismu* od Julia Fučíka: „*My komunisté milujeme svobodu. A proto ani na okamžik neváháme podrobit se dobrovolně nejtěžší kázní své strany, vojenské kázní armády soudruha Lenina, abychom dosáhli svobody skutečné, nejširší, jediné, jež je hodna toho jména: svobody pro celé lidstvo. (...) My komunisté milujeme mír. A proto bojujeme. Bojujeme proti všem příčinám válek, bojujeme za takové uspořádání světa, v jakém by se už nikdy nemohl vyskytnout zločinec, který by pro prospěch několika jednotlivců poslal stamiliony lidí na smrt, do hrůzy válečného běsnění a ničení hodnot potřebných pro život*“.²⁰⁹ Najdeme i horší díla Vítězslava Nezvala, kupříkladu jeho oslavu partyzánů:

²⁰⁵ Tamtéž, s. 138.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 138.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 135.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 106 - 111.

²⁰⁹ POLÁKOVÁ, Helena. *Čítanka 7*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 249.

*„Spali na horách a v lesích, ve skalinách, v křoví,
Nad hlavou jim houkávaly ručnice a sovy,
Živilo je samo nebe, zvěř a rybolovy.
Živilo je samo nebe, z jehož klenby spadli,
K ránu za nocí, kdy hvězdy jako růže vadly,
Chudým rádi rozdávali, u boháčů kradli.“²¹⁰*

Mezi čítanková díla patřily i literárně velmi nekvalitní práce o bojích za druhé světové války:

*„Slyš, můj pravnuku!
To nebyl žádný turnaj malebný,
namalovaný v starobylých knihách.
Nebylo koní se vzdutými nozdrami,
nebylo lesklých mečů širokých
a sedel ozdobených drahokamy
a zlatem vyšívaných pokrývek ...
A nebyla to slovní potyčka
s nezbytným rapírem, jež slove vtíp,
ve světle ramp a v přelidněném sále.
Ne!
Kulometů rachot rytmický,
geometrie křivky nábojů,
algebra stávek,
aritmetika nezaměstnaných,
změť úd, rozmetaných výbuchy,
oči a plíce otrávené,
takové bylo první jednání
všelidské tragédie.“²¹¹*

Výzkum vesmíru a „hrdinové kosmu“ patřili i k přírodopisu. Přírodopis měl i plno jiného branného potenciálu. Kupříkladu studiem botaniky děti došly

²¹⁰ Tamtéž, s. 183- 184.

²¹¹ Tamtéž, s. 214 - 216.

k poznatku, že zelené řasy lze využít jako výživu a jsou vhodné jak pro let do vesmíru, tak i pro pobyt v krytu. V biologii pak učitel pohovořil o využití psů během míru a války. U probírání pohybového ústrojí zase mohl zavést řeč na důležitost rovnoměrného zatížení v batohu na zádech a konečně seznámil děti s degenerativním vlivem radiace na organismy. V geologii vysvětlil rozdíly ve využívání nerostů v socialistické a kapitalistické společnosti, bohužel chybí konkrétní příklad, nicméně správný přírodovědec si jistě poradil.²¹² S tím pak souvisely i chemie a fyzika, jakožto předměty plné branného potenciálu. Zejména ve zkoumání jaderné energie a složení chemických zbraní.²¹³

Vedle českého jazyka za nejlépe „zneužitelný“ předmět platil dějepis. Samozřejmě nejen v poukazování na branný charakter, ale jeho pojetí celkově provázala tendenčnost a neobjektivnost. Využití dějepisu v branné výchově, umožňovalo zdůrazňování témat poukazujících na třídní boj a revoluce, úcta k pokrokům národních a světových dějin, obranyschopnost země v „třídně rozděleném světě“, motivování k boji za mír, a k uvědomělému boji za vlast. Cítilo se na období husitských válek, dále na revoluční rok 1848, vznik prvních dělnických stran, a pak na Říjnovou revoluci, a druhou světovou válku i s osobnostmi protinacistického odboje, pochopitelně toho komunistického.²¹⁴

S brannou výchovou je spjatá i občanská nauka, neboť poskytovala prostor pro řešení celé řady různých sociálních témat. Za cíl si kladla vytyčení rozdílů mezi „*kolektivistickou a soudružskou pomocí v kontrastu s egoismem a individualismem jako přežitky buržoazní společnosti*“²¹⁵ a připravenost k obraně vlasti. V rámci bloků o společensko-právnímu systému a hospodářství Československa, metodika doporučovala poukazovat na fungování První republiky. Asi netřeba dodávat, že ne v dobrém. Vyzdvihován byl rozdíl mezi fungováním četnictva a VB, případně mezi prvorepublikovou a poúnorovou armádou.²¹⁶ Občanská nauka

²¹² FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 124-126.

²¹³ Tamtéž, s. 133.

²¹⁴ Tamtéž, s. 118-119.

²¹⁵ Tamtéž, s. 119.

²¹⁶ Tamtéž, s. 119-120.

poskytovala prostor pro probírání zbraní, bojových plynů, politiky a k ideologické výchově.

Prakticky na všech úrovních vzdělání žáci procházeli procesem neustálého lpění na kolektivním jednání a potlačování individuality. V podstatě lze říct, že kde autoři nepřišli na „rozumný“ branný smysl ve vyučovací hodině, téměř vždy poukazovali na formování vztahu k armádě, kolektivismu a socialistickému internacionalismu a vztahu k vlasti a SSSR. Tyto body cirkulují v metodologických příručkách i učebnicích po celé sledované období.

Výše popsané doporučení výuky branného obsahu je orientační, učitelé sami měli nacházet další vhodná témata. Jistě, ne všichni, na druhou stranu se zase našli tací, kteří benevolenci druhých vyvážili. Jelikož však pečlivou přípravu na brannou výchovu nařizovaly směrnice, tak nedodržování mohlo vyústit v problémy s inspekcí. Z toho důvodu nesl odpovědnost, vedle samotného učitele, ředitel, jenž zabezpečoval celkovou úroveň branné výchovy. Pokud platil za shovívavějšího, nemusela branná výchova pro učitele a žáky představovat příliš velkou zátěž. Ředitel obvykle plnil funkci velitele objektu CO při škole, tedy krytu, zřizovaném dle směrnic ministerstva školství. K provádění nařízení sloužil štáb CO, který zajišťoval celkovou organizaci, a podřizovalo se mu vedení škol. Na školách fungovala i funkce válečného velitele školy. Toho dělala třeba paní Žitná na škole Vrchlického v Pavlovicích. Funkci dostala na základě toho, že je žena a tělocvikářka. Žena proto, že v okamžiku válečného konfliktu by muži narukovali a dle „oficiálního“ postroje vlády každá socialistická žena stejně platila za plně způsobilou. Nakonec jí však funkci vedení školy odebralo s tím, že jezdí často do zahraničí. To okomentovala tak, že by mohla prozradit maximálně, kolik masek bez filtrů se nachází ve školním skladu.²¹⁷ Dle „vojenského plánu“ fungoval i telefonní strom, kde měl každý své místo a v případě konfliktu se lidé měli informovat navzájem.²¹⁸

Kryty patřily více školám najednou, takže velitele dělal ředitel školy s větším počtem žáků nebo s větším významem. Útvar CO pak tvořil

²¹⁷ Rozhovor Jarina Žitná, 20. 11. 2014.

²¹⁸ Tamtéž.

personál školy a žáci nad patnáct let. Otázku CO ve školách ministerstvo diferencovalo podle úrovně vzdělávacího stupně.²¹⁹

Kontroly z úřadu mohly probíhat i nahodile, jak vyplývá ze vzpomínek pamětnice: „*U nás byl ten poplach jednou za čas. Jednou byl problém, protože přišla kontrola. Odpoledne, když byla škola poloprázdná a kolegyně, která dělala zástupce ředitele, nevěděla, kde má ten poplach pustit, tak vzala lopatku nebo pohrabáč a třískla do toho. Tenkrát to byla velká nepříjemnost, jakože nedostatečná příprava. Muselo být cvičení navíc... Ale děti se v podstatě do toho krytu dostaly docela rychle. Ve dvou nebo ve třech minutách ta škola byla prázdná...*“²²⁰

Intenzita dodržování doporučených směrnic, tedy ležela na učitelích a ředitelích, přičemž v průběhu let klesala, zvláště od druhé poloviny 80. let. To neplatilo jen na základních školách, ale v celém školském systému a na pracovištích. Cvičení však oficiálně stále probíhat musela.

Branné cvičení probíhalo jednou ročně a příručka pro výuku jej charakterizuje jako „*prostředek pro zdokonalování a praktického uplatňování vědomostí a dovedností žáků i pedagogických pracovníků.*“²²¹ Dle výsledků cvičení docházelo k posouzení celkové připravenosti žáků na plnění povinností vyplívajících z potenciálního ohrožení školy. Celé cvičení vedl ředitel školy, který stanovil plán a následně ho vyhodnocoval. Hodnocení probíhalo podle předem stanovených kritérií. Dle směrnic už v průběhu cvičení kantoři měli kontrolovat přístup studentů a po cvičení povinně podávat hlášení, na základě kterých ředitelé zhodnocovali celý průběh s klady i zápory, s určením nejhorších a nejlepších žáků a ideálně taky s návrhy na zlepšení.²²² Což ovšem v reálním provozu nemuselo platit. Respektive hodnocení se dělalo do předem připravených tabulek, ovšem žádné zvláštní hlášení ředitelé nevypracovávali. Obvykleji zřejmě docházelo k vyhodnocování úspěšnosti cvičení na základě toho, jak se líbilo dětem.²²³

²¹⁹ GRÉGR, Emil, pozn. 9, s. 40-41.

²²⁰ Rozhovor Jarina Žitná, 20. 11. 2014.

²²¹ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 139.

²²² Tamtéž, s. 142.

²²³ Rozhovor, Milan Regner, 5. 3. 2015.

Požadavky na studenty během cvičení bývaly diferencovány podle ročníku. Nejmenší zátěž logicky nesly nejmladší děti, přičemž v každém ročníku směrnice přidávaly další povinnosti a prodlužovaly trasy pochodu, přes „zamořené“ území.

V první třídě děti nacvičovaly pochod a orientaci v terénu, vhodné hledání úkrytů, rozeznávání cest, reakce na povely a hraní branných her. Učitelé kontrolovali správné nasazení masek a řádné překonávání „zamořené“ prostředí v určitém úseku cesty, očistu od škodlivých látek, ošetřování zranění, správné přivolávání pomoci a kontrolu lékárniček.²²⁴

Od druhého ročníku k pochodu přibylo střídání běhu a chůze, překonávání překážek, vyhodnocování vodních toků, nošení lehčích věcí a hod míčkem do dálky, jako přípravu na hod granátem. Děti nacvičovaly i reakce na poplach. Jakmile zazněl, žáci se museli rozptýlit po terénu a vhodně ukryt v co nejkratším čase. Přibývaly i metry na překonávání „kontaminovaného“ prostředí a trénování ošetření lehčích poranění hlavy, končetin a popálenin. Ve třetím ročníku došlo na určování světových stran, orientaci v obci, určování vzdáleností, váhy a rozměrů vybraných předmětů. V nácviku první pomoci děti navíc nacvičovaly odnos raněného. Dále pak určovaly vzdálenosti do jednoho kilometru a prováděly popis krajiny.²²⁵

Od pátého ročníku děti začaly používat prostředky IPCHO, tedy improvizované prostředky ochrany. V podstatě jednorázové pomůcky, zhotovené z dostupných materiálů. Věci, vhodné pro použití v kontaminovaném prostředí, musely splňovat několik základních požadavků. Předně pevnost, dostatečnou velikost, ohebnost, neporéznost. K ochraně dýchacích cest šlo, krom ochranné roušky, využít třeba i dámských punčoch, pro oči těsnící brýle. K ochraně zbytku těla příručky doporučovaly využívat impregnované a kožené oděvy, pláštěnky, ale i stanové díly, umělohmotné ubrusy, gumové a pogumované boty, sáčky apod.²²⁶ Ve školním prostředí šlo o igelitové pytlíky s gumičkou. Orientace v terénu probíhala podle mapy spolu s buzolou.²²⁷

²²⁴ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 140.

²²⁵ Tamtéž, s. 140-141.

²²⁶ *Chemický materiál civilní obrany: Pomůcka*. Praha: Ministerstvo národní obrany, 1984.

²²⁷ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 141.

V šestém roce školy zahrnovalo vyhlášení poplachu CO odmořování oděvu a obuvi, ošetřování poranění hlavy a končetin i s používáním dlah. Při orientaci v terénu učitelé dělali náčrty tras ze školy na stanoviště a jeho určení. V sedmém a osmém ročníku děti nacvičovaly ochranu před zbraněmi hromadného ničení, tedy před jaderným výbuchem a chemickým ohrožením. V osmé třídě navíc s ochranou proti tlakové vlně v otevřeném terénu, odmoření, přenosu raněných i s nacvičováním resuscitace, pomoc při hromadné nehodě a nasazení masky raněnému. V orientaci pak měření azimutu a pochod k cíli.²²⁸ Pokud v učitelském sboru figuroval nějaký nadšenec, tak ustanovovali velitele stanovišť, velitele tříd, tedy čet a velitele ročníků, označované za roty.²²⁹

Cvičení probíhala v terénu i v budově školy. Tam kde měli kryt, běhali do něj, jinak opouštěli budovu. Obvykle takto probíhalo protipožární cvičení a ač učitelé často považovali cvičení za zbytečné narušování hodiny, děti měly zcela opačný názor. Při běhu do krytu sice bývaly rychlé, ale odchod a návrat do tříd se odehrával mnohem pomalejším tempem. V krytech měla každá třída vlastní prostor vyhrazený cedulemi. Samotná cvičení uvnitř budovy školy pak mohla vypadat třeba takto: *„U nás, když se do toho krytu běželo, tak tam byla řada sprch, který byly funkční. Nevím, proč tam byly, asi kdyby se náhodu něco dělo, kvůli odmoření. No ale jednou se třeba stalo, že se běželo do toho krytu a nějaký vtipálek zatáhl za tu sprchu a ono to stříkalo. Děti se zastavovaly a ta kantorka, která tam byla, křičela: „To je ze cvičných důvodů, musíte přes.“ Takže všechny děti tou sprchou. No a ony to byly jednotlivé místnosti, a pak tam byla police a byla tam baterka, protože se jednou stalo, že přišla kolegyně a říkala: „Představte si, já sem dostala facku.“ Někdo zhasnul, byla tam tma jak v ranci a ona dostala. Strašlivě se dožrala, ohnala se a prvnímu kdo tam byl, jí ubalila. A teď se rozsvítilo a stál tam nejhodnější kluk ze školy, strašně brečel a šel si ztěžovat, že mu někdo dal facku. A ona říkala: „Já jsem se nepřiznala.“²³⁰*

²²⁸ Tamtéž, s. 141.

²²⁹ Tamtéž, s. 142.

²³⁰ Rozhovor Jarina Žitná, 20. 11. 2014.

Kryty s koncem éry strachu nezmizely. Někde bývají dále využívány, jako třeba na *Základní škole Vrchlického*, kde kryty vznikly dva a postupem doby přestávaly sloužit, nejen díky konci provozování cvičení a útlumu celé problematiky bezpečnosti, ale i kvůli tomu, že v jednom odešlo filtrační zařízení a náklady na opravu by zřejmě dosáhly značné výše. Druhý kryt však zůstal funkční: „...*takže jsme tam udělali klub. Říkali jsme mu náš „Rokáč“, protože jsme to přirovnávali k bunkru na Tržním náměstí, kde byl klub „Rokáč“, a děti tam mají šikovné prostory, od posilovny, přes počítače, stolní hry.*“²³¹

Branná cvičení pořádaná venku pak podléhala pečlivé přípravě. Děti přišly klasicky do tříd, následovalo opuštění školy a shromáždění, kde proběhlo hlášení od žáků, že je třída připravená a kompletní, učitelé odevzdali třídnice a celé osazenstvo, po zkontrolování váhy zavazadel, vyrazilo. Odpovědný učitel vždy připravil tabulky a trasy, kterými děti šly, i s časovými rozpisy, určujícími kdy mají dojít na stanoviště. Děti z druhého stupně po cestě procházely jednotlivými stanovišti, kde dělaly odmořování, střílely, běhaly a dokazovaly znalost v práci s kompasem. Ve stejný den cvičení probíhalo i pro první stupeň, tam si to ale kantoři řídili sami, jelikož u menších dětí šlo spíše o vycházku. Potkávaly však své starší spolužáky, a chtěly zkusit to, co oni. Velké boje bývaly o vzduchovky.²³² Trasy většinou vznikaly tak, aby se třídy potkávaly, minimálně u ohniště, kde každá třída mohla pobýt, opéct buřty a pak postupovat dále. Druhý den v rozhlase zaznělo hodnocení s bodováním dětí a určením nejlepší třídy. V učitelském sboru i mezi dětmi občas docházelo k tomu, že na cvičení vyrazit nemohli, třeba ze zdravotních důvodů, takže ti zůstávali ve škole.²³³

Vzpomínky jednoho bývalého ředitele zůstaly vesměs milé: „*To byla vždycky taková vítaná změna, pro žáky i učitele, jeden den vyrazit do terénu. Kromě svačiny a buřtů se to vždycky řešilo tak, aby se to těm dětem líbilo. (...) Učitelé, kteří nebyli třídní, dělali vedoucí stanovišť. A já když jsem jako ředitel na jedné škole mimo Liberec kontroloval jednotlivá stanoviště, tak*

²³¹ Rozhovor, Milan Regner, 5. 3. 2015.

²³² Tamtéž.

²³³ Tamtéž.

jsem se dostal na odmořování, kde studenti odmořovali auto pana učitele. Takže pan učitel šikovně skloubil odmořování a mytí svého auta. (...) Branná cvičení se brala jako příležitost si odpočinout od školy. Takže jsme se snažili zpříjemnit to dětem i učitelům. Takže jsme měli takové stanoviště, kterým procházeli všichni. Děti dostaly míč a dozor a ostatní se stavovali budově, která tam byla, a občerstvovali se. A jednou školník, vybavený vhodným kořením, dělal ryby.²³⁴

Ne všude branná cvičení vypadala takto idylicky. Příkladem budiž vratislavická škola, kde za působení jisté nadšené soudružky učitelky, nabývala cvičení i výuka rozměrů poněkud bizarních. V hodinách branné výchovy děti procházely zastrašováním silnými americkými zbraněmi²³⁵, které způsobí, že „*hodní lidé socialistického bloku se vypaří, zbude po nich mastný flek a místo nich sem přijedou Američani a budou využívat všech našich socialistických výtobytků.*“²³⁶ V samotných cvičeních si pak děti natahovaly gumové pytlíky, uzavřené gumičkami a na učitelčin povel skákaly do rigolů. Na žáky, kteří skok předvedli v delším časovém horizontu, než si představovala, poté křičela: „*Jste mrtví.*“²³⁷ Netřeba dodávat, že takovýto přístup v dětech příliš nadšení pro branná cvičení nevypěstoval.

Jak takové cvičení probíhalo, můžeme zjistit i z dobového tisku. V květnu 1978 proběhlo cvičení základních škol na Českolipsku. Spolu se školami a Svazarmem, cvičení zajišťovali i příslušníci armády a zdravotníci z Thomayerovy nemocnice. Zde úryvek uveřejněné reportáže: „*Nepřátelský výsadek byl vysazen v časných ranních hodinách poblíže hradu Houska v okrese Česká Lípa. Je nebezpečné, že diverzanti se budou snažit využít hustého porostu a skalních útvarů a co nejrychleji postoupit k vojenskému prostoru. (...) Skupiny stoupají lesem, určují světové strany, využívají úkrytu, nepozorovaně plíží v před, určují druhy stromů. Ozývají se výstřely. (...) Štěkot samopalu prozrazoval, že naše skupiny jsou blízko nepřátel. Vlevo od nás se valil bílý dým. Je špatně vidět. Míhají se siluety postav s maskami na hlavě. To žáci nejvyšších tříd ZDŠ procházejí zamořeným územím. (...)*

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Zřejmě byla myšlena neutronová bomba, která neměla ničit životní prostředí.

²³⁶ Rozhovor, Hana Černá, 20. 2. 2015.

²³⁷ Tamtéž.

*Poslední výstřely a pak bojové hurá, hurá, hurá, se nese lesem jako ozvěna. Nepřítel byl dopaden.*²³⁸

Kromě branných cvičení fungovaly branné kurzy, které probíhaly jako standardní vyučovací hodiny od pátého ročníku výše. Osnova, kterou učitelé museli přednášet v určeném počtu hodin, jako teoretickou přípravu na branná cvičení, byla pevně daná. Lektoři přednášeli obranu proti zbraním hromadného ničení, topografii, zdravotní výcvik a v závěrečných hodinách vyhodnocovali znalosti žáků. Vysvětlovali celkovou roli CO a branných cvičení během míru. Učitelé třeba měli „*využít příkladu dětských hrdinů.*“²³⁹ Dále zde probírali prostředky už zmiňované IPCHO, zjišťování správné velikosti a nasazování masek, postup při vyhledávání různých druhů poplachů, postup při odmořování. Kromě toho učili postup při požáru, od příčin vypuknutí, přes hašení a zjišťování uzávěrů vody v budově, až po zneškodňování hořících zápalných pum nebo procesu první pomoci při zasažení napalmem a fosforem.²⁴⁰ Děti dostávaly informace o obsahu evakuačních zavazadel, o biologických zbraních, zbraních hromadného ničení nebo jedovatých plynech²⁴¹

5.3 Branná výchova na středních školách

Na středních školách výuka branné výchovy probíhala jako organická součást vyučování v podobě samostatného předmětu, v rozsahu jedné hodiny týdně.²⁴² U chlapců sloužila jako příprava na základní vojenskou službu a u děvčat zase měla být upřednostňována zdravotní výchova.²⁴³ Zároveň,

²³⁸ RAZIMOVÁ, Jana. Šest hodin v kraji Karla Hynka Máchy: Branné cvičení - prověrka znalostí. *Svazarmovec*. 1978, roč. 27, č. 13, s. 3.

²³⁹ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 146.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 149.

²⁴¹ Tamtéž, s. 154.

²⁴² MILER, Milan, pozn. 111, s. 117.

²⁴³ Tamtéž, s. 117.

stejně jako na školách základních, příručky předpokládaly zohlednění „branných aspektů“ v ostatních předmětech a během kurzů, výletů, exkurzí. Žák si volil i nepovinný předmět s brannou tematikou, tedy kroužek zaštiťovaný školou.²⁴⁴ K hodinám patřilo seznámení s opatřením CO k ochraně objektu školy. V předmětu byl probírán i celý branný systém republiky, včetně fungování CO, což je ovšem součástí další kapitoly. Cíl předmětu zněl následovně: *„Dosáhnout uvědomělé pochopení potřeby obrany země proti potencionálním válečným nepřátelům, nevyhnutelnost budovat branný systém, přispívat k vlasteneckému a internacionálnímu cítění mládeže a k třídně politickému chápání míru a války. Rozvíjet a upevňovat kladné postoje vůči branné výchově, armádě a veškerým opatřením vyplívajícím z budování branného systému republiky, překonat pacifistické a liberalistické tendence.“*²⁴⁵

Celkově o předmětu a o celém systému přístupu k branné výchově hodně napovídá to, že učebnice pro střední školy sestavovali příslušníci armády, či v součinnosti s autorským kolektivem alespoň dělali konzultanty či recenzenty. Všechny takové učebnice v sobě mají silně zakotvená ideologická dogmata. V rozhovorech s pamětníky je občas cítit jistá rezervovanost, snižování významu předmětu a jakási obrana sebe sama vůči tlaku, který na ně byl ve školách vyvíjen. Pochopitelně, záleželo na tom, jaký učitelský sbor na konkrétní škole zrovna vyučoval. Nicméně lze vysledovat paralelu mezi tezemi z učebnic a tím, jak dnes stále ještě určité vrstvy společnosti uvažují. Některé myšlenky o roli USA v současném světě, tvoří jakýsi most do minulosti a vypadá to, že i po desetiletích se projevuje vliv doktrinální výchovy, která slaví nemalý úspěch.

Skladba branné výchovy se dělila na branně odbornou a branně politickou. Politická linie vytvářela značně zkreslený pohled na druhou stranu železné opony. V učebnicích branné výchovy najdeme kapitoly k „imperialistické“ politice, zbrojení a charakteristiku válek, které diferencovali na spravedlivou a nespravedlivou. Spravedlivou válku vedla socialistická země bránící sama sebe nebo jinou socialistickou zemi. Dále pak proletariát

²⁴⁴ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 94.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 155.

chtějící svrhnout kapitál, monarchii nebo jiný režim, který mu nevyhovoval, kolonie která chce svobodu a nezávislý stát, čelící imperialistické agresi. Právo na spravedlivou válku přiřkli autoři učebnic i kapitalistické zemi, pokud zamýšlela ochranu před imperialismem. Nespravedlivou válku pak vedli všichni ostatní, zvláště buržoazie a imperialismus.²⁴⁶ Na stejném principu autoři vysvětlovali rozdílnost fungování imperialistických a socialistických armád. Imperialistická armáda vykonávala agresivní politiku svých vlád, kdežto socialistické armády vedly pouze války obranné, vlastenecké, internacionální a revoluční.²⁴⁷

Role hlavního strašáka socialistického bloku připadla, přirozeně, na USA. Například hned v úvodu učebnice v branně politických tématech, najdeme otištěnou fotografii Pentagonu, s popiskem, že jde o „jedno z center psychologické války“.²⁴⁸ Studenty škol v rámci politické přípravy učitelé seznamovali s metodami boje USA proti socialistickému bloku. Škála použitých domnělých nástrojů této „psychologické“ války dosahovala značného množství. Za propagandistické snahy západních zemí šlo považovat cokoli. Tím spíš, že k tomuto šíření mělo docházet mimo politiku, prostřednictvím vysílání stanic *Hlas Ameriky*, *Deutsche Welle* a *Svobodné Evropy*, které informovaly obyvatele komunistických zemí o dění mimo socialistický blok. Propaganda samozřejmě probíhala oběma směry, ale některé teze jsou skutečně za hranou.

V učebnicích pro školy tedy vidíme, že hlavním médiem pro šíření protisocialistické propagandy je „amerikanismus“ v souvztáženosti s „modernismem“, cíleným na mládež. Perspektivou školy zdroj politického či psychologického nátlaku na socialistickou mládež přicházel z oblasti západní popkultury. Zejména skrz hudbu a módu, které společně přinášely „kult hvězd“, idealizování americké společnosti a „fetišizaci předmětů“.²⁴⁹ Jako obrana proti snahám západního světa o „ideologickou diverzi“ sloužilo prohlubování psychické odolnosti obyvatelstva, tedy provádění další vnitřní indoktrinace.

²⁴⁶ IŠTOK, Josef, a kol., pozn. 191, s. 85.

²⁴⁷ MUSIL, Čestmír, pozn. 119, s. 20-26.

²⁴⁸ ČERNOCH, Felix, pozn. 107, s. 9.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 11.

USA samozřejmě plnily úlohu vrchního zla po celou dobu, avšak s krachem politiky uvolňování na počátku 80. let situace opět vygradovala, naštěstí však v rovině propagandy, nikoli na válečných polích.²⁵⁰ Narušení křehkého systému zapříčinil SSSR. Pomyslná poslední kapka padla v prosinci roku 1979, kdy SSSR napadl Afghánistán.²⁵¹ Carterova administrativa provedla „odvetná“ opatření, jako zastavení dovozu obilí do SSSR a stopnutí ratifikace smlouvy SALT II,²⁵² která obě velmoci limitovala v počtu jaderných zbraní.²⁵³ SSSR se snažil získat smlouvy omezující jaderné zbraně ve světě, zvláště ty v držení USA, dlouhodobě. Tyto snahy souvisely s tím, že Varšavská smlouva dlouho disponovala převahou konvenčních zbraní a arzenál zbraní hromadného ničení v SSSR nesl známky zastaralosti.²⁵⁴ Oficiálně však platilo, že SSSR vše dělá s vidinou klidu zbraní a jeho neschopnost konkurovat západním zemím v technologickém pokroku propaganda zneužívala, jako důkaz, že nezbývá a hodlá udržovat mírové soužití.²⁵⁵

S celkovou situací ve vztazích USA a SSSR souviselo démonizování role NATO ve světě, které optikou socialistického vzdělávání vypadalo jako instituce „vyvolávající válečnou psychózu“²⁵⁶ s vojenskými silami, sloužícími výhradně jako „nástroj agresivní politiky“²⁵⁷ a jeden z „nástrojů psychologické války“.²⁵⁸ Zdůrazňování počtu vojska a zbrojní síly i s mapkami vojenských základen NATO, náleželo v učebnicích množství prostoru. Věnovali se i vojenským silám SRN, což je samozřejmě logické, vzhledem k tomu, že skutečně poskytovalo základnu pro řadu nepřátelských zbraní a jeho území leželo v bezprostřední blízkosti zemí socialistického bloku.²⁵⁹ V rámci toho ve

²⁵⁰ PLECHANOVÁ., Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*.

Praha: ISE, 1997. ISBN 80-85241-79-X, s. 85.

²⁵¹ Tamtéž s. 84.

²⁵² Tamtéž s. 84-85.

²⁵³ Tamtéž, s. 93.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 91-94.

²⁵⁵ MUSIL, Čestmír, pozn. 119, s. 17.

²⁵⁶ IŠTOK, Josef, a kol., pozn. 191, s. 77.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 78.

²⁵⁸ ČERNOCH, Felix, pozn. 107, s. 8.

²⁵⁹ IŠTOK, Josef, a kol., pozn. 191, s. 78-81.

školách reflektovali rozmístění raket Pershing II počátkem 80. let, které pomohly NATO dorovnat počet konvenčních zbraní v poměru k těm, které držela vojska Varšavské smlouvy.²⁶⁰ Základny pro tento typ zbraní stály v SRN, Velké Británii, Nizozemsku, Belgii a Itálii. SSSR na ně reagoval zesílením vojenského arzenálu na území států Varšavské smlouvy, v Polsku, NDR a v Československu. Konkrétně v Hranicích na Moravě a Libavé. Přičemž interpretace oficiálních sdělovacích prostředků a poté i vznikajících směrnic a učebnic k branné problematice, toto prezentovala jako ochranu. Své zbraně obě strany konfliktu stáhly na konci 80. let, jelikož se podařilo uzavřít „Smlouvu o jaderných silách středního dosahu“.²⁶¹

Do tehdejšího Západního Německa odcházela řada emigrantů, nejen z Československa, ale i dalších socialistických zemí. I to zřejmě stálo za eskalací absurdity v jedné z učebnic, cituji: „*V politickém a hospodářském životě NSR se výrazně prosazují revanšistické reakční síly, otevřeně požadující agresivní, militaristický kurs. Svazy revanšistů, přesídlenců z nynějších socialistických zemí, silně ovlivňují i západoněmeckou armádu. Pod pláštěm zachování tradic se snaží obnovit nacismus a usilují o návrat ideálu třetí říše, veřejně vyslovují nesmyslné požadavky „práva na vlast“ a „sebeurčení“ zvláště na tzv. sudetoněmeckých dnech.*“²⁶²

Viníka napětí ve světě, hledala oficiální místa ve „vojenskoprůmyslovém komplexu imperialistických zemí.“²⁶³ Šlo o představu velkého, monopolizovaného podniku, programově jednajícího proti míru. Zde sice autoři myšlenky neměřili zcela vedle, jelikož lobování firem v jejich vlastní prospěch byla a je zcela běžná záležitost, přesto představa o celkovém fungování systému vypadá značně přemrštěná. K umocnění této ideje použili autoři učebnice převedení finančních nákladů, využitých na zbrojení, na užitečnější věci. Například uvedení, že místo jedné letadlové lodě mohla

²⁶⁰ PLECHANOVÁ., Běla, FIDLER, Jiří, pozn. 250, s. 93.

²⁶¹ NÁLEVKA, Vladimír. *Horké krize studené války*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-011-4, s. 58-59.

²⁶² IŠTOK, Josef, a kol., pozn. 191, s. 81-82.

²⁶³ Tamtéž, s. 82.

vzniknout jedna vodní elektrárna, případně jedním cvičením tankové jednotky šlo financovat osmadvacet mateřských škol.²⁶⁴

Tímto způsobem měli učitelé vysvětlovat důležitost připravenosti na obranu vlasti, opět cituji: „*Proto boj proti imperialismu, proti nebezpečí rozpoutání raketojaderné války, která by přinesla lidstvu jedině zkázu a utrpení, vyžaduje organizovat účinný kolektivní odpor všech revolučních, protiiperialistických a mírových sil. Síla socialistického společenství vedeného SSSR je zárukou, že imperialistické kruhy se neodváží uskutečnit své agresivní záměry.*“²⁶⁵

S praxí souvisela otázka typologie zbraní hromadného ničení a ochrana před nimi. Dále tu jsou vyjmenované i druhy výbuchu (podzemní, podvodní návodní, vzdušný), ničivé faktory (tlaková vlna, záření), včetně jejich účinků na člověka.²⁶⁶ Branná výchova pro zdravotní školy v tomto postupovala názorněji a v učebnici v kapitole věnované záření najdeme i fotografie popálených těl, včetně dětského, dále třeba fotografie puchýřů na těle, po zásahu chemických zbraní.²⁶⁷ Informace o *Prostředcích protichemické ochrany jednotlivce*, především o maskách a jejich typu, nošení a údržbu, doplňují instrukce k prostředkům IPCHO, které však v žádném případě ochranu neposkytovaly. Studenti byli seznamováni s nástroji používanými na zjištění typu zamoření. Třeba s protichemickým průkazníkem, který zjišťoval chemické látky, a to na výstroji, organismech, ve vzduchu i na zemi. A hlavně s dozimetrem, ten slouží k zjišťování úrovně zamoření oblastí a osob.²⁶⁸

Najdeme pravidla pro sestavení osobního zavazadla, jež obsahovalo potraviny na 2 až 3 dny, předměty osobní hygieny a denní potřeby, příkrývku, oděv, prádlo, tuhý líh, dopisní papír, známky, rádio.²⁶⁹ Asi nejrozumnější věta, která v instrukcích pro ochranu před radiací zaznívá, je tato: „*Před ničivými účinky jaderného výbuchu chrání úkryty, vybudované podle*

²⁶⁴ Tamtéž, s. 82.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 83.

²⁶⁶ MUSIL, Čestmír, pozn. 119, s. 45-51.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 58-70.

²⁶⁸ IŠTOK, Josef, a kol., pozn. 191, s. 100-108.

²⁶⁹ MUSIL, Čestmír, pozn. 119, s. 95.

norem.“²⁷⁰ Přičemž v úkrytech platil řád, zahrnující běžná pravidla pro život v uzavřených prostorách, jako nezavalovat prostor zbytečně velkými věcmi, typu objemných kufrů. Zakazoval domácí zvířata, kouření, svíčky, svévolné opouštění úkrytu a kromě toho hlasitou mluvu a „zbytečné chození“.²⁷¹

V učebnicích se nacházejí informace o technickém vybavení „imperialistických“ i spřátelených armád, spolu s fotografickým materiálem a nákresy. Například tu najdeme schéma neutronového granátu, fota tanků nebo letounů.²⁷² Celkem dost prostoru patří i možnostem radiového spojení. To vůbec patřilo mezi hlavní požadavky celé CO, kdy občané měli zvládat aspoň minimální základy k zachycování signálů CO a kvalita, rychlost a schopnost kódování a dekódování zpráv trénovaly, jak jednotky CO, tak žáci během cvičení.²⁷³ Na což vzpomíná pan Král, učitel na liberecké Průmyslové škole: „*Kluci se učili ovládat vysílačky. Což byl problém, protože tenkrát vysílačky byly hlídaný a kluci občas něco přepnuli a začali si povídat sprostárny nebo o holkách a najednou se zjistilo, že něco vysílají.*“²⁷⁴ Po republice fungovalo mnoho radioamatérských kroužků, zaštiťovaných Svazarmem. Mezi dorozumívací prostředky patřily signály a znamení, k čemuž vznikly tabulky s vysvětlením signálů s pomocí svítilen, praporků, paží.²⁷⁵

K praktickým částem se řadila i instruktáž ve střelbě a nácvik boje z blízka, odůvodňovaný, věkem chlapců, kteří již brzy nastoupí na základní vojenskou službu. Mezi běžné součásti vyučovacích hodin patrně nepatřil, těžko si to lze představit, vzhledem k bezpečnostním rizikům. Nicméně v učebnici je zmiňován, jako důležitý prvek připravenosti na obranu vlasti a základy sebeobranu náležely k tělesné výchově.²⁷⁶

Důležitá, a praktičtější než řada jiných prvků probíraných během výuky, byla požární ochrana. Seznamovala studenty se způsoby hašení

²⁷⁰ IŠTOK, Josef, a kol., pozn. 191, s. 98.

²⁷¹ MUSIL, Čestmír, pozn. 119, s. 95-96.

²⁷² ČERNOCH, Felix, pozn. 107, s. 44.

²⁷³ Tamtéž, s. 100.

²⁷⁴ Rozhovor, Josef Král, 25. 3. 2015.

²⁷⁵ ČERNOCH, Felix, pozn. 107, s. 109-115.

²⁷⁶ Tamtéž, 95-98.

zápalných látek, včetně charakteristiky hoření. Stejně i s typologií hasicích přístrojů a zásadami při evakuaci, záchraně majetku a „taktické zásady“ při hašení.²⁷⁷ V rámci CO na školách fungovaly protipožární hlídky. A kromě nich ještě hlídky pořádkové, krytové, zdravotnické, vyprošťovací, protichemické a družstvo spojek, všechny podléhající veliteli CO školy.²⁷⁸

Pro branná cvičení stanovovaly směrnice dobu zahrnující šest vyučujících hodin, a to dvakrát ročně, od třetího ročníku jen jednou. Probíhala i na učilištích. Cvičení zajišťovali učitelé branné výchovy a, stejně jako u škol základních, následně vypracovávali zprávy, zahrnující průběh a zhodnocení.²⁷⁹ I celková organizace podléhala stejným pravidlům, jako na základních školách, takže žáci měli určená stanoviště, kde stříleli, házeli granátem, nebo obsluhovali hasicí přístroj, respektive odpovědný učitel sehnal víc žáků najednou a předváděl hašení.²⁸⁰

První ročník cvičil nasazování masky, a to v různých polohách. Vleže, vstoje, ve stísněném prostoru a v pohybu a zároveň pomoc s nasazením raněnému nebo dítěti. Minimálně půlkilometrová trasa sloužila k nácvikům přechodu přes zamořené prostředí. Během pochodu střídali studenti polohy nošení masek, a to ve třech pozicích – pochodová, pohotovostní, ochranná. Směrnice nařizovaly nošení masek až hodinu v kuse, zejména během namáhavé činnosti, jako je nošení raněných a překonávání překážek, ale to se ne vždy dodržovalo, stejně jako na školách základních.²⁸¹ Ve zdravotní pomoci cvičili odsun raněného. V souladu s nácvikem protipožárního cvičení trénovali zásah v případě hořlavín (fosfor, napalm) a hod granátem na cíl.²⁸²

Druhé ročníky mezi tím pochodovaly do úkrytů podle topografických náčrtků. Cvičily záchranu zavalených a ochranu potravin a vody před radioaktivitou, chemikáliemi a bakteriemi. K součástem nácviku patřila etiketa chování v krytech, organizace, zdokonalování v používání prostředků IPCHO a pochod v kontaminovaném prostředí v délce do jednoho kilometru.

²⁷⁷ MUSIL, Čestmír, pozn. 119, s. 97 - 105.

²⁷⁸ GRÉGR, Emil, pozn. 9, s. 41.

²⁷⁹ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 163.

²⁸⁰ Rozhovor, Josef Král, 25. 3. 2015.

²⁸¹ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 164.

²⁸² Tamtéž, s. 165.

Nakonec děti simulovaly transport raněných a desinfekci poranění.²⁸³ Třetí ročníky pokračovaly v trénování na pomoc v místech hromadných neštěstí, spolu s nácvikem zdravotní péče s dýcháním z úst do úst, masáží srdce a zastavení krvácení.²⁸⁴ Ke všem činnostem v učebnicích najdeme metodické pokyny.

Součástí cvičení mohla být střelba, instruktáž k ní je i součástí učebnic branné výchovy, nebyla však nutná. Při větším cvičení směrnice doporučovaly spolupráci s místním štábem CO, vojenskými správami a s brannými instruktory ze Socialistického svazu mládeže.²⁸⁵

Branný kurz na středních školách probíhal buď denní docházkou po dobu pěti dní, nebo mohlo jít o týdenní pobyt ve vhodné lokaci s pobytem v táborech, na ubytovnách nebo v kasárnách. Tuto koncepci internátního kurzu zavedli v roce 1978.²⁸⁶ Celkový rozsah kurzu směrnice stanovovaly na pětatřicet klasických školních hodin.

Jeho součástí se stala politická příprava s čtením zpráv z tisku, probírání branných aktualit nebo „ideové motivace zaměstnání“. Zaměstnáním je zde v podstatě táborová činnost s plněním programu branného cvičení, začínala už ráno vztyčováním vlajky a končila jejím stahováním na konci dne. V odborné části lektoři opět zaměřovali pozornost na topografii, střelbu, protichemický výcvik, zdravotvědu. Kromě toho do programu branného kurzu cvičitelé zařazovali i „mimovýcvikový“ program, mezi jehož složky patřila i taková banální činnost jako výdej stravy, případně „spontánní branné aktivity“.²⁸⁷ Co přesně autoři učebnic mysleli spontánními brannými aktivitami, mi není známo, avšak jak jsem již psala v části věnované brannému potenciálu ve školních předmětech, zřejmě cokoli, co za ní považovat chtěli.

Organizaci škola vytvářela spoluprací se Socialistickým svazem mládeže²⁸⁸, Svazarmem, Lidovou milicí, SNB nebo i Pohraniční stráží. Žáci

²⁸³ Tamtéž, s. 165.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 165.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 167.

²⁸⁶ FUCHS, Jiří. Nová forma branné výchovy. *Svazarmovec*. 1978, roč. 27, č. 10, s. 5.

²⁸⁷ ČERNOCH, pozn. 107, s. 125-127.

²⁸⁸ Dále SSM

tvořili „čety“ o patnácti až dvaceti členech, následně dělitelné na další skupiny po pěti až osmi lidech. Velitelskou funkci zastávali pedagogové a velení celého kurzu leželo na učiteli branné výchovy.²⁸⁹

5.4 Branná výchova na vysokých školách

Výuka branné výchovy probíhala i na vysokých školách, přičemž absolvováním prošli všichni studenti, kteří nepatřili do vojenské přípravy.²⁹⁰ Od 70. let fungovaly přímo katedry branné výchovy na Pedagogických fakultách. První Katedru branné výchovy v Československu založili na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně v roce 1973. Zajišťovala výuku branné výchovy pro všechny budoucí pedagogy. Nefungovala pouze pro aprobaci na brannou výchovu, ale přípravou na ni prošli všichni studenti pedagogické fakulty, bez ohledu na zvolenou kombinaci předmětů.²⁹¹ K otázce branné výchovy zde vznikaly diplomové a rigorózní práce.²⁹² Další Katedra branné výchovy fungovala i na ČVUT nebo při Karlově univerzitě.

Budoucí učitelé předmětu měli výuku prohloubenou o účast na branných akcích, exkurzích a o metodický branný kurz. Přičemž se branná výchova kombinovala buď s matematikou, nebo tělesnou výchovou.²⁹³ Probíhala prakticky tatáž cvičení jako na středních školách, ovšem navíc s důrazem na další „politické“ školení. K tomu přibyla sebeobrana i trénink na „nouzové táboření“, během branného kurzu.²⁹⁴ Studentům, kteří studovali na jiné, než pedagogické fakultě stačilo absolvovat pouze přednášky a cvičení

²⁸⁹ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 171.

²⁹⁰ MILER, Milan, pozn. 118, s. 120.

²⁹¹ *Sborník prací pedagogické fakulty: Branná výchova I.* Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1982, s. 5.

²⁹² Tamtéž, s. 7.

²⁹³ MILER, Milan, pozn. 111, s. 121.

²⁹⁴ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 185.

z předmětu, který ukončili zkouškou a kurzem internátní formy.²⁹⁵ Rozšířenější výuku branné výchovy podstupovali i studenti lékařských fakult a farmacie.²⁹⁶

Při vysokých školách vznikly v roce 1976 *Základní organizace Svazarmu*, které posléze sdružovaly tisíce členů. Spolupracovaly se SSM a ROH s cílem získat studenty pro branné sporty a další aktivity. Stejně jako působily „politickovýchovně“ a osvětlovaly důležitost role branné výchovy a CO ve společnosti a v obraně státu.²⁹⁷

5.5 Kroužky a mimoškolní aktivity

Kromě cvičení a kurzů probíhaly ještě jednorázové akce, vesměs spjaté s oslavami výročí, případně s organizací závodů a školy na své půdě mohly pořádat i branné zájmové kroužky, zvláště sportovní aktivity, například pravidelně pořádané závody branné všestrannosti nebo orientační běhy. Dále kroužky střelby²⁹⁸, protipožárního a zdravotnického výcviku, branné turistické kurzy, motorismus, radioamatérství, modelářství, tam kde to šlo i potápění nebo parašutismus. To pak zajišťovaly Svazarm a SSM.²⁹⁹ Příkladem může být liberecký *Aeroklub Svazarmu*, který byl jedním z nejstarších v republice. Nabízel lekce plachtění, motorového létání a samozřejmě parašutismus. Pořádal i branné soutěže a mezinárodní soutěž v letecké navigaci.³⁰⁰ Kroužky organizovaly domy mládeže a pionýrů, které

²⁹⁵ Tamtéž, s. 184.

²⁹⁶ MILER, Milan, pozn. 111, s. 121.

²⁹⁷ REDAKCE. Stanovisko účastníků ideologického semináře aktivu ZO Svazarmu na vysokých školách. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 22, s. 4.

²⁹⁸ V Liberci fungoval střelecký kroužek v Ruprechticích

²⁹⁹ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 180.

³⁰⁰ JNN. Pro hezké prostředí. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 4, s. 2.

opět podléhaly organizaci SSM, domovní radě a sportovní a branné komisi SSM, spolupracujícími s dalšími organizacemi, hlavně *Svazarmem*.³⁰¹

SSM vedl zájmové pionýrské oddíly, rozdělené do skupin, dle zaměření. Tedy *Mladí obránci vlasti, Mladí strážci hranic, Mladí ochránci veřejného pořádku, Mladí požárníci, Mladí zdravotníci*.³⁰²

K individuálním, v podstatě nadšeneckým, aktivitám patřilo dopisování do časopisů s brannou tematikou anebo účast v nejrůznějších výtvarných či literárních soutěžích, případně plnění odznaků branné přípravy. *Svazarmovec* pořádal třeba soutěž „*Děti, mír a umění*“, která mívala celkem vysokou účast, a vítězné práce poté *Svazarmovec* uveřejňoval.³⁰³ Příklad, jak taková vítězná práce mohla vypadat, předkládám v příloze.

Opět však příručky doporučovaly uplatňovat branné zřetele v dalších kroužcích, podobně jako v klasických vyučujících hodinách, třeba kynologických nebo jezdeckých, ale nevylučovaly ani kroužky s výtvarným zaměřením. Dále k rozvoji branných dovedností sloužily tábory a kluby přátel *Státní bezpečnosti* nebo *Československé lidové armády*.³⁰⁴

Jednotlivé organizace, které zajišťovaly zabezpečení úrovně branné průpravy žáků, měly rozdělené kompetence a jinak nastavené možnosti, které vymezovala a zaštiťovala ministerstva školství, v součinnosti s ministerstvem národní obrany, federálním ministerstvem vnitra a hlavním štábem Lidových Milicí. Ty dále delegovaly zajištění odpovědnosti na další organizace. Kromě školy, jejíž roli v celém procesu jsem již popsala, zde fungovaly SSM, Svazarm, Československý červený kříž, Československý svaz tělesné výchovy, Svaz protifašistických bojovníků, Československý svaz požární ochrany.³⁰⁵

Všechny tyto organizace pracovaly v součinnosti se středními školami na uspořádávání zájmové branné činnosti. Československý svaz tělesné výchovy zajišťoval sportovní soutěže a plavecký výcvik. Československý

³⁰¹ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 20.

³⁰² *Branná výchova v PO SSM*, pozn. 180, s. 170-208.

³⁰³ REDAKCE. Děti, mír a umění – Mír nedáme si nikým brát. *Svazarmovec*. 1985, roč. 34, č. 2, s. 5.

³⁰⁴ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 21.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 23.

svaz požární ochrany umožňoval nácvik postupu při požáru a při přírodních katastrofách.³⁰⁶ Červený kříž pečoval o správné vedení zdravotní péče, jmenovitě v otázce první pomoci.³⁰⁷

Na středních školách pod patronací SSM fungovaly kroužky revolučních a bojových tradic a právě s těmi spolupracoval Svaz protifašistických bojovníků. Jeho hlavní úkol spočíval v „*politicko-morální výchově žáků*“. V podstatě pomáhal zajišťovat pamětníky z odboje a armády na setkání s žáky. Děti pak v rámci kroužků vzpomínky zpracovávaly, dokumentovaly a publikovaly. Například v novinách nebo formou školních nástěnek.³⁰⁸

Svazarm, založený už v roce 1951 jako dobrovolná společenská instituce, organizačně zajišťoval branné soutěže, sportovní akce a přípravu v technických oborech. Pod jeho působností najdeme řadu dalších aktivit, od poskytování autoškoly, přes potápění, až po parašutismus, hi-fi kluby, radistiku.³⁰⁹ Díky všem těmto činnostem mu náležela velká členská základna. Pochopitelně proto, že k němu neexistovala alternativa, přesto však nabízel velké množství sportovního vyžití a díky tomu dosahoval značné popularity. Proklamovaný cíl spočíval v přípravě obyvatel k obraně vlasti a jejich součinnost s armádou, proto mu podléhala i příprava branců. Přesto Svazarm ne vždy sehnal kvalifikované instruktory pro své kroužky.³¹⁰

Mezi důležité organizace patřil SSM, jako hlavní ručitel zájmové branné výchovy na školách.³¹¹ SSM brannému výcviku studentů věnoval pozornost na základě usnesení ÚV KSČ z let 1971 a 1978 a ze zákona **č. 73/1973 Sb. o branné výchově**. Práci s dětmi SSM usnadňovaly metodologické příručky, jejichž premisa zní následovně: „*Neoddělitelnou součástí celého systému komunistické výchovy je výchova v duchu*

³⁰⁶ Tamtéž, s. 26.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 26.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 27.

³⁰⁹ MUSIL, Čestmír, pozn. 119, s. 117.

³¹⁰ DRAŠAR, Pavel. Jak dál v branné táborské a turistické činnosti mládeže. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 2, s. 5.

³¹¹ SVOBODA, Stanislav, pozn. 59, s. 22.

*revolučních a bojových tradic.*³¹² Přičemž za následováníhodné tradice všeobecně platily husitské války, ostatně na ty se pohlíželo jako na dobu zlatého věku pro české země všeobecně. Náležely jak k tradici bojové, tak té revoluční. K bojovým tradicím dále pařila účast československých občanů v interbrigádách za španělské občanské války, komunistický protinacistický odboj, účast na bojích ve druhé světové válce, avšak pouze na straně SSSR a trvajících přátelské vztahy s armádami Varšavské smlouvy, s tou sovětskou zvláště.³¹³ K tradicím revolučním, krom husitských válek, patřily ty „*proti feudálnímu útlaku*“, tedy například selské bouře, pak únorové události roku 1948 a „*rozvíjení internacionální solidarity*“ v rámci spolupráce s Východním blokem.³¹⁴

Vzhledem ke své přímé interakci s žáky, SSM požíval velkému vlivu a mohl k nim snáze proniknout s propagandou. Cíl organizace, zakotvený přímo v jejích stanovách, představovala ideologická výchova. Stejně jako ve školství, měl SSM koncentrovat pozornost na popularizaci armádních a jiných bezpečnostních složek. K tomu mu sloužily nejrůznější branné soutěže, výstavy, a působení instruktorů v pionýru. Některé pořádal SSM sám, na jiných s ním spolupracoval Svazarm, Československý svaz tělovýchovy a sportu, Revoluční odborové hnutí, Svaz žen, Svaz československo-sovětského přátelství. Vzhledem k široké členské základně SSM zajišťoval rozsáhlou účast svých členů. Dále pracoval na náborech a spolufinancoval soutěže.³¹⁵ O soutěžích nám příručka pro pracovníky SSM říká: „*Je-li soutěž správně zaměřena, připravena a řízena, umožňuje uspokojit touhu mladého člověka po zdravé romantice, poznání a vyniknutí.*“³¹⁶

Jedním ze závodů, jehož organizaci SSM zajišťoval, byl závod *Vždy připraven*, pořádaný pro děti v pionýru. Povinnou složku v něm tvořila účast při *Dnech lidových milicí, československých pionýrů, mladého obránce vlasti, pionýrské skupiny* a v soutěži *O partyzánský samopal*, který obsahoval

³¹² Tamtéž, s. 7.

³¹³ Tamtéž, s. 8.

³¹⁴ Tamtéž, s. 8.

³¹⁵ Tamtéž, s. 16.

³¹⁶ *Branná výchova v PO SSM*, pozn. 180, s. 53.

politickou přípravu, střelbu ze vzduchovky, topografii, překonávání překážek, hod granátem, dopravní výchovu, a znalost požárních předpisů a disciplín.³¹⁷ Tyto dny se během roku rozdělovaly podle „branného kalendáře“, tedy vesměs do dnů nějak souvisejících s historickými událostmi. Den obránce vlasti spadal na stejný den jako den Československé lidové armády, tedy na 6. Října. Dnu Lidových milicí patřil 25. Únor. Na Den Československých pionýrů, spadajícího na 24. Duben, jako na výročí založení Junáku roku 1912, SSM pořádal branná cvičení. Den pionýrů spadal na 1. Června, na Den dětí.³¹⁸

K nepovinným aktivitám v rámci soutěže patřila střelba ze vzduchové pušky, radiový orientační běh, branný trojboj, víceboj *Plamen*, *Hraničářská stezka* a další. Na Slovenku jako obdoba fungovala soutěž *Vatra na horách*, kterou tvořily závody branný trojboj, branný pětiboj o *Partyzánský samopal Slovenského národního povstání* a pro dívky víceboj *Ženy brání vlast*.³¹⁹

Dukelský závod branné zdatnosti a *Sokolovský závod branné zdatnosti*, oba patřily mezi výběrovou část závodu *Vždy připraven*.³²⁰ Na obou závodech SSM spolupracoval i s dalšími organizacemi, zejména Svazarmem. Sokolovský závod probíhal v zimě, jako připomínka bojů u Sokolova za druhé světové války roku 1943. Běhal se na lyžích a v případě nevhodných podmínek, tedy nepřítomnosti sněhu, proběhl během nebo pochodem po vytyčené trase, kde probíhala i střelba.³²¹ Při zahájení závodu závodníci slavnostně převzali štafetu „*Přátelství a míru*“ spolu s půdou ze sokolovského bojiště.³²² Závod vznikl roku 1948, pod záštitou ministerstva národní obrany a Sokola. Svazarm převzal jeho organizaci hned po roce 1951, tedy po svém založení.³²³

³¹⁷ Tamtéž, s. 59-60.

³¹⁸ Tamtéž, s. 54-58.

³¹⁹ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 15-16.

³²⁰ *Branná výchova v PO SSM*, pozn. 180, s. 54.

³²¹ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 51.

³²² DVOŘÁK, Oldřich. Drama na ledových tratích: Svazarm ČSR o tituly Sokolovského závodu branné zdatnosti. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 4, s. 1.

³²³ BARÁK, Miroslav. Průřez historií Sokolovského závodu branné zdatnosti. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 4, s. 4.

Dukelský závod probíhal v létě v Dukelském průsmyku. Stejně jako u Sokolovského závodu, sem patřila střelba a hod granátem. Poprvé závod proběhl roku 1954 a následně každých pět let.³²⁴ V závodnících měly díky účasti rezonovat i morální hodnoty, vzhledem k tomu, že: „*Účastníci těchto závodů musí tedy prokazovat takové vlastnosti, které byly vlastní bojovníkům u Sokolova či v boji o Dukelský průsmyk.*“³²⁵ Délka trati, poloha při střelbě a vzdálenost hodu granátem, závisela na pohlaví a věku.³²⁶

Oba závody skutečně představovaly masovou záležitost, nebyla snad škola, která by se neúčastnila alespoň jednoho z nich. Masová však bývala nižší kola, ve vyšších už šlo o náročnou sportovní aktivitu. Přípravu usnadňoval fakt, že ke kabinetům Branné výchovy patřily i vzduchovky, takže děti mohly trénovat. Opět nechávám promluvit pamětníka: „*Pamatuju, že jednou se jedno kolo pořádalo v Bílém potoce a přijelo tolik lidí, že ten vlak, který tam jezdí z Raspenavy do Bílého potoka, je ani nemohl pobrat, respektive je pobral, ale těch dětí bylo tolik, že vlak si sednul, pružiny přestaly fungovat a polovina dětí musela vystoupit, aby vlak mohl odjet. Odjel a zase se pro ně vrátil. (...) K těm zkratkám SZBZ a DZBZ, my jsme založili tradici BZBZ a to byl Buřtový závod brané zdatnosti, a ten pořádáme dodnes, i když jen pro pamětníky. Scházíme se a podstata je, že každý dostane věnec buřtů a běhá se ve dvojicích, který jsou svázaný provázkem v oblasti kolene. A diabolky nedostávají, ale ty si musí přinést na polívkové lžičky, a když jim vypadnou, tak nemůžou střílet a když nemůžou střílet anebo netrefí, tak jim služba na stanovištích buřty uřezává. Takže pokud se dostanou do cíle bez buřtů, tak nakonec dostanou buřta útěchy.*“³²⁷

Kromě Dukelského a Sokolovského závodu, vznikaly i jiné masové závody a soutěže jako například *K obraně míru*. K závodu patřila střelba ze vzduchové zbraně a soutěž sloužila i k vyhledávání talentů. Na jejím přípravě měl podíl Svazarm, SSM a Československý svaz tělesné výchovy. Šlo o postupovou soutěž jednotlivců a tříčlenných družstev.³²⁸

³²⁴ Tamtéž, s. 4.

³²⁵ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 9.

³²⁶ Tamtéž, s. 32.

³²⁷ Rozhovor, Milan Regner, 5. 3. 2015.

³²⁸ Tamtéž, s. 54.

V součinnosti ministerstva školství, SSM, Svazarmu, Svazu požární ochrany, Červeného kříže, Svazu protifašistických bojovníků, Svazu tělesné výchovy, federálními ministerstvy národní obrany a vnitra a Lidovými milicemi, probíhal *Závod branné všestrannosti žáků středních škol*,³²⁹ v kterém soutěžila družstva dívek a chlapců a to na různých úrovních – okresní, krajské, celostátní. Kromě fyzické části obsahoval i vědomostní test. Hned na počátku závodu dostával žák tři otázky na vylosované téma politického charakteru a za špatné odpovědi závodník dostal ztrátové minuty. Následovala střelba z malorážky, hod granátem na cíl v protichemické masce, hodnocení správného nasazení masky, střelba ze vzduchovky, zdravotní pomoc, překonání úseku cesty na zavěšeném laně, pak opět nastala teoretická část, tentokrát z otázek o bezpečnosti dopravy, překonávání dřevěné stěny, běh podle azimutu a poslední topografická orientace, doplněná zakreslováním bodů do mapy a určováním stanoviště.³³⁰

V pravidelném branném cvičení „*Mladých obránců vlasti*“, závodníci soutěžili v branném závodě a v kvízu „*Co víš o Československé lidové armádě a o Varšavské smlouvě?*“. V branném závodě se střílelo, házelo granátem, překonávalo vysuté lano, vše s maskou. Probíhala ukázka vojenské techniky, letecké akrobacie a seskok padákem. Vojsko zároveň pořádalo ukázku zásahu proti nepříteli.

Ústřední rada masových sportů dělala garanta rozvoje koncepce *Základní branné přípravy*, která vstoupila v platnost v roce 1981, s udělením odznaku Řádu branné připravenosti. Soutěžící dostávali „Průkazy soutěžícího“, kam vedoucí zaznamenal úspěchy či neúspěchy. Splnění části Tělesné přípravy bylo zapsáno na základě předložení splnění *Odznaku zdatnosti BPPOV* nebo *OBP*, přičemž doba do doplnění celého ZBP nesměla překročit limit dvou let. Zkouška probíhala v několika tematických okruzích – morálně politická výchova, orientace v terénu a branný pobyt v přírodě, dopravní výchova, zdravotnická příprava, ochrana proti zbraním hromadného ničení.³³¹

³²⁹ Tamtéž, s. 16.

³³⁰ FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, pozn. 108, s. 172-173.

³³¹ *Svazarmovec*, pozn. 72, 1981, roč. 29, č. 13, s. 5.

Pořádaly se soutěže vázané na výročí historických událostí. Například spoluprací SSM a Svazarmu vznikl *Týden branné aktivity*, probíhající během oslav *Dne Československé lidové armády* a výročí bitvy o dukelský průsmyk. Nepatřily sem jen sportovní soutěže, jako jsou závody a pochody. V *Týdnu branné aktivity* zájemci otevírali dveře armádních složek, organizace pořádaly vzpomínkové akce, přednášky, výstavy, setkání s pamětníky, veterány z války a návštěvy památných míst.

Svazarm pečoval i o soutěže ve středoškolské odborné činnosti, tedy v technice, přírodních vědách a společenských vědách. Vyvrcholila celostátní odbornou konferencí, organizovanou ÚV SSM a ministerstvem školství s udělováním ceny ÚV Svazarmu.³³²

Dalšími aktivitami, které SSM pořádal, mohly být návštěvy v armádních složkách, výstavy a pamětnická setkání nebo besedy a sportovní aktivity.³³³ Proto SSM spolupracoval i s *Vysokou vojensko-technickou školou československo-sovětského přátelství* v Liptovském Mikuláši a *Vysokou školou pozemního vojska ve Vyškově*.³³⁴ Svaz díky tomu chtěl: „*prostřednictvím zájmové branné činnosti dětí a mládeže rozvíjet aktivní vztah k obraně socialistické vlasti jako nejčestnější občanské povinnosti, přibližovat mladým lidem složitost, náročnost a společenskou důležitost práce velitelů, seznamovat je s podmínkami života a práce posluchačů vojenských škol, nároky na přípravu i perspektivami jejich životního povolání. Vytvářet v organizacích SSM ovzduší, které politicky vychovává, napomáhá chápat politiku komunistické strany včetně otázek obrany a vede mladé lidi k pozitivnímu vztahu k Československé armádě. Mezi mládeží škol a závodů bude Socialistický svaz mládeže popularizovat práci a život posluchačů vojenských škol a pomáhat získávat*

³³² DEMARTINI, Michael. Svazarm a středoškolská odborná činnost. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 23, s. 4.

³³³ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 18.

³³⁴ Dnes v České republice funguje Univerzita Obrany, která vznikla v roce 2004 a to sloučením Vysoké vojenské školy pozemního vojska ve Vyškově, Vojenské lékařské akademie Jana Evangelisty Purkyně z Hradce Králové, Vojenské akademie v Brně.

*nejuvědomělejší mladé dělníky, zemědělce a studující pro trvalou službu v armádě a pro studium na vojenských školách.*³³⁵

Z usnesení *O branné propagandě* vyplývalo i pořádání soutěží zaměřených na brannou tematiku ve výtvarných předmětech. Organizátoři vymýšleli soutěže, jejichž cíl spočíval v znázornění branného obsahu v malbě, grafice, kresbě, fotografii a literatuře. Takových soutěží probíhalo několik, patřily i k výročním událostem. Kupříkladu v roce 1981 *Svazarmovec* pořádal autorskou soutěž k 35. Výročí osvobození Československa sovětskou armádou, ta probíhala ve třech disciplínách, literární, dokumentární a fotografické. Vítězné práce *Svazarmovec* publikoval. Případně Liberecká ZO Svazarmu pořádala od roku 1971 anketní soutěž „*Mládež na stráži míru*“, složenou z jedenácti otázek zaměřených na osvobození ČSR sovětskou armádou. Čtyřicet nejlépe hodnocených dětí jelo na exkurzi po historických místech severočeského kraje. Obdobnou soutěží pak byla „*Co víš o armádě?*“, složená z deseti otázek o výzbroji a výstroji vojsk.³³⁶

Běžně SSM zařizoval branné hry, které mohly být buď malé, nebo velké. Malé se odehrávaly na uzavřeném území s jednou hrou. Velké hry pak probíhaly za účasti několik družstev, která mezi sebou soutěžila. V podstatě existovalo rozdělení na tři typy her, a to stíhání, území a cíl. Názvy vypovídají o jejich charakteristice. U her „území“ obvykle děti sbíraly předměty či symboly, prováděly jejich vyhodnocování a součástí bývalo bránění soupeřům v jejich snahách. Hry typu „cíl“ jsou poměrně jasné, tam vyhrával ten, co závod dokončil první. V „stíhání“ šlo o stopovací hry, kdy jednotlivec, případně skupina, naháněli „uprchlíka“.³³⁷

K hrám náležel ideologický a výchovný charakter, což samozřejmě koresponduje s celkovým pojetím branných cvičení. Takže organizátoři měli doporučeno zakomponovat brannou hru do nějakého propracovanějšího schématu: „*Ideový námět pomáhá přenést prostou náplň her do světa fantazie, dobrodružství a hrdinství. Tento námět můžeme čerpat z historie,*

³³⁵ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 18-19.

³³⁶ HROZA, Rostislav. Branné aktuality. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 16, s. 4.

³³⁷ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 80.

*zvláště z jejích bojových tradic, z vhodné dobrodružné či fantastické literatury nebo i z denního tisku. Jednou se mohou hráči vžívat do rolí obránců hranic, jindy vstoupí jako první lidé do polárních krajů nebo zachraňují ohroženou expedici, jindy získávají zprávy důležité pro ochranu země.*³³⁸

K branným hrám vznikala i literatura, která instruktorům a učitelům pomáhala s koncepcí herních plánů. Instrukce pro pořádání her přinášel i *Svazarmovec*, který obsahoval i nákresy tratí. Her vznikala celá řada, obvykle určených do terénu. Zmíním pár příkladů, pro ilustraci. Hry jsou samozřejmě zaměřené tak, aby odpovídaly pojetí branné přípravy podle ideologické formy. Děti díky nim přicházely do styku s brannou problematikou, ve formě, která pomáhala vzbudit zájem a působila přitažlivě. Opět tu platí, že teorie a praxe jsou dvě rozdílné věci, takže si nelze představit, že by každá hra směřovala k ideové výchově, respektive, že by lektor její ideologickou část příliš protěžoval. Nicméně už názvy her a jejich pojetí, směřují k jednoznačné hypotéze. U hry *Na pátračce* vedoucí stál tak, aby na něj žáci rozptýlení do vzdálenosti několika metrů a ukrytí, viděli a u toho zaznamenávali pohyby, které prováděl. Koho vedoucí spatřil, tomu odečet body. Na stejném principu probíhala hra *Plížení k vedoucímu*, kde došlo k diskvalifikaci toho, kterého vedoucí spatřil. Plížení probíhalo i v týmech, utvořených dvěma nepřátelskými skupinami, přičemž jedna druhou mohly zajmout a za tyto zajatce dostávaly extra body.³³⁹

Populární byly hry *O spolehlivého kurýra* a *Válečný kurýr*, kdy jeden žák nesl „zprávu“ a ostatní mu bránili v doručení. U válečného kurýra k tomu měl i stanovený počet ochránců, kteří představovali hlídku.³⁴⁰ Už v souvislosti s přípravou na středních školách jsem psala, že komunikace, správné dekódování a předávání zpráv platilo za vysoce důležitou dovednost. Proto se s tím setkáváme už na bázi branných her pro děti. Školení v komunikaci SSM prováděl i u svých vedoucích, včetně vývoje dorozumívacích prostředků, správného nastavení antény a v šifrování.³⁴¹ Na tomto základě

³³⁸ Tamtéž, s. 81.

³³⁹ Tamtéž, s. 86.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 86-87.

³⁴¹ *Branný výchova v PO SSM*, pozn. 180, s. 118-131.

poté vznikl například závod *Radiový orientační běh*, kde účastníci běhali podle vysílaček a závod doplňovala střelba, hod granátem.³⁴²

Hra *Útok na telegrafní sloupy* opět rozdělovala děti na dvě skupiny, na útočníky a obránce, přičemž jeden obránce obstarával více než jeden sloup. Útočníci měli kolem telegrafního sloupu pověsit fáborek, tím ho dobyt.³⁴³

Klasiku představuje hra *Prchající protivník*, kde si skupiny dětí navzájem padaly do zajetí. Případně *Průzkumník*, který probíhal na vytyčené trase v několika skupinách, jež vyznačovaly orientační body.³⁴⁴

V instrukcích pro hru *Vysvobodte zajatce*, stojí: „Čtyři skupiny představují pátrače, pátá družina útočníky. Vedoucí každé skupiny hráčů určí jednoho zajatce útočníků. Útočníci odejdou se zajatci do terénu a na určeném místě si postaví tajný tábor. Zajatce uvězní v zajateckém táboře (čtverec 10 X 10 m), okolo něhož vyznačí neutrální pásmo (kruh o poloměru 30 X 50 m).“³⁴⁵ Pátrači tedy osvobozovali zajatce, sami mohli upadat do zajetí, pokud se jich útočník dotkl. Vzhledem k tomu, že zajatci po osvobození přecházeli na stranu pátračů a mohli znovu upadnout do zajetí, hra potřebovala časově vymezení. Pátrači vyhrávali pouze v případě, že ve stanoveném čase osvobodili všechny zajatce.³⁴⁶ Obdobná pravidla měla Záchraná výprava, tam zase skupina záchránců musela získat „zraněného“ a dopravit ho do bezpečí.

K řízení všech těchto aktivit od roku 1984 v rámci SSM fungovala komise tělesné a branné výchovy. Pracovala v rámci úseků, které vznikaly v okresních, krajských a republikových výborech. Zřizování zaštiťovala předsednictva jednotlivých oblastí. Členství v komisi náleželo funkcionářům z úřadu, pracovníkům ze Svazarmu, armády, Svazu požární ochrany, Červeného kříže. Vedoucího schvalovala komise tělesné a branné výchovy SSM.³⁴⁷ Financování realizovalo SSM ze svých zdrojů a Národní fronta, skrz

³⁴² Tamtéž, s. 215.

³⁴³ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 87.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 88.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 88.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 88.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 93.

dotace *Jednotného systému branné výchovy občanů*. Částečně financování branné výchovy prováděl i Svazarm a armáda.³⁴⁸

Materiál pro cvičení zajišťoval SSM ze svých skladů, pod patronací Krajských výborů SSM a Správ účelových zařízení. Dále SSM využíval vybavení škol, domů mládeže a pionýrů. V případě střeleckých soutěží zapůjčoval prostředky Svazarm, případně armáda, a to bezplatně nebo za náhradu.³⁴⁹

5.6 Příprava branců

Příprava branců navazovala na celou školní docházku a její provádění podléhalo *Jednotnému systému branné výchovy občanů*.³⁵⁰ Spočívala ve cvičení v ovládnutí zbraní, zdravotní pomoci, topografii a používání ochranného materiálu.³⁵¹ K výchově branců sloužil Svazarm, kterého k tomu určoval zákon **č. 73/1973 Sb. o branné výchově**.³⁵² Spolu s ním výcvik prováděl i SSM skrze své svazácké skupiny. Ty pomáhaly brance připravovat „politicky“, tedy tím, že procházeli ideologickou průpravou pomocí návštěv muzeí, promítání branných filmů, památných míst a přednášek.³⁵³ Obě organizace spolupřádaly soutěže cílené na brance, jednalo se o *Vzorného brance* a *Vzorové výcvikové středisko branců, Soutěž všestrannosti branců*. Svazarmu s přípravou pomáhaly i vojenské správy, které vysílaly cvičitele z řad vojáků v záloze.³⁵⁴

Branci nastupovali k branné přípravě v osmnácti letech, kdy došlo k jejich evidenci. Výběr řídily Národní výbory, vojenské správy a Svazarm.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 93-94.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 96-98.

³⁵⁰ MILER, Milan, pozn. 111, s. 122-123.

³⁵¹ Tamtéž, s. 122-123.

³⁵² Tamtéž, s. 125.

³⁵³ SVOBODA, Stanislav, pozn. 49, s. 81.

³⁵⁴ MILER, Milan, pozn. 111, s. 125.

Branci procházeli ideologickou výchovou a tělesnou přípravou. Příprava brance nediferencovala a prošel jí každý, teprve pak následoval výcvik branců pro speciální úkoly - výsadkáři, řidiči, radisté. Tento výcvik začínal odvodním řízením a ukončoval ho nástup na základní vojenskou službu.³⁵⁵

Vojenská služba pak souvisela i s přípravou na možné zásahy v zamořeném prostředí, tedy protichemický výcvik, který probíhal v maskách a v plném protichemickém obleku, kterému vojáci přezdívali „*atombordel*“. Šlo o oblek z gumy, galoše spojené s kalhotami, přes to patřila ještě pláštěnka a pod ní maska.³⁵⁶ Jakýsi velitel našel zvláštní zalíbení přímo v maskách a vojákům při nástupu říkával: „*Mám rád muže stejných tváří.*“³⁵⁷ Oblek samotný nesplňoval zrovna nároky na pohodlí: „*Tohle obléknout, a pak se v tom pohybovat, není žádná prča, protože to nedýchá, jak je to guma. V zimě to ještě šlo, ale v létě... Bylo to šíleně nepopulární a švindlovali jsme, jak se dalo, ale cílem bylo, aby vojáci byli připravení, takže jsme v nich cvičili, popobíhali. Pak jsme toho měli plné zuby, člověku se potí kůže, nebo když je někdo špatně oholený, tak se do toho dostával bordel.*“³⁵⁸ A takto mohl vypadat přímo výcvik: „*My jsme byli na letišti, a to budovali Němci, a tam byly staré zásobníky benzínu, kterými vedlo potrubí na jednotlivé stojánky benzínu. Když letadla přistávala, tak najeli jenom ke stojánku a mohly tankovat. Když jsem byl na vojně, tak už se to nepoužívalo, ale ty kanály tam zůstaly. A jeden z bodů našeho výcviku spočíval v tom, že řekli: „Kluci, vemte si masky“ a do kanálu hodili dýmovnici, což je děsnej smrad. A řekli: „Tady tam vlezte“. Tak jsme lezli, v absolutní tmě, člověk si neviděl na ruku, normálně tam byla tma a ještě bordel z té dýmovnice. No a oni nám tam naházeli i slzotvorný plyn, takže se stalo, že jeden kluk měl špatně upevněnou masku. Stěží z toho vylez. Ne že by tam zůstal, ale děsně kašlal, museli jsme ho tam vystrkat ven.*“³⁵⁹

³⁵⁵ ŠEDIVÝ, Václav, pozn. 44, s. 74-75.

³⁵⁶ Rozhovor, Josef Král, 25. 3. 2015

³⁵⁷ Rozhovor, Jiří Černý, 20. 3. 2015.

³⁵⁸ Rozhovor, Josef Král, 25. 3. 2015.

³⁵⁹ Tamtéž.

6 Závěr

V období zahrnujícím mou diplomovou práci, existoval bipolárně rozdělený svět, v němž hlavní role hrály dvě odlišné ideologie, soupeřící o světovou dominanci. Ani jedna z velmocí sice neměla zájem na rozpoutávání „horké“ války, tím méně s použitím zbraní hromadného ničení, avšak jejich chování ve světové politice tomu mnohdy neodpovídalo. Třeba už jen tím, s jakou intenzitou po obou stranách železná opony probíhalo zbrojení. Paradoxně právě zbrojení a strach z jaderné zbraně, která by mohla znamenat definitivní konec nejen pro obě velmoci, zřejmě bránily v eskalaci ideologického konfliktu. K pomyslnému vystřízlivění z představ o možnosti využití jaderné zbraně přispěla i černobylská katastrofa z roku 1986, která patřičně vyděsila svět a především sovětské vůdce, kteří si uvědomili, že západním zemím by k vyvolání obrovských problémů v socialistickém bloku, mohl stačit jeden letecký útok na jadernou elektrárnu.³⁶⁰

V takovéto perspektivě CO a branná výchova představovala celkem logickou záležitost a rozhodně nepatřila mezi speciality komunistických zemí. Cvičení CO probíhala i na Západě a nelze říct, že by snad měla menší ideologický podtón. Především v USA v období 50. let cítíme, že ani jedna strana si z hlediska propagandy neměla moc co vyčítat. Na rozdíl od socialistického bloku, kde šíření nové vlny strachu a většího důrazu na CO, přišlo jako reakce na reaganovské hvězdné války, měl však Západ nejhorší za sebou.

Samozřejmě je diskutabilní, jakou hodnotu cvičení skutečně měla. Z ankety veřejného mínění, kterou jsem už zmiňovala, celkem jednoznačně vyplynulo, že přes snahu odpovědných orgánů, obyvatelstvo nezná základní poučky, což vypadá poněkud tristně. Zvláště s důrazem na to, že každý občan se minimálně do první poloviny 80. let setkával s brannou tematikou běžně. Pravděpodobně zde probublal problém, o kterém mnohdy mluvili také pamětníci, a sice že ačkoli cvičení probíhala a rychlosti natahování

³⁶⁰ LUŇÁK, Petr, pozn. 109, s. 62-65.

igelitových pytlíků na ruce někteří učitelé věnovali až přílišnou pozornost, tak v podstatě nikoho moc nezajímala, ani na pracovištích, ani ve školách. Zřejmě kvůli tomu, že v případě rozpoutání skutečně velkého jaderného konfliktu, nevypadala vyhlídka na přežití prvotního útoku příliš lákavě, tím méně při představě posledních chvil strávených s cizími lidmi v pravděpodobně nefunkčním krytu. Snad to celé souviselo i s úpadkem jakési loajality k režimu, či možná už s prostou unaveností obyvatel z požadavků vlády a naplňování jejích programů, v kterých valná část obyvatel nenacházela smysl.

CO dnes spíš zaujímá místo pro zájmovou činnost řady nadšenců, sbírajících vyřazený materiál, včetně dobových příruček nebo inventáře z krytů, které si rozebírali občané po revoluci, například rodina jedné kamarádky, používá lavice z krytu jako zahradní nábytek. S CO se jinak můžeme setkat i na neočekávaných místech, například existuje hudební skupina s názvem *Civilní obrana*, případně v tvorbě skupiny *Handa Gote*, která spolu s dalšími v roce 2011 připravila projekt „*Socialistická apokalypsa*“, kde vizuální stránku věci tvořila koláž z instruktážních branných filmů z období *Studené války*.³⁶¹

Otázka branné výchovy, především exkurz do dobových učebnic, a její rozměr jako masového sociálního fenoménu s dopadem na veškeré obyvatelstvo, poskytuje velké množství materiálu ke zkoumání, hlavně v otázkách propagandy a ideové výchovy na školách. Stejně jako v rámci CO vidíme, že teorie, byť sebelépe podaná, nemusí vždy znamenat uvedení do praxe. Široká síť školních zařízení nabízela, navzdory snahám o jednotu, značně diferencovanou výuku, tudíž jako všechny záležitosti, které nějakým způsobem vycházejí z lidské povahy, nelze ani Brannou výchovu jednoznačně klasifikovat. Téměř každý člověk si z ní odnesl jiný zážitek, obvykle v návaznosti na učitele. Obdobně dopadá i zpětné pamětnické hodnocení branných cvičení, které mohly představovat příjemně strávené odpoledne v přírodě, anebo opravdu náročný den s vynakládáním velké fyzické námahy, za pokřikování a pískání od snaživého soudruha učitele.

³⁶¹ Festival Babel Prague poprvé. [Http://www.rozhlas.cz](http://www.rozhlas.cz) [online]. 2011 [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiowave/hudba/_zprava/956583

Cvičení CO skutečně nezmizela mávnutím kouzelného proutku po revoluci, nicméně běžný občan s nimi obvykle do styku nepřijde. Probíhají v rámci nácviku *Integrovaného záchranného systému*³⁶², zahrnujícího v sobě všechny záchranné složky státu, přičemž jejich koncepce je obdobná jako v 80. letech. Já sama jsem se na střední škole jednoho takového cvičení účastnila jako figurantka. Tehdy šlo o nácvik pomoci obětem vlakového neštěstí.

Mezi složky IZT patří hasičské sbory, policie a zdravotnická záchranná služba. Jejich činnost řídí zákon **č. 239/ 2000 Sb., o integrovaném záchranném systému**. Do letošního roku zároveň platí „*Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2006 s výhledem do roku 2015*“.³⁶³ Ochranu obyvatelstva ČR zároveň upravuje příslušnost k EU a NATO, přičemž v EU zaznívají hlasy na větší jednotu systému v rámci celého společenství, vzhledem k narůstajícímu ohrožení, pramenícího z momentálního vývoje mezinárodní situace.³⁶⁴

Na vývoj v bezpečnostních otázkách, který od začátku tisíciletí opět nabývá na důležitosti, reagovala vláda v roce 2013 také znovuzavedením branné výchovy do škol v rámci *Přípravy občanů k obraně státu*, na základě zákona **č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany ČR**.³⁶⁵ Nejde tu o žádný návrat k „igelitovým pytlíkům“, spíše o vysvětlování role armády a členství v NATO. Zároveň jsou pořádány nejrůznější akce pro děti, například na začátku dubna 2015 proběhla ukázka protiradiační, chemické a biologické ochrany v Liberci.³⁶⁶

Účelem mé práce tedy bylo analyzování systému fungování CO a branné výchovy od druhé poloviny 70. let do pádu komunistického režimu

³⁶² Dále IZS

³⁶³ BALABÁN, Miloš. *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1440-3, s. 179.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 180.

³⁶⁵ <http://www.pokos.army.cz/> [online]. 2015 [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: <http://www.pokos.army.cz/co-je-pokos>.

³⁶⁶ HOLZELOVÁ, Daniela. *V plné „chemické“*. *POKOS se zastavil na Liberecku* [online]. 2015 [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: <http://www.pokos.army.cz/aktuality/v-plne-chemicke-pokos-se-zastavil-na-liberecku>.

v Československu, a to především v oblasti Liberecka, k čemuž jsem využila místních pamětníků. Rozborem všech využívaných složek pramenné základny se povedlo utvořit komplexní obraz CO i branné výchovy, a to jak v jejich legislativní, tak organizační rovině. Využitím narátorů, tisku a anket veřejného mínění, jsem tento obraz zároveň ucelila, zakomponovala do rámce sociálních dějin a zasadila do dobového kontextu.

Pojetí CO a branné výchovy v minulosti bezpochyby neslo řadu prvků, které nebyly zcela v pořádku, od ideologického nátěru, až po zcela nesmyslné úkony na pracovištích. Současný svět, ačkoli jistě odlišný od toho, který líčím v uplynulých kapitolách, však také není zcela oproštěn od hrozeb. Západní a středoevropský prostor sice stále prožívá období relativního klidu, avšak vzhledem k horšící se mezinárodní situaci, vzniku nových konfliktů a stále trvající hrozbě terorismu, si zřejmě budeme muset opět zvykat na zvýšený důraz na připravenost obyvatel. Je ovšem otázkou jak dané aktivity co nejprofesionálněji uchopit a podat veřejnosti bez patosu a stigmat dob minulých.

7 Seznam použité literatury a pramenů

7.1 Literatura

- ROUS, Ivan. *Liberecké podzemí*. Liberec: Kalendář Liberecka, 2009. ISBN 80-87213-04-9.
- KUBANEK, Vladimír. *Historie chemického vojska: 1919 – 2009*. Vlastní náklad autora, 2009.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Ochrana obyvatelstva*. Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství, 2010.
- BALABÁN, Miloš. *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1440-3, s. 180.
- LUŇÁK, Petr. *Plánování nemyslitelného: Československé válečné plány 1950-1990*. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-222-9.
- VILÍMEK, Tomáš. K otázce vztahu a vzájemné reflexi opozice a společnosti v Československu po roce 1968. In: *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, s. 176-220. ISBN 978-80-7285-122-5.
- KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějím a nová očekávání: K dějinám české společnosti 1969-1993*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2047-7.
- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 1. Vyd. Brno: Doplněk, 2009, ISBN 978-807-2392-285.

- PLECHANOVÁ., Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. ISBN 80-85241-79-X.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Horké krize studené války*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-011-4.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. Století*. Vyd. 2. Praha: Aleš Skřivan, 2005, ISBN 80-864-9316-4.
- ŠACH, Jan. Civilní obrana v minulosti. In: *60. Výročí podepsání Ženevských protokolů: mezinárodní seminář: Mikulov, 12. Srpna 2009: sborník*. Vyd. 1. Lázně Bohdaneč: Ministerstvo vnitra – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, Institut ochrany obyvatelstva, 2009. 2009, s. 46-51. ISBN: (OcoLC)649799101.
- ŠIMEK, Miloslav, GROSSMANN, Jiří, *Povídky*. 2. Vyd. Ilustrace Michal Hrdý. Praha: Šulc – Švarc, 2008, ISBN 978-80-7244-233-1.

7.2 Prameny

- MRÁČEK, Vladislav. *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1980.
- MRÁČEK, Vladislav. *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1980.
- PRAŽÁK, Jiří. *ČSSR v práci a obraně*, Naše vojsko, 1981.
- *Chemický materiál civilní obrany: Pomůcka*. Praha: Ministerstvo národní obrany, 1984.
- BALCER, Milan, MERXBAUER, Václav. *Technická opatření Civilní obrany ČSSR v investiční výstavbě*. Praha: Československé středisko výstavby a architektury, 1987.

- BALCER, Milan. *Příručka pro budování protiradiačních úkrytů svépomocí obyvatelstva*. Praha: Naše vojsko, 1976.
- MILER, Milan. Poslání a úkoly branné výchovy obyvatelstva. In: MICHŇÁK, Alois. *Obrana socialistické vlasti*. Praha: Horizont, 1987, s. 107-136.
- ŠEDIVÝ, Václav. *Obrana socialistické vlasti: Ústavní povinnost občanů*. Praha: Naše vojsko, 1984.
- KRAJC, Josef. *Branná výchova II.: Vojenskovědní a 89ojensko-doktrinální aspekty branné výchovy obyvatelstva ČSSR*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1988.
- MUSIL, Čestmír. *Branná výchova: Učebnice pro zdravotnické školy*. Praha: Avicenum, 1988.
- GRÉGR, Emil. *Branná výchova č. 12: Teorie a didaktika ochrany obyvatelstva v branném konfliktu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- FRIML, Jan, HANOUSEK, Petr, *Branná výchova pro studující učitelství: Svazek I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- ČERNOCH, Felix. *Branná výchova: pro třetí ročník středních škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- IŠTOK, Josef, a kol., *Branná výchova pro první ročník středních škol*, Praha, 1984.
- SVOBODA, Stanislav. *Branná výchova v SSM.: Instruktorská čítanka*. Praha: Mladá fronta, 1987.

- *Branný výchova v PO SSM: Metodika odborné specializace pro přípravu pionýrských pracovníků.* Praha: Mladá fronta, 1986.
- *Sborník prací pedagogické fakulty: Branná výchova I.* Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1982.
- POLÁKOVÁ, Helena. *Čítanka 7.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- RYCHTAŘÍK, Karel, HERZMANN, Jan. *Veřejné mínění o obraných otázkách mezinárodní politiky a obrany socialismu: Souborná zpráva z výzkumu č. 88-4 „Otázky války a míru a obrany socialismu ve vědomí občanů ČSSR a č. 88-6 Evropa- náš společný dům. 1988.* Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, 1987.
- DRAŽILOVÁ, Marie. *Závěrečná zpráva z výzkumu č. 80 -2: Názory občanů ČSSR na otázky války a míru a brannou výchovu.* Praha: Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, 1981.
- DEYL, Václav. *Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO.* Praha: Naše vojsko, 1975.

7.3 Tisk

- ČÍŽEK, Stanislav. *Civilní obrana. Úkol nás všech. Svazarmovec.* 1989, roč. 38, č. 4, s. 3.
- MILEC, Josef. *Lidé bděte!.* Svazarmovec. 1985, roč. 34, č. 9, s. 3.
- CHMELOVÁ, Radka, HORČIC, Roland, SVATOŠ, Jiří. *Budovat a bránit: Z výstavy k 30. Výočí Svazarmu v Paláci kultury. Svazarmovec.* 1981, roč. 30, č. 24, s. 2.

- REDAKCE. Svazarm řekl o polytechnické výchově první slovo: Ze závěrů XVI. Sjezdu KSČ. *Svazarmovec*. 1983, roč. 32, č. 2, s. 3.
- FEH. Soutěž „Co víš o Civilní obraně“. *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 16, s. 1.
- REDAKCE. Film slouží svazarmovcům. *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 6, s. 5-6.
- MUSEK, Ladislav. Na téma: Civilní obrana. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 1, s. 6.
- SVRČINA, Ladislav. Sladké plody snadno k mání?. *Svazarmovec*. 1988, roč. 37, č. 10, s. 3.
- RAK. CO potřebuje lektory a kvalitní pomůcky. *Svazarmovec*. 1989, roč. 38, č. 6, s. 3.
- ČÍŽEK, Stanislav. Civilní obrana třicetiletá. Významná součást obrany.: Výstava v pražském Vojenském muzeu. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 22, s. 4.
- FEH. Co víš o Civilní obraně. *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 26, s. 4.
- OLEJNÍK, Zdeněk. Názorně v branné výchově. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 1, s. 6.
- NĚMEČEK, Josef. Příprava občanů k Civilní obraně. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 6, s. 2.
- KINDL. PVP v Civilní obraně. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 1, s. 2.

- REDAKCE. Nové formy a metody: Před 5. Plénem českého ústředního výboru Svazarmu. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 2, s. 1.
- REDAKCE. Na téma – Civilní obrana: Rozhovor s vedoucím odboru CO ČÚV Svazarmu. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 16, s. 2.
- NOVOTNÝ, Karel. Za další rozvoj socialistické soutěže. *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 24, s. 4.
- OR. Tvůrčí atmosféra na okresních konferencích u nositelů putovní standarty ÚV Svazarmu: Liberec: do sjezdu 10 400 členů. *Svazarmovec*. 1983, roč. 32, č. 10, s. 3.
- REDAKCE. K 30. Výročí Civilní obrany. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 14, s. 1.
- HUŤKA, František. Průzkum hlásil: Zamořeno!, *Svazarmovec*. 1982, roč. 31, č. 11, s. 4.
- FENCL, Jaroslav. Zkušenosti s moskevské organizace DOSAAF. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 4, s. 5.
- ROTT. Soutěž o putovní zástavu ÚV svazarmu. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 8, s. 4.
- TVRZNÍK, Jaroslav. Dovedou zaujmout mládež. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 2, s. 6.
- RAZIMOVÁ, Jana. Šest hodin v kraji Karla Hynka Máchy: Branné cvičení – prověrka znalostí. *Svazarmovec*. 1978, roč. 27, č. 13, s. 3.
- FUCHS, Jiří. Nová forma branné výchovy. *Svazarmovec*. 1978, roč. 27, č. 10, s. 5.

- REDAKCE. Stanovisko účastníků ideologického semináře aktivu ZO Svazarmu na vysokých školách. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 22, s. 4.
- JNN. Pro hezké prostředí. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 4, s. 2.
- REDAKCE. Děti, mír a umění – Mír nedáme si nikým brát. *Svazarmovec*. 1985, roč. 34, č. 2, s. 5.
- DRAŠAR, Pavel. Jak dál v branně tábornické a turistické činnosti mládeže. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 2, s. 5.
- BARÁK, Miroslav. Průřez historií Sokolovského závodu branné zdatnosti. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 4, s. 4.
- DVOŘÁK, Oldřich. Drama na ledových tratích: Svazarm ČSR o tituly Sokolovského závodu branné zdatnosti. *Svazarmovec*. 1979, roč. 28, č. 4, s. 1.
- DEMARTINI, Michael. Svazarm a středoškolská odborná činnost. *Svazarmovec*. 1980, roč. 29, č. 23, s. 4.
- HROZA, Rostislav. Branné aktuality. *Svazarmovec*. 1981, roč. 30, č. 16, s. 4.

7.4 Legislativa

- Zákon č. 82/1935 Sb. O ochraně a obraně proti leteckým útokům, In: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého, Praha, 28. dubna 1935, roč. 1935, částka 28, s. 243-250, Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1935.html>.
- Zákon č. 82/1935 Sb. jímž se doplňuje ustanovení § 5, odst. 1 zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům, In: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého, Praha, 8. dubna 1938, roč. 1938, částka 23, s. 497, Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1938/023-1938.pdf>.
- Zákon č. 92/1951 Sb. o branné výchově, In: Sbíрка zákonů republiky Československé, Praha, 6. prosince 1951, roč. 1951, částka 47, s. 249-250, Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1951/047-1951.pdf>.
- Zákon č. 40/1961 Sb. O obraně Československé socialistické republiky, in: Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky, Praha, 8. prosince 1961, roč. 1961, částka 18, s. 121 – 131. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1961/018-1961.pdf>.
- Zákon č. 143/1968 Sb. o československé federaci, In: Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky, Praha, 4. listopadu 1968, roč. 1968, částka 41, s. 382-401. Dostupné z: www.esipa.cz/sbirka/sbsrv.dll/sb?DR=SB&CP=1968.
- Zákon č. 171/1968 Sb., o zřízení federálních ministerstev a federálních výborů, In: Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky, Praha, 22. prosince 1968, roč. 1968, částka 46, s. 459, Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1968/046-1968.pdf>.
- Zákon č. 10/1969 Sb. o Radě obrany státu, In: Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky, Praha, 10. února 1969, roč.

1969, částka 4, s. 37-39, Dostupné z:
<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1969/004-1969.pdf>

- Zákon č. 126/1970 Sb., o opatřeních v soustavě federálních ústředních orgánů, v jejichž čele stojí člen vlády Československé socialistické republiky, In: Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, Praha, 20. prosince 1970, roč. 1970, částka 38, s. 574, Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1970/038-1970.pdf>.
- Zákon č. 73/1973 Sb. o branné výchově, in: Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, Praha, 3. července 1973, roč. 1973, částka 21, s. 221-226, Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1973/021-1973.pdf>
- Zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany ČR, In: Sbírka zákonů České republiky, Praha, 14. září, 1999, roč. 1999, částka 76, s. 3755-3774, Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=1999&cz=222>.
- Zákon č. 239/2000 Sb. o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů, In: Sbírka zákonů České republiky, Praha, 9. srpna 2000, roč. 2000, částka 73, s. 3461-3474, Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=2000&cz=239>

7.5 Rozhovory

- Rozhovor, Jarina Žitná, 20. 11. 2014.
- Rozhovor, Milan Regner, 5. 3. 2015.
- Rozhovor, Hana Černá, 20. 2. 2015.

- Rozhovor, Josef Král, 25. 3. 2015.
- Rozhovor, Rudolf Černý, 4. 3. 2015.
- Rozhovor, Jiří Černý, 20. 3. 2015.

7.6 Zdroje

- Stručná historie CO v našich podmínkách. [Http://www.ioolb.cz/](http://www.ioolb.cz/) [online]. 2000 [cit. 2013-08-13]. Dostupné z: http://www.ioolb.cz/ooo_historie.php
- [Http://www.pokos.army.cz/](http://www.pokos.army.cz/) [online]. 2015 [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: <http://pokos.army.cz/>
- [Http://www.csla.cz/](http://www.csla.cz/) [online]. 2015 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.csla.cz/armada/vliterature/tisk.htm>
- Azimut, režie: Ladislav Chocholoušek, dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=iGZB2OV92BA>
- Univerzita obrany [online]. 2015 [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://www.unob.cz/Stranky/default.aspx>
- Festival Babel Prague poprvé. [Http://www.rozhlas.cz](http://www.rozhlas.cz) [online]. 2011 [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiowave/hudba/_zprava/956583

8 Seznam použitých zkratek

BPPOV	Buď připraven k práci a obraně vlasti
BZBZ	Buřtový závod branné zdatnosti
CO	Civilní obrana
CPO	Civilní protiletectká ochrana
ČSSR	Československá republika
ČVUT	České vysoké učení technické v Praze
ČÚV	Československý ústřední výbor
DOSAAF	Všesvazová dobrovolná společnost pro spolupráci s armádou, letectvem a námořnictvem
DZBZ	Dukelský závod branné zdatnosti
EU	Evropská unie
IPCHO	Improvizovaná protichemická ochrana
JSBVO	Jednotný systém branné přípravy obyvatelstva
IZS	Integrovaný záchranný systém
NATO	Severoatlantická aliance
OBP	Odznak Buď připraven
POCO	Příprava občanů k civilní obraně
POKOS	Přípravy občanů k obraně státu
PVP	Politickovýchovná práce
ROH	Revoluční odborové hnutí
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SALT II.	Strategic Arms Limitation Talks Smlouva o omezení strategických zbraní

SDI	Strategic Defense Iniciativ Strategická obranná iniciativa
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SRN	Spolková republika Německo
SSSR	Sovětský svaz socialistických republik
SSM	Svaz socialistické mládeže
SVAZARM	Svaz pro spolupráci s armádou
SZBZ	Sokolovský závod branné zdatnosti
USA	Spojené státy americké
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VB	Veřejná bezpečnost
ZBP	Základní branná příprava

9 Textové přílohy

- **Příloha č. 1: Prostředky civilní obrany**, zdroj: *Chemický materiál civilní obrany: Pomůcka*. Praha: Ministerstvo národní obrany, 1984.
- **Příloha č. 2: Branné cvičení naší školy**, zdroj: ŠIMEK, Miloslav, GROSSMANN, Jiří, *Povídky*. 2. vyd. Ilustrace Michal Hrdý. Praha: Šulc - Švarc, 2008, ISBN 978-80-7244-233-1.
- **Příloha č. 3: Jedna z vítězných prací ze soutěže Děti, mír a umění, 1984, ročník XV.:** zdroj: REDAKCE. Děti, mír a umění – Mír nedáme si nikým brát. *Svazarmovec*. 1985, roč. 34, č. 2, s. 5.
- **Příloha č. 4: Josef Milec, Lidé bděte!**, zdroj: MILEC, Josef. Lidé bděte!. *Svazarmovec*. 1985, roč. 34, č. 9, s. 3.

Příloha č. 1 Prostředky civilní obrany

Prostředky CO byly děleny do několika skupin. Běžné obyvatelstvo nejčastěji přicházelo do kontaktu s prostředky *Individuální protichemické ochrany*. Jednotky a štáby CO pak disponovaly i *prostředky dozimetrické kontroly*³⁶⁷, *prostředky radiačního a chemického průzkumu*, *prostředky pro speciální očištění a ostatní chemický materiál*. Tyto skupiny pak rozdělujeme do dalších kategorií.

Dělení materiálu CO

- Prostředky IPCHO pro dospělé
 - Ochranné masky (CO-1, CM-3, CM-4, M-52, BSS-Mo-4)
 - Filtry k maskám
 - Ochranné roušky
- Prostředky IPCHO pro děti
 - Masky (DM-1, CM-3/3h)
 - Kazajky (DK-52, DK-62)
 - Vaky (typy DV-52, DV-62, DV-65, DV-75)
- Pro ochranu povrchu těla
 - Filtrační oděv
 - Protichemické přezůvky
 - Protichemické rukavice
 - Protichemický oděv
- Osobní zdravotnické prostředky
 - Osobní zdravotnický balíček
 - Zdravotnický prostředek jednotlivce
- Prostředky osobní operativní dozimetrie
 - Civilní dozimetr (soustavy DC-1A-71, DC-1B-74)
 - Souprava pro kontrolu ozáření jednotlivce (SKOJ-58, SKOJ-58a)
- Prostředky diagnostické dozimetrie

³⁶⁷ dále DK

- Krystalový dozimetr DK-62 a vyhodnocovací zařízení VDK-62
- Krystalový dozimetr DK-70 a vyhodnocovací zařízení VDK-72
- Prostředky chemického průzkumu
 - Chemický průkazník (PCHR-54, CHP-71)
 - Průkazníkové trubičky
- Prostředky operativního radiačního průzkumu
 - Intenzimetr vz. 65 (IT-65)
 - Indikátor vz. 58 (IBG-58)
- Prostředky systémového radiačního průzkumu
 - Hlásič úrovně radiace (HR-120)
 - Hlásič radiace (DC-4A-71, DC-4C-72, DC-4D-82)
- Prostředky laboratorní kontroly
 - Polní chemická laboratoř (PCHL-54)
 - Přenosná chemická laboratoř (PCHL-75)
- Prostředky pro zajišťování stupně zamoření
 - Chemického (PCHR-54, CHP-71)
 - Radioaktivního (DC-3A-72, DC-3B-72, DC-3E-83, IT-65, RBGT-62)
- Prostředky pro provádění speciální očisty
 - Rozstřikovač R-36/55
 - Přenosné civilní rozstřikovače
- Ostatní chemický materiál
 - Meteorologická souprava (MET-CHEM)
 - Faciometr
 - Prostředky pro vytyčení místa odběru vzorků a zamoření

Ochranné masky

Obyvatelstvo používalo masky ve dvou různých skupinách. Novější typy náležely především jednotkám CO a pracujícím v národním hospodářství. Většina populace tak přicházela do styku s maskami staršího typu.

Masky měly lícnici, páskový systém, ventilovou komoru a ochranný filtr. Jejich efektivita spočívala hlavně v ochraně proti radioaktivnímu prachu, biologickým zbraním a otravným látkám.

Maska se dala nosit ve třech polohách – pochodové, pohotovostní a ochranné. Při pochodu maska zůstávala v brašně na levém boku s filtrem připojeným k ventilové komoře. Během pohotovosti měl nositel masku s uvolněným filtrem zavěšenou na krku a při ochranné pozici si masku připevnil na obličej.

Při nasazení masky bylo důležité zadržet dech a zavřít oči, výdech následoval až při nasazení lícnice, kterou nositel natahoval od brady až pod temeno.

Filtry k maskám

Filtry chránily proti otravným a radioaktivním látkám, nedokázaly však zadržet kysličník uhelnatý. Nicméně v případě potřeby šlo filtry vyměnit za průmyslové, využívané při průmyslových haváriích.

Ochranná rouška

Lícnice v polyetylenovém obalu, které nechrání před otravnými látkami, jen před radioaktivním prachem.

Dětské ochranné masky

Typy masek určuje věk dítěte, tj. od těch pro dospělé je liší velikost. Předpokládaný věk dítěte, pro nošení masky se pohyboval od osmnácti měsíců do deseti let. Malým dětem museli masku nasazovat dospělí a v případě, že dítě masku špatně snáší, šlo využít dětské kazajky.

Dětské ochranné kazajky

Kazajka měla filtry, opasek a průzor v obličejové části. Vzduch do kazajky přicházel pomocí neustálého filtrování vzduchu pomocí dmyhadla. Chránila celou horní polovinu těla, včetně hlavy a uplatnění našla u dětí asi od patnácti měsíců do čtyř let. Dítě v kazajce mohlo chodit, takže se dalo snáze přemísťovat.

Dětské ochranné vaky

Zajišťovaly celkovou ochranu dětí před přemístěním do bezpečné zóny. Typy vaků dělíme dle věku dětí, cca od nemluvnat po dvouleté.

Součástí plynotěsných vaků byl popruh na přenášení, konstrukci tvořila kovová výztuž. Průzor se nacházel ve vrchní části. Uvnitř cirkuloval vzduch pomocí difúze. Přenášet šly buď pomocí zmíněných popruhů, případně v ruce nebo v kočárku.

Do vaků děti přišly pouze v oblečení, které nemohly nijak vysvléknout. V zimě děti ve vaku zahřívali tím, že vak obalili dekou zvenčí, protože kdyby deka zůstala uvnitř, mohlo by dojít k ucpání přívodu vzduchu, případně k zadušení dítěte.

Filtrační oděv

Filtrační oděv překrýval celé tělo, jako kombinéza opatřená kapucou. Pryž na manžetách chránila osobu před průnikem látek v oblasti kotníků a zápěstí, bezpečnost zajišťovala vrstva impregnace na látce. Zapínání v přední části doplňovalo překrytí tak, aby ani tam tudy nepronikaly nebezpečné látky.

Protichemické přezůvky

Vrchní část měly z pogumovaného textilu a podrážku tvořila guma. Přezůvky stahovaly pásky, vázané pod kolenem.

Protichemický oděv

Protichemický oděv tvořily přezůvky, rukavice a pogumovaná kombinéza s kapucí. Rukávy i nohavice rukávy stahovaly pásky umístěné na konci, zapínané na trny.

Osobní zdravotnický balíček

Kromě toho, že balíček umožňoval základní očistu při kontaminaci částí těla a první pomoc, obsahoval i tablety pantocidu, jejichž pomocí se dala vyčistit pitná voda a připravit dezinfekční roztok. Avšak nevyčistily vodu zamořenou otravnými látkami a radioaktivitou.

Zdravotnický prostředek jednotlivce

Obsahoval prostředky pro očištění a první pomoc, mýdlo, obvaz, gázu, lahvičku vody a desprach na odmořování menších ploch.

Civilní dozimetr

Dozimetry slouží k zjišťování výše zamoření oblastí a osob.

Souprava pro kontrolu ozáření jednotlivce

Souprava patřila k vybavení větších jednotek a sloužila k měření dávek záření. Vynulované dozimetry pracovníci CO uchycovali na oděv tak, aby mohly být kontrolovány bez nutnosti vysvléknutí.

Vyhodnocování probíhalo co nejdříve, nejpozději do čtyřadvaceti hodin. U jednotlivých osob nebo skupin byl veden zápis o hodnotách ozáření, které je zasáhlo.

Krystalový dozimetr a vyhodnocovací zařízení

Monokrystal chloridu draselného, který v reakci na záření mění barvu. Vyhodnocení vykonávaly jednotky CO, a získaná data používaly při zjišťování míry zasažení člověka a jeho ohrožení.

Protichemický průkazník

Průkazníky zjišťovaly látky jako yperit, soman, difosen, fosgen na výstroji, organismech, ve vzduchu i na zemi.

Průkazníkové trubičky

Určovaly druh odpařovaných otravných látek.

Intenzimetr

Vyžívaly ho jednotky všeobecného průzkumu CO, střediskové obce a menší podniky. Měřil hodnoty rychlosti ozařování a míru zamoření.

Indikátor

Zjišťoval rychlost zamořování prostoru.

Hlásič úrovně radiace

Diferenciace jednotlivých typů není velká. Hlásiče montovaly jednotky CO na svých velitelstvích, ve větších obcích a velkých podnicích.

Polní chemická laboratoř

Používaly je polní jednotky CO. Jejich vybavení sloužilo k určení druhu a míry zamoření.

Přenosná chemická laboratoř

S jejich pomocí jednotky CO vyhledávaly arsenové sloučeniny a chlór v odmořovacích látkách.

Radiometr

Provádí kontrolu znečištění vody, potravin, ve zdravotnickém materiálu a v krmivu pro zvířata.

Rozstřikovač

Sloužil k očištění materiálu CO i automobilů. Používaly je všechny jednotky CO.

Meteorologická souprava

Obsahovala kompas, stopky, větrnou směrovku, anemometr, aneroid. Využívaly jí jednotky chemického a radiačního průzkumu ke kontrole meteorologických podmínek.

Faciometr

Měřily obličejem pro zjištění přibližné velikosti ochranné masky.

Příloha č. 2 Branné cvičení naší školy

Ustálený tok dní školního roku bývá osvěžen několika málo akcemi, které žactvu přinášejí vzruch a zábavu, neboť ve zmatku, který logicky s přípravou těchto podniků nastává, podaří se mnohdy nepozorovaně i štulec učiteli pod žebra uštvít. Na naší škole těšíme se proto zvláště na hromadný sběr, pořádaný na podzim, Mezinárodní den žen v březnu, přebory v atletice a zvláště pak na branné cvičení, osobně řízené ředitelem školy, desátníkem v záloze Karlem Vachtou. Tento muž, na první pohled apatický, jehož nevyvedl z míry ani napínáček přilípnutý na klíce ředitelny či krotký ježek, jistě ne náhodou schoulený na židli za katedrou, se týden před branným cvičením změnil k nepoznání. Ke škole se blížil rychlým pružným krokem a oblečen do hasičské uniformy, vyřazené někdy kolem roku 1912, zamířil do rozhlasové kabiny, aby s úderem osmé pustil desku s vojenskými pochody plnými optimismu a vzápětí nám oznámil, že branné cvičení se blíží a vyžaduje celých mužů a žen, neboť nepřítel se neptá na věk, ale na sílu. O přestávkách pak vyzvídal na učitelích ve sborovně, zda se žactvo na cvičení těší tak jako on. Byl ujištěn, že ano, a odběhl do sklepa kreslit tajné mapy. Na rozdíl od ředitele měli učitelé před akcí panickou hrůzu. Zvláště pak ti, kteří byli v minulých letech při této slavnosti postřeleni či očouzeni dýmovnicí k nepoznání. Den cvičení se však neúprosně blížil.

12. října, samozřejmě za deště, zimy a mlhy, jsme se sešli v 8.00 na konečné stanici devítky v Motole. Cvičení začalo až v 8.15, neboť to, že Koudelka z 9. B kousl průvodčího do prsou při tahanici o dětský lístek, nelze považovat za naplánovanou bojovou akci. Naší třídě byl přidělen úkol hlídat nejvyšší kótu v kraji. Žactvu to bylo celkem jedno, ale na naší učitelce Janě Modřanské, která byla již dvanáctý měsíc v jiném stavu, jsme viděli, že by zamířila raději do údolí. Proti ředitelovu rozkazu však nebylo odvolání.

Pomalů jsme se šourali ke kóťě. Byla to námaha, pravda, ale mohly nás potkat horší úkoly. 7. B se například musela plazit v korytě potoka a hledat nepřátelskou ponorku Nautilus, což nebylo lehké, neboť šlo o modýlek zhotovený z mýdla. K poledni jsme se dostali na určený vrchol. Cestu zpestřila naše třídní učitelka Jana Modřanská, která nemohouc dále, si usmyslila, že se pocvičíme v nošení raněného. Nosiči se pravidelně střídali,

ale raněná byla stále jen ona. Notnou chvíli jsme pak leželi v trávě a ošetřovali opuchlé nohy Zejména si naříkal Blatev, který jako vždy neměl ponožky, nehledě k tornu, že ho v polovině cesty opustila beze slova i podrážka levé boty. Jakmile se však zvedla mlha, zapomněli jsme rázem na všechny bolesti a útrapy. Pohled do údolí stál za to. Biolog Fuchs totiž zapomněl doma pohyblivé terče pro výcvik žáků devátých tříd, což mu ředitel, který si na střelbu potrpěl a jehož mládenecký byt zdobila nevídaná sbírka pouťových růží a opiček na gumě, nemínil odpustit.

»Uvědomte si, Fuchsi,« křičel, »že za války byste již nyní stál před polním soudem!« »Vidíte to příliš černě,« snažil se oponovat bledý učitel, »střílet se dá do leccčehos.« »Ano, například do vás,« potvrdil biologův nápad Vachta. »No vidíte, je to vyřešeno,« zaradoval se Fuchs, začal hopkat po poli a smál se až do prvního zásahu. S přibývajícimi minutami přestávalo být hopsání čilé, dokonce jsme zaslechli slabé volání o pomoc. Když pak ředitel ukončil první část střeleckého výcviku a dal pokyn k přísunu pancéřových pěstí, začal si Fuchs rychle hrabat noru. Snad proto Vachta ve výcviku zaimprovizoval a nechal přinést bedničku s granáty. Naštěstí si toho pohyblivý cíl všiml, přestal dlabat v zemi a dezertoval k lesu. Šplhoun Kaufmann na to nezapomněl upozornit ředitele. »Žádný strach, Kaufmanne,« usmál se Vachta, »teď se pobavíme. Zrádce právě vbíhá do mého minového pole.« Byla to pravda. Minové pole mezi jetelem a březovým hájkem bylo ředitelovou chloubou. Však se v něm také Fuchs měl co točit. Dribloval jako kybernetická myška a k prvním břízám dobíhal řádně zpocen námahou. To nadchlo i ředitele Vachtu. »Samo nebe rozhodlo,« prohlásil, »že Fuchs má dále učit biologii.«

My na kopci jsme se bavili výborně. Slunko již prorazilo mlhu a solidně hřálo. Někteří využívali příjemného podzimku i k opalování. Ptáček s Kuvou si pak rozdělali ohníček a opékali chléb a radovali se, jak letošní cvičení probíhá pro naši třídu hladce. Chválili však den před večerem. Vachta dal pokyn k dobytí kóty 415. Naneštěstí to byla kóta naše. Jana Modřanská, neschopná boje, pověřila velením žáka Karla Matýska, velkého znalce husitství. Pod jeho taktovkou jsme také odrazili první útok pomocí balvanů a útržků skal. Na chvíli jsme si oddechli, ale všichni tušili, že hlavní nápor teprve přijde. Přišel. Ředitel Vachta rozmrzen tím, že byl sám zasažen

kusem skály do oka, nařídil útok opakovat. Přitom jemně kývl na Fuchse. Vyzvaný pochopil, že má příležitost. Ač postřelen, vyrazil na kótu jako smyslů zbavený. Za ním se hnali jeho žáci. U nich byl Fuchs populární od té doby, co vyhrál chodecké závody, při nichž pořadatelé nezajistili účast. Svržené kameny sice zase vykonaly své a řady dobyvatelů prořídly, ale Fuchs, zvyklý na zásahy, běžel dál a za ním dobrých dvacet nejvěrnějších.

»Došlo nám střelivo,« volal zoufale Fikejz a marně rýpal nožikem žulový masiv. Zblblý Matýsek nařídil stavět vozovou hradbu, zapomínaje, že není z čeho. Nepřátelé se hrozivě blížili a jizva na Fuchsově čele byla patrná již pouhým okem. Diabolky ze vzduchovek nám svištěly kolem uší.

„Ztráty jsou povoleny,“ povzbuzoval zdola megafonem útočníky Vachta. Náš konec se blížil. Nebylo střelivo, ubývalo sil a morálka klesla k nule. Matýskovo chroptění

„Hrr na ně!“ už nikdo nebral vážně. Vtom se od ohníčku vztyčil doposud klidně sedící Kuva. Vzal opečený chléb a s tichou kletbou jím mrštil vztekle nazdařbůh dolů. Naštěstí pro nás stál ,v cestě nazdařbůh dolů Fuchs. Horký pecen ho plnou vahou udeřil moučnou stranou naplocho do tváře. Tříkilový šumavan vykonal své. Fuchsův pád z hory vyvolal zděšení mezi jeho spolubojovníky Zasažený učitel se zastavil až před Vachtou. Trochu se třásl.

„S atomem jsem nepočítal, pane řediteli,“ zašeptal vyčítavě, sklopil hlavu a rozplakal se.

Jak bude vypadat příští cvičení, nevíme. Známe zatím jen první neoficiální ředitelův rozkaz, že ke svačině jsou povoleny pouze housky.

Příloha č. 3, Jedna z vítězných prací ze soutěže Děti, mír a umění, 1984, ročník XV.

**Gabriela Kudrnová
Co je mír**

Ráno vstávám,
Do školy spěchám – a to je mír.
Auta na silnicích
A lidé v ulicích – I to je mír,
Sedím ve škole,
někdy neumím – To je mír.
Ze školy domů,
udělat úkoly – To je také mír.
Táta s mámou v práci,
ve větru papírový draci –
vždyť to je mír.
Pomoci s nákupem. Pak
doma u stolu,
všichni se sejdeme v teple
a pod lampou.
A je nám dobře.
A potom to nejsladší,
den končí, čeká mě postýlka
a mámin polibek na dobrou
noc – I to je pro mne mír.

Příloha č. 4, Josef Milec, Lidé bděte!

Lidé, bděte!
Jde o mnoho teď na planetě.
Nevěřte Jidášům jejich slov,
protože ze lži mají svého bohy,
z dohody mají strach.
Tak drž si v suchu prach!
Vzbouřence proti lidskosti
k lítosti nepřiměješ.
Drž v suchu prach,
ukaž jim pěst
a sílu ducha,
ukaž jim víru v svoje zbraně,
semknutost vlastních řad.
Pozlátka jejich zbroje
se nelekej.
Věř v ocel kalenou v třídním boji.
Viděli jsme je běžet,
ty pány v přepychové zbroji,
před staletími
i před nedávnou dobou,
před chorálem pravdy,
před hvězdou rudou.
Běželi – a jak!
Drž v suchu prach
a ostříží měj zrak.
Když zvednou zbraň,
utíkat zas budou
před chorálem pravdy,
před hvězdou rudou.

10 Obrazové přílohy

Obrázek 1: Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO. Zdroj: DEYL, Václav. *Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO*. Praha: Naše vojsko, 1975.

Obrázek 2: Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO. Zdroj: DEYL, Václav. *Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO*. Praha: Naše vojsko, 1975.

Obrázek 3: Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO. Zdroj: DEYL, Václav. *Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO*. Praha: Naše vojsko, 1975.

Obrázek 4: Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO: Zdroj: DEYL, Václav. *Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO*. Praha: Naše vojsko, 1975.

Obrázek 2: Volba vhodných prostor pro protiradiační kryt. Zdroj: BALCER, Milan. *Příručka pro budování protiradiačních úkrytů svépomocí obyvatelstva*. Praha: Naše vojsko, 1976.

Obrázek 3: Protiradiační úkryty budované polním způsobem. Zdroj: BALCER, Milan. *Příručka pro budování protiradiačních úkrytů svépomocí obyvatelstva*. Praha: Naše vojsko, 1976.

Obrázek 4: Protiradiační úkryt. Zdroj: BALCER, Milan. *Příručka pro budování protiradiačních úkrytů svépomocí obyvatelstva*. Praha: Naše vojsko, 1976.

Obrázek 5: Zásoba potravin a vody pro jednu osobu na sedm dní. Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 6: Protiradiační úkryt s filtračním zařízením. Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 10: Protiradiační úkryt s filtračním zařízením. Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 7: Státní vyznamenání udělovaná štábům a zařízením CO ČSSR. Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 8: Výstava 30 let CO v ČSSR. Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 13: Výstava 30 let CO v ČSSR. Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 9: Návuk vynášení raněných ze zavalených prostor. Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 10: Odmořování. Zdroj: PRAŽÁK, Jiří. *ČSSR v práci a obraně*, Naše vojsko, 1981.

Obrázek 11: Laboratorní zjišťování těsnosti masky. Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1980.

Obrázek 12: Branná výchova. Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

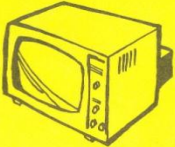

Obrázek 13: Branné cvičení, návuk odsunu. Zdroj: ČERNOCH, Felix. *Branná výchova: pro třetí ročník středních škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

Obrázek 14: Rozmístění vojenských základen USA a NATO v učebnici. Zdroj: MUSIL, Čestmír. *Branná výchova: Učebnice pro zdravotnické školy*. Praha: Avicenum, 1988.

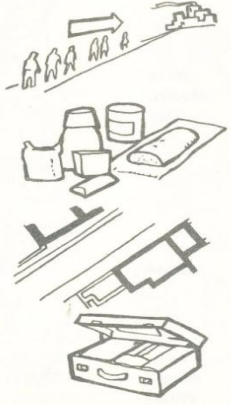
Obrázek 15: „Iniciativa ve vytváření nových zbraňových systémů“. Zdroj: MUSIL, Čestmír. *Branná výchova: Učebnice pro zdravotnické školy*. Praha: Avicenum, 1988.

Obrázek 16: Schéma neutronového granátu, učebnice. Zdroj: ČERNOCH, Felix. *Branná výchova: pro třetí ročník středních škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

Obrázek 17: Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO. Zdroj: DEYL, Václav. *Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO.* Praha: Naše vojsko, 1975.

<p>Vyhlašování Vyhlaška FMV Rozhlas a televize Denní tisk</p> 	<p>Vyhlašování Sirény Parní píšťaly Místní rozhlas</p>
<p>Situace ohrožení</p>	<p>Vzdušný poplach</p>
<p>řídít se vyhláškou zvýšit ostražitost odebrat prostředky IPCHO provést zatemnění opatřit a zabalit potraviny zúčastnit se stavby a úpravy úkrytů připravit v bytech zásobu vody připravit zavazadlo a oděv do úkrytu poslouchat sdělovací prostředky znát domovní uzávěry ve městech vyjmout vnitřní okna (připravit se na evakuaci tam, kde se s ní počítá)</p> 	<p>upozornit sousedy uhasiť ohniště vypnout spotřebiče uzavřít plyn v bytě i v domě vypnout v bytě elektrinu vzít prostředky individuální proti- chemické ochrany pomoci nemocným a starým vzít úkrytové zavazadlo odejít do úkrytu</p>

Obrázek 18: Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO. Zdroj: DEYL, Václav. *Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO.* Praha: Naše vojsko, 1975.

<p>Vyhlašování Vyhlaška Rozhlas Televize Místní rozhlas</p> 	<p>Vyhlašování Místními rozhlásovacími prostředky</p>
<p>Evakuace</p>	<p>Radiační a chemické nebezpečí</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ upozornit sousedy ■ uhasit ohniště ■ vypnout spotřebiče a elektrinu ■ uzavřít vnější okna ■ uzavřít domovní uzávěry plynu a vody ■ obléknout se na cestu ■ vzít si prostředky IPCHO a osob. doklady ■ vzít si evakuační zavazadlo ■ vzít si stravu na 2 až 3 dny ■ uzamknout byt ■ odejít do evakuačního střediska a řídit se pokyny regulační služby 	<p>kdo je mimo domov (pracoviště), ihned se vrátit</p> <p>zabalit potraviny na ochranu proti zamoření</p> <p>dokončit úpravu zařízení pro úkrytí (úkryty, úkrytové a ochranné prostory)</p> <p>připravit se na odchod do úkrytů (na pobyt v ochranné či úkrytové prostře)</p>

Obrázek 19: Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO. Zdroj: DEYL, Václav. *Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO.* Praha: Naše vojsko, 1975.

Evakuační zavazadlo

do 50 kg pro dospělé
do 25 kg pro děti

● ● ● ● ● ● ● ●

- osobní doklady a cennosti
- osobní léky a obvazy
- základní potraviny na 2 až 3 dny
- čaj (voda)
- předměty osobní hygieny
- předměty denní potřeby
- kapesní svítilna, svíčka, zápalky
- domácí obuv
- příkrývka (spací pytel)
- prádlo a záložní oděv, obuv a nepromokavý plášť

Konec poplachu

vzdušného

sirény, parní píšťaly

radiačního

místní rozhlas, telefon, spojky

chemického

místní rozhlas, telefon, spojky

Obrázek 20: Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO. Zdroj: DEYL, Václav. *Příručka CO. Co dělat za situací a signálů CO.* Praha: Naše vojsko, 1975.

Úkrytové zavazadlo

váha asi 10 až 15 kg

● ● ● ● ● ● ● ●

- osobní doklady a cennosti
- osobní léky
- toaletní potřeby
- teplá příkrývka
- prádlo, záložní šaty a domácí obuv
- kapesní svítilna
- věci pro zábavu
- potraviny na stanovený počet dní

Co se nesmí brát do úkrytu

● ● ● ● ● ● ● ●

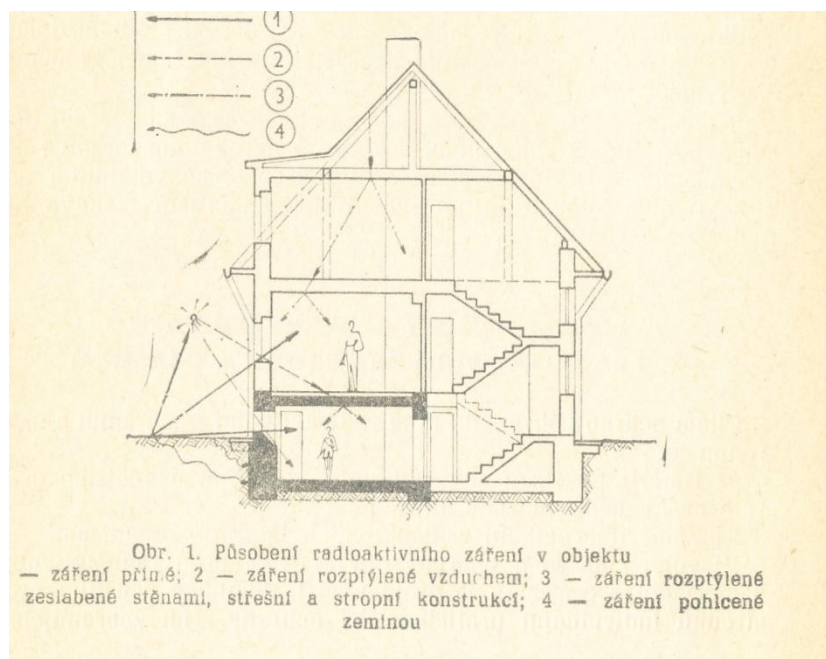
- objemné předměty
- lehce zápalné látky
- zbraně
- domácí zvířata

- zapáchající věci
- rychle se kazící potraviny
- alkohol

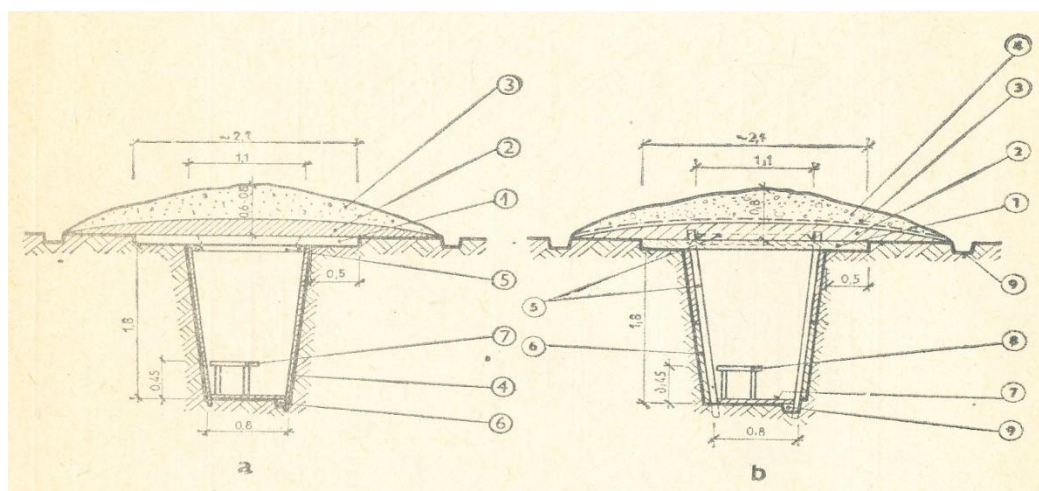
Obrázek 21: Volba vhodných prostor pro protiradiační kryt

Zdroj: BALCER, Milan. *Příručka pro budování protiradiačních úkrytů svépomocí obyvatelstva*. Praha: Naše vojsko, 1976.

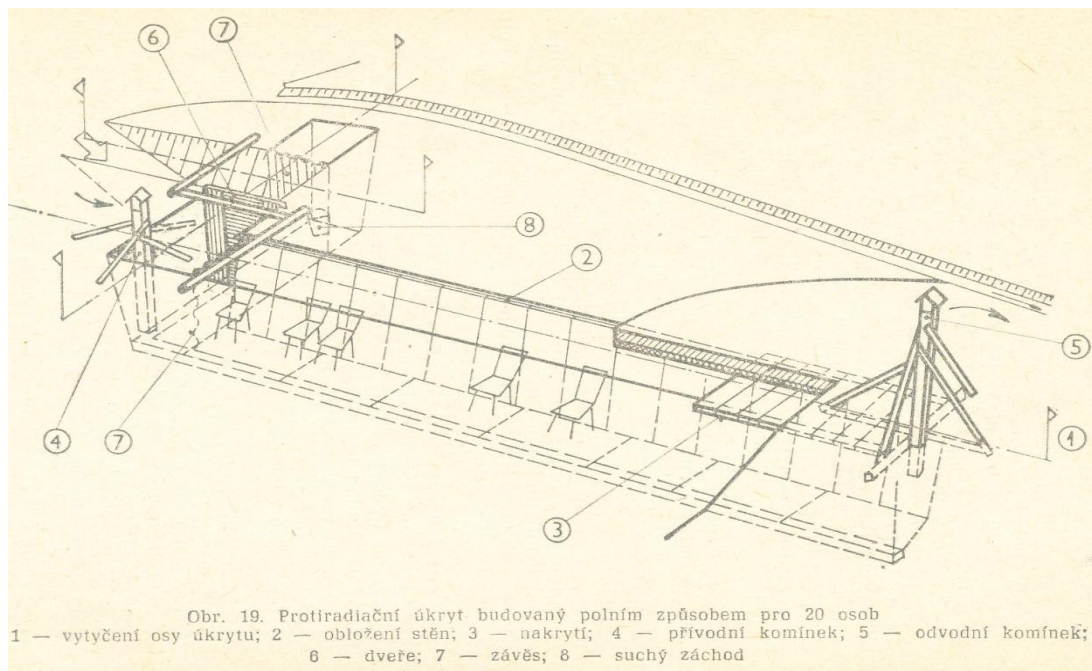
Obrázek 22: Protiradiační úkryty budované polním způsobem

Zdroj: BALCER, Milan. *Příručka pro budování protiradiačních úkrytů svépomocí obyvatelstva*. Praha: Naše vojsko, 1976.

Obrázek 23: Protiradiační úkryt

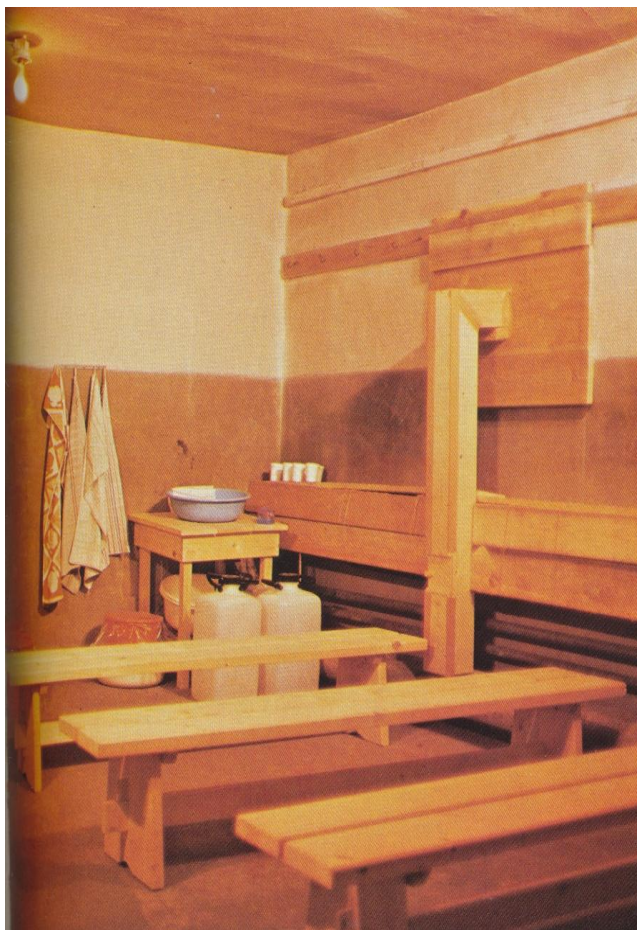
Zdroj: BALCER, Milan. *Příručka pro budování protiradiačních úkrytů svépomocí obyvatelstva*. Praha: Naše vojsko, 1976.

Obrázek 24: Zásoba potravin a vody pro jednu osobu na sedm dní

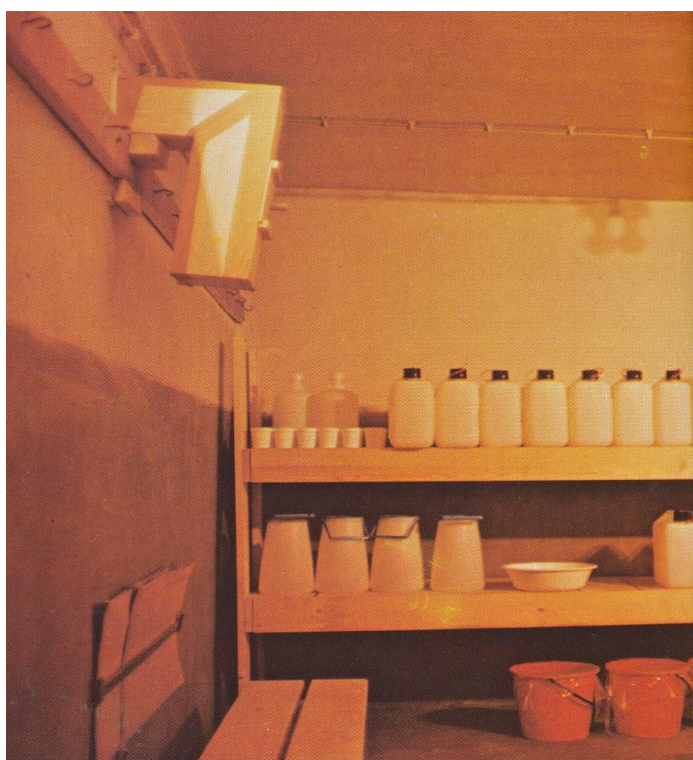
Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 25: Protiradiační úkryt s filtračním zařízením
Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*.
Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 26 Protiradiační úkryt s filtračním zařízením
Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 27: Státní vyznamenání udělována štábům a zařízením CO ČSSR

Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 28: Výstava 30 let CO v ČSSR

Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 29: Výstava 30 let CO v ČSSR

Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 30: Návčik vynášení raněných ze zavalených prostor

Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

Obrázek 31: Odmořování.

Zdroj: PRAŽÁK, Jiří. *ČSSR v práci a obraně*, Naše vojsko, 1981.

Obrázek 32: Laboratorní zjišťování těsnosti masky

Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1980.

Obrázek 33: Branná výchova

Zdroj: *Civilní obrana ČSSR*. Praha: Naše vojsko, 1983.

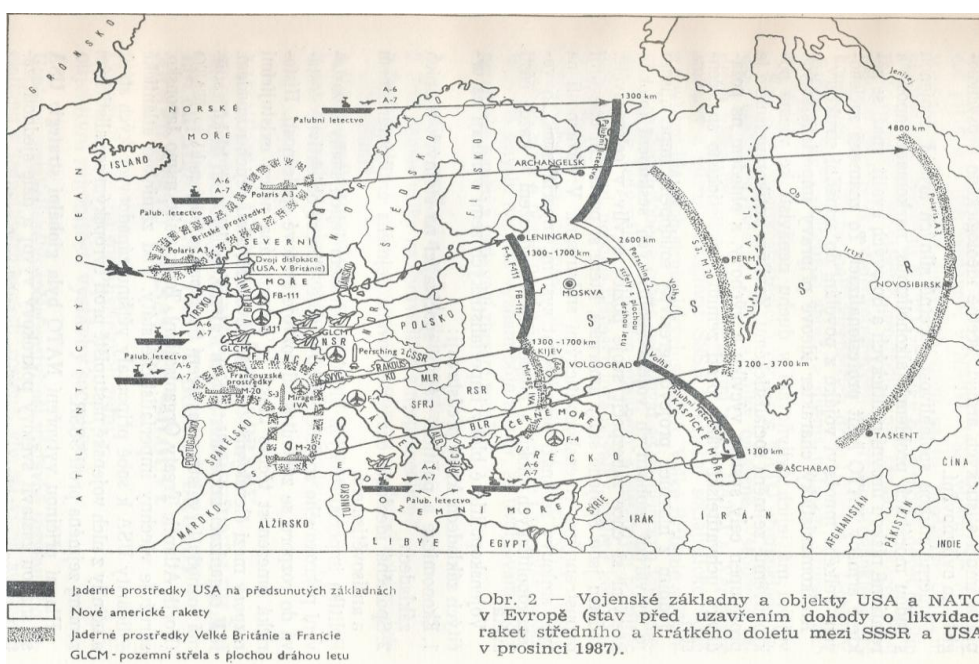
Obrázek 34: Branné cvičení, nácvič odsunu

Zdroj: ČERNOCH, Felix. *Branná výchova: pro třetí ročník středních škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

Obrázek 35: Rozmístění vojenských základen USA a NATO v učebnici

Zdroj: MUSIL, Čestmír. *Branná výchova: Učebnice pro zdravotnické školy*. Praha: Avicenum, 1988.

Obrázek 36: „Iniciativa ve vytváření nových zbraňových systémů“

Zdroj: MUSIL, Čestmír. *Branná výchova: Učebnice pro zdravotnické školy*. Praha: Avicenum, 1988.

USA	SSSR
<p>JADERNÉ ZBRANĚ</p> <p>polovina 40. let (použito v srpnu 1945)</p>	 <p>konec 40. let</p>
<p>STRATEGICKÉ BOMBARDOVACÍ LETOUNY</p> <p>polovina 50. let</p>	 <p>konec 50. let</p>
<p>ATOMOVÉ PONORKY</p> <p>polovina 50. let</p>	 <p>konec 50. let</p>
<p>VÍCEÚČELOVÉ LETADLOVÉ LODĚ</p> <p>počátek 60. let</p>	<p>ne</p>
<p>VÍCENÁSOBNÉ MANÉVROUJÍCÍ JADERNÉ HLAVIČE</p> <p>konec 60. let</p>	 <p>polovina 70. let</p>
<p>NEUTRONOVÉ ZBRANĚ</p> <p>konec 70. let a začátek 80. let</p>	<p>ne</p>

Obrázek 37: Schéma neutronového granátu, učebnice

Zdroj: ČERNOCH, Felix. *Branná výchova: pro třetí ročník středních škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

